

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ
ÖZGÜRLÜĞÜNÜN İNSAN HAKLARI AVRUPA
SÖZLEŞMESİ'NİN 11. MADDESİ KAPSAMINDA
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tayanç Tunca MOLLA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

HAZİRAN 2019

ÖNSÖZ

Yazmış olduğum bu tez, en az kendi emeğim kadar; akademik yaşantımın ilk yılının bitiminden itibaren yaptığım dal değişikliğim sürecinde ilerleyen sayfalarda yer alan tezimi yazabilmem için bana cesaret veren ve akademik hayata ilk adımlarımı atmam için başta vakitleri olmak üzere çok değerli birikimlerini, zamanlarını ve görüşlerini benimle paylaşan sayın Hocalarım, sevgili ailem ve kıymetli dostlarımın emeğinin de izlerini taşıyor.

Bu nedenle ilkin, asistanlık kariyerimin ilk yılında çalıştığım anayasa hukuku dalı ile henüz geçmiş olduğum ve ömrümün sonuna kadar şevkle üzerine çalışmayı umduğum uluslararası hukukun konu alanlarını bu tez kapsamında, uluslararası insan hakları hukuku penceresinden bakmak suretiyle uzlaştırmamı mümkün kılan; beni olgunlaştıran, çalışmamın her aşamasında sabırlarını benden esirgemeyen, tezimin taslaklarını tekrar tekrar okuyan, saygıdeğer tez hocam Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK ve saygıdeğer anabilim dalı başkanım Prof. Dr. Âkif Emre ÖKTEM Hocalarıma en derin şükranlarımı sunarım.

Yaşamımın ilk anlarından itibaren gerek eğitim gerek kariyer konularında her zaman yanımda olmuş; evlatları olmaktan onur duyduğum, hukukçu olmaya karar verdiğim günden itibaren de iyi bir hukukçu olmam için ellerinden geleni yapmış ve yapmaya devam eden sevgili annem Av. Nur ÇAĞLARER MOLLA ve sevgili babam Av. Coşkun MOLLA'ya sonsuz teşekkür ederim.

Bu uzatmalı çalışmamın en zorlu anlarında ise yanımda olan arkadaşlarıma ayrıca teşekkür etmek isterim. Çalışmamın ilk sözcüklerinden son rötuşlarına kadar hep beni tezimin başına oturmaya teşvik etmiş, aklıma takılan soruları aşmama yardımcı olmuş ve özgün düşünme tarzıyla bana destek vermiş eski vazife arkadaşım sayın Stj. Av. Ece Çağlayan AKKAYA'ya; her zaman yanımda olmuş ve yardımlarını esirgememiş dostlarım, sınıf arkadaşlarım sayın Devlet Bursiyeri Av. Mustafa TUNCER'e ve Av. M. F. Atakan BİÇKİCİ'ye; Türk dilinin günden güne değişen kuralları ve kolayca anlaşılmaz hale gelen ifadelerine dair sorularımı sabır ve özveriyle yanıtlamış değerli arkadaşım Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Sayın Sedanur SERT'e ve İngilizce özet kısmının hazırlanmasına büyük katkıları olan sayın Miray PALAZ'a; yüksek enerjisi ve çalışkanlığı ile yalnızca bana örnek olmakla kalmayıp, en yorulduğum anlarda çalışma ortamıma eşlik eden arkadaşım sayın Av. R. İlay DAĞLAR'a; ders dönemimin yeni bittiği günlerde tez konusu ararken, bu tez konusunun da arasında yer aldığı fikirleriyle katkıda bulunmuş eski vazife arkadaşım sayın Ar. Gör. Aslı BÖREK AYNUR'a da çok teşekkür ederim.

Lisans yıllarımdan beri her zaman özel bir ilgi duyduğum insan hakları dalında canlılığını demokrasi tarihi boyunca hep korumuş, hep evrilmiş ve toplumların şekillenmesine katkıları büyük olmuş toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin Türkiye'de olduğu gibi Dünya'nın birçok yerinde uygulamalarına tanık olmaya devam ettiğimiz

bu günlerde, dileğim çalışmamın hukuk alanında çalışan gerek uygulamacı gerekse araştırmacılara başta Avrupa insan hakları hukukunu incelerken bir nebze de olsa destek olmasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
RÉSUMÉ	x
ABSTRACT	xvii
ÖZET	xxiii
GİRİŞ	1
I. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNE TEORİK, TARİHSEL VE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ	7
A. KAVRAMLAR	7
1. Toplanma (ve toplantı)	9
2. Gösteri Yürüyüşü	11
3. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin unsurları	14
a. Kişi unsuru	14
b. Düzenleme unsurunun gerekli olup olmayışı	15
c. Süre unsuru	15
d. Yer unsuru	16
e. Ortak amaç unsuru	17
4. Barışçılık	18
B. TARİHSEL GELİŞİM VE İŞLEV	23
1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi	23
a. Antik çağda ve düşünce tarihinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü	23
b. Tarihsel gelişmelerin özgürlüğe etkileri	25
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İşlevi	34
a. Toplumu bilgilendirme aracı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri	35

b.	Kamuoyunu etkileme ve siyasi tartışmaya katılım yolu olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri	36
C. ÖZGÜRLÜĞÜN KAPSAMI, NİTELİĞİ, BENZER HAKLARLA İLİŞKİSİ		
39		
1.	Özgürlüğün Kapsamı	39
a.	Özne bakımından	40
i.	Küçüklerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılımı ve düzenleyici olması sorunu	41
ii.	Tüzel kişilere ilişkin sorunlar	43
b.	Konu bakımından	43
i.	Toplantı ve gösteri yürüyüşü türleri	44
aa.	Genel toplantılar-özel toplantılar	45
bb.	Açık yer-kapalı yer toplantıları	47
cc.	Ani toplantılar-planlı toplantılar	48
dd.	Yapılışı bakımından özellikli toplantı ve gösteri yürüyüşleri: Oturma eylemi, işgal ve “picketing”	49
ii.	Toplantı ve gösteri yürüyüşü niteliği taşımayan toplu eylemler	50
aa.	Sivil itaatsizlik	50
bb.	Basın Açıklamaları	51
2.	Özgürlüğün Niteliği	53
a.	Çeşitli sınıflandırmalarda toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün niteliği	53
b.	Haklar-özgürlükler ayrımında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin özelliği	55
3.	İlişkili Hak ve Özgürlükler	57
a.	İfade özgürlüğü	57
b.	Toplanma hakkı içinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yeri	60
c.	Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanımından etkilenen haklar ve bu özgürlüğün sınırlanmasının hukuki dayanakları	61
II. ULUSLARARASI HUKUKTA VE ÖZELLİKLE İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ İÇTİHADINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ		
63		

A. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR İLE SAİR METİNLER	63
1. Avrupa'da	63
a. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi	63
i. Hazırlık çalışmaları	65
ii. Maddenin düzenleniş biçimi	68
b. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı	69
c. Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi	70
2. Avrupa Dışında ve Sair Uluslararası Metinlerde	70
a. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi	70
b. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	72
c. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı	73
d. AGİT Metinlerinde	74
i. Kopenhag Belgesi	75
ii. Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı	75
e. Çocuk Haklarına dair Sözleşme	76
f. 87 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi	77
B. İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ İÇTİHADINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ	78
1. Özgürlüğün Kapsamı	78
a. Özne bakımından	78
i. Gerçek kişiler	80
ii. Tüzel kişiler	81
b. Yer ve Zaman Bakımından Yetki	82
c. İç Hukuktaki Etkili Başvuru Yollarının Tüketilmesi	82
d. Toplu Eylemlerin m. 11 Kapsamındaki Yeri	84
i. Madde 10 – Madde 11 ilişkisinin genel hüküm-özel hüküm niteliği	88
ii. Madde 11'in konu bakımından uygulanma koşulları	92
2. Özgürlüğün Sınırlanmasına İlişkin Koşullar	92
a. Yasayla Öngörülme	98
b. Meşru Amaç	105

i.	Ulusal Güvenlik ve Kamu Güvenliğinin Korunması	106
aa.	Yasaklama ve toplanma koşullarının değiştirilmesi	107
bb.	Terör propagandası niteliğinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri sorunu	110
cc.	Antidemokratik talepler ve ayrılıkçılık sorunu	113
ii.	Kamu Düzeninin Sağlanması ve Suç İşlenmesinin Önlenmesi	113
iii.	Kamu Sağlığı ve Genel Ahlakın Korunması	120
iv.	Başkalarının Hak ve Özgürlüklerinin Korunması	122
c.	Demokratik Toplumda Gereklik	123
i.	Sınırlama amacına elverişlilik	129
ii.	Sınırlamanın zorlayıcı toplumsal ihtiyaca dayanması	130
iii.	Sınırlamanın orantılılığına ilişkin sorunlar	134
3.	Devletin Pozitif Yükümlülükleri	141
	SONUÇ	145
	KAYNAKÇA	149
	ÖZGEÇMİŞ	164

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.y.	: adı geçen yayın
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Art.	: Article
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
AYM.	: Anayasa Mahkemesi
B. No.	: Başvuru Numarası
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CEDH	: Cour/convention européenne des droits de l'Homme
çev.	: çeviren
dn.	: dipnot
E.	: Esas
ECHR	: European Court of Human Rights/European Convention on Human Rights
éd.	: éditions
et al.	: et alia
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
İHAK	: İnsan Hakları Avrupa Komisyonu
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
K.	: Karar
KB	: King's Bench
KBD	: King's Bench Division of the High Court
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
m.	: madde
No.	: Numara
ODIHR	: Office for Democratic Institutions and Human Rights
OJ	: Official Journal
OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe
p.	: page
pp.	: pages
PUF	: Presses universitaires de France
QB	: Queen's Bench
QBD	: Queen's Bench Division of the High Court
rec.	: recueil
RG.	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
sh.	: sahife

ss.	: sayfalar
T.	: Tarih
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNCLOS	: 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
v.	: versus
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume
yay.	: yayınları

RÉSUMÉ

La présente étude analyse la conception classique de la liberté de réunion et de manifestation et les actes collectifs protégés par l'article 11 de la Convention européenne des droits de l'homme, et le régime juridique des actes collectifs dans le cadre de cette notion. Dans la doctrine, les réunions et les manifestations sont considérées comme le reflet d'un concept pertinent au droit turc interne. Il est possible de voir que cette notion est désignée tantôt comme un "droit", tantôt comme une "liberté".

Dans cette perspective, il faudrait préciser l'étendue théorique du sujet en question. Il serait donc pertinent de souligner le cadre des notions de droit, de liberté et de droits de l'homme dans un premier temps. Selon les définitions classiques, le droit est une autorité ou un intérêt juridiquement protégé appartenant à une personne. Pourtant, il existe des définitions diverses, même celles qui refusent l'existence du concept de droit. Par contre, la liberté est considérée comme une espace protégée des ingérences des autres et quant à sa qualification, la liberté elle-même est considérée être un droit.

Le terme « réunions et manifestations » est mentionné dans les textes des anciennes Lois no. 6761, no. 171 et l'actuelle Loi no. 2911 sur les réunions, les défilés et les manifestations en droit turc. La réunion, étant le premier de ces concepts, est définie comme un rassemblement volontaire de plus d'un individu pour une durée temporaire, indépendamment de sa réalisation dans des lieux de caractère public ou privé. Les défilés et des manifestations, différemment des réunions, possèdent un attribut de mobilité dans les réglementations en droit interne. En outre, en droit turc interne et dans la doctrine turque, la fonction d'exprimer les idées et opinions des réunions et des manifestations est accentuée. De l'autre côté, le texte de la Convention européenne des droits de l'homme aussi bien que la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme n'effectue pas une distinction entre les réunions et les manifestations étant considérées les apparences du droit à la réunion pacifique, il n'existe aucune limitation en termes de leurs objectifs. Sur la base de cette analyse, il serait pertinent de dire que les réunions et les manifestations se réalisent par plus d'un individu ayant un but commun, dans une durée précise et limitée, et dans un endroit précis. Alors que la doctrine turque défendait, se reposant sur la législation, que les réunions et manifestations devrait être planifiées par avance, la jurisprudence actuelle de la Cour européenne des droits de l'Homme considère que la planification par avance n'est pas un élément obligatoire en raison de la nécessité particulière de protéger les réunions spontanées. Bien que la doctrine turque ne le mentionne pas généralement, la Convention européenne des droits de l'homme souligne spécifiquement le caractère pacifique des réunions et des manifestations. Cet élément est alludé dans l'article 34 de la Constitution turque, sous le nom des qualités "sans arme" et "sans agression" des réunions et des manifestations. Néanmoins, le caractère pacifique comprend aussi les exigences que les buts des réunions et des manifestations ne devraient pas refuser les valeurs fondamentales de la société démocratique et qu'aucun appel à la violence ne

serait protégé. Pourtant, selon les droits britannique et américain et la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, les réunions et les manifestations étant contre à une réunion ou une manifestation particulière ou gênant pour son audience ne pourraient pas être directement considérées comme contraire au caractère pacifique.

Concernant la dimension historique de la liberté des réunions et des manifestations, il serait possible d'observer premièrement le fait que les réunions politiques dans la Cité antique ne pourraient pas être considérées comme les réunions dans son sens actuel ; en plus, la conception de liberté de cette époque-là ne correspond pas aux droits et libertés en droit positif actuel. Après l'époque médiévale, le concept des réunions et des manifestations ne s'est pas bien développé et les réglementations de cette époque-là visaient à supprimer les révoltes et émeutes. Quant au droit britannique, le droit à la requête était plus accepté avant la protection de la liberté des réunions et des manifestations et une protection juridique a été graduellement reconnue pour les réunions quoi qu'elles aient été largement limitées par la notion de l'ordre public, alors ayant un sens très large. En droit américain, le droit aux réunions s'est développé encore comme étant un prolongement du droit à la requête. En même temps, le droit à la liberté de réunion pacifique dans le droit américain possède les mêmes origines avec la liberté d'expression et de presse et il est considéré à l'intérieur des droits fondamentaux dès la Guerre d'indépendance des Etats-Unis. En droit français, les réunions et manifestations ayant été confondues avec les actes de révoltes dans un premier temps, la liberté d'expression s'est développée dès la Révolution française ; par la suite, les associations, ainsi que les réunions et manifestations ont été juridiquement protégées.

Dans l'Empire ottoman, les libertés de réunion et d'association n'existaient pas jusqu'à la modification constitutionnelle de 1909 à la Constitution de 1876. Dans cette modification, l'article 120 de la Constitution ottomane a reconnu le droit des réunions. Ensuite, Alors que La loi des réunions publiques a créé un système libéral dans lequel une autorisation préalable n'était pas nécessaire, la Loi temporaire des réunions a mis en place des dispositions permettant aux autorités administratives d'interdire et de disperser les réunions de façon très arbitraire. À la suite de cette législation, malgré la protection du droit aux réunions au niveau constitutionnel par l'article 79 de la Constitution de 1924, les autorités administratives ont adopté une pratique voire plus restrictive que les réglementations du droit ottoman. Ensuite, la Loi de la liberté de conscience et de réunion de 1953 a maintenu cette approche restrictive. La Loi des réunions et des manifestations, Loi no. 6761 de 1956, a limité les réunions et manifestations uniquement à la fonction de propagande durant la campagne électorale, de manière explicitement contraire à la Constitution. La Constitution de 1961 a reconnu la liberté des réunions et des manifestations en droit turc dans son sens moderne, et la Loi no. 171 des réunions et des manifestations a créé un système relativement libre en termes de réunions et de manifestations. Cependant, cette législation libérale s'est régressée en raison de la modification constitutionnelle de 1971 et les lois qui l'ont suivie.

Concernant sa fonction, la liberté des réunions et des manifestations se nourrit de la liberté d'expression dont l'utilisation collective est celle-ci. À cet égard, les réunions et manifestations possèdent aussi la fonction de participer aux discussions publiques, d'influencer les processus politiques et d'informer la société. Par conséquent, la liberté des réunions et des manifestations pourrait être considérée

comme l'une des conditions d'existence et des sociétés pluralistes où les personnes ayant de différentes opinions cohabitent, qui est une nécessité dans les démocraties modernes.

La liberté des réunions et des manifestations ne comprend pas uniquement la planification et la gestion de ces actes, la participation et l'observation à ces réunions et manifestations sont dans le contenu de cette liberté. Le sujet de ce droit, en principe, est un groupe temporairement réuni conformément à son caractère collectif ; et ses éléments constitués par la planification, la gestion, la participation et l'observation sont des droits dont un individu jouit personnellement. Contrairement aux règles dans les textes internationaux excluant la possibilité de restreindre l'organisation de réunions et de manifestations par des enfants ; le droit turc interne, comme d'autres droit internes, a légiféré des normes selon lesquelles les réunions et manifestations ne seraient organisées que par les individus ayant pleine capacité juridique. Quant aux personnes morales, elles pourraient planifier les réunions mais elles ne pourraient participer aux réunions et manifestations en raison de leurs natures.

Les réunions et manifestations sont classifiées selon certaines particularités. La première catégorie est constituée par les réunions publiques et privées, en ce qui concerne la possibilité de participation des intéressés. La deuxième division se fait selon la qualification de l'endroit où les réunions ont lieu, il exige donc la distinction des réunions dans un lieu ouvert ou fermé. La troisième division se base sur la planification des réunions, et cette catégorie comprend les réunions spontanées et planifiées. À part les classifications classiques, il s'agit des grèves sur le tas, des mouvements d'occupation, et des actes de "picket" existant en droits anglo-américain et russe sous le même nom mais dans un sens différent. Dans la doctrine, il existe d'autres types de manifestations collectives différentes des réunions et des manifestations. Le premier exemple dans cette catégorie est la désobéissance civile distinguée par son caractère illégal, et le deuxième est la déclaration de presse ayant lieu au moment, avant, ou après des réunions et des manifestations. Quant à la Cour européenne des droits de l'Homme, elle considère que les déclarations de presse sont dans le champ d'application du droit à la liberté de réunion pacifique.

La place du droit à la liberté des réunions et des manifestations parmi les droits et libertés fondamentaux a été discutée selon les diverses classifications de droits et. Selon le point de vue majoritaire dans la doctrine, ce droit appartient historiquement aux droits de première génération, aux droits de statut négatif selon la classification de statuts, et aux libertés collectives selon la distinction par le sujet.

La liberté des réunions et des manifestations sont protégées par plusieurs textes en droit international. Quant aux textes régionaux, l'article 11 de la Convention européenne des droits de l'Homme protège le droit à la liberté des réunions et des manifestations pacifiques et la liberté d'association. L'article 12 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne garantit ces deux libertés par une réglementation similaire. En dehors de l'Europe, le Pacte international relatif aux droits civils et politiques des Nations Unies, la Convention interaméricaine des droits de l'homme, la Charte africaine des droits de l'Homme et des peuples et la Convention relative aux droits de l'enfant sont parmi des traités qui protègent le droit aux réunions pacifiques. Dans les textes de décisions de l'Organisation de sécurité et de coopération en Europe

qui ne sont pas juridiquement contraignantes, les Etats participants se sont politiquement engagés à protéger la liberté des réunions et des manifestations.

Dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'Homme, les sujets du droit régi dans l'article 11 de la Convention européenne des droits de l'homme sont les organisateurs aussi bien que les participants des réunions et des manifestations. Cependant, ces sujets pourraient être des personnes physiques, morales ou des communautés ne pas ayant la personnalité juridique morale. Quoi qu'il en soit, ceux qui entament la procédure devant la Cour, devraient agir en tant que victimes. Par ailleurs, une autre condition pour que la requête puisse être déclarée admissible, est l'épuisement des voies de recours internes ordinaires qui sont aptes pour obtenir un résultat, autrement dit effectives.

L'étendue du droit aux réunions pacifiques n'est pas censée être interprétée de façon restrictive dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'Homme. À cet égard, la première analyse à faire concerne les réunions pacifiques et temporaires effectuées par plus d'un individu dans le sens de l'article 11 de la Convention européenne des droits de l'Homme, le caractère politique ou le défaut de ce dernier des réunions n'entraîne pas de différence en ce qui concerne la protection. À ce point, la portée de cet article s'étend à un domaine beaucoup plus large que celui des réunions et des manifestations soumises aux restrictions des réglementations du droit interne turc. La Cour considère que le caractère pacifique des réunions est important et le mot "pacifique" signifie l'intention non-violente des organisateurs et des participants, l'exercice des actes non-violents et l'adoption d'un discours n'étant pas contraire aux valeurs fondamentales de la société démocratique et ne visant pas à détruire le régime politique actuel. Pourtant, le fait qu'une partie des participants recourent aux discours et actes violents ne pose pas un obstacle pour le caractère pacifique des réunions de manière générale, et les individus n'ayant pas une telle attitude continuent d'être protégés par le droit aux réunions pacifiques.

Un autre problème souvent traité par la Cour concerne la création de la relation entre la liberté d'expression et le droit aux réunions régi par l'article 11 à l'égard des requêtes. Alors que les deux libertés sont des libertés fondamentales dans une société démocratique ; la liberté des réunions constitue *lex specialis* en cas d'ingérence aux réunions en raison des opinions exprimées, l'interprétation de la liberté des réunions à la lumière des dispositions de la liberté d'expression serait en jeu. Cependant, il s'agirait d'une analyse de conventionnalité pour ces deux articles concernant les sanctions subies par les individus en raison des opinions exprimées durant les réunions. De l'autre côté, une analyse concernant uniquement le droit à la liberté de réunion pacifique devrait se faire au regard des réunions dispersées dans lesquelles aucune opinion n'a été exprimée. Néanmoins, à part ces approches générales, la Cour précise l'article applicable en prenant en compte les faits centraux à la requête.

Il faudrait préciser que les limites de la liberté des réunions et des manifestations sont tracées dans le deuxième paragraphe de l'article 11 de la CEDH. Selon cette disposition, les limitations à cette liberté devraient être prévues par la loi, poursuivre un but légitime et être nécessaires dans une société démocratique. La Cour interprète la notion de "ingérence" de façon très large. L'ingérence pourrait être constituée par les actes d'un éventail très large comme étant les actes dispersion et d'interdiction des réunions, d'arrestation des participants, de procédures et de poursuites pénales, de

procédures disciplinaires et d'amendes administratives ; de toute mesure empêchant la réalisation et le maintien des réunions, ainsi que l'expression des opinions durant les réunions de façon non-violente ; ayant lieu avant les réunions, au moment des réunions et après les réunions. Il est important ici de constater le fait de savoir si les actes effectués à l'encontre des réunions et leurs organisateurs et participants pourraient entraîner une dissuasion chez les individus qui vont jouir de ce droit dans l'avenir. Cette notion est baptisée "effet dissuasif" par la Cour qui l'utilise au regard d'autres libertés.

Une autre question à analyser est la nécessité de notification préalable aux autorités publiques par le biais d'une notification ou d'une demande d'autorisation dans un délai précis avant les réunions, étant une exigence en droit turc et d'autres droits internes. La Cour ne considère qu'un tel régime juridique ne constitue directement pas une violation de l'article 11 de la CEDH. Toutefois, ce régime devrait viser la prise des mesures nécessaires par les autorités publiques pour le maintien pacifique et sans problème des réunions et des manifestations. Il devrait exister des garanties procédurales contre les ingérences arbitraires par le biais des régimes de notification et d'autorisation.

La Cour, après avoir constaté l'existence d'une ingérence, analyse d'abord la condition selon laquelle l'ingérence devrait être prévue par la loi. À cet égard, la loi ne veut pas forcément signifier la législation adoptée par le législateur en droit interne. Il serait suffisant que la réglementation ou la jurisprudence pertinente qui est la base de cette restriction devraient être suffisamment accessibles, prévisibles et claires. Les traités ou coutumes internationaux justifiant les restrictions sont aussi acceptés dans la définition des règles considérées comme loi. Ce qui est important est que les restrictions adoptées par le biais des obstacles bureaucratiques et des exigences procédurales ne devraient pas se transformer aux obstacles implicites empêchant la jouissance de cette liberté. Par ailleurs, les limitations prévues par la loi ne devraient pas entraîner les pratiques arbitraires et discriminatoires des autorités compétentes, et la demande de réaliser des réunions et des manifestations par les individus, surtout ceux ayant des opinions politiquement opposantes et celles qui n'est pas approuvées par la majorité, ne devrait pas être empêchée.

La deuxième analyse effectuée par la Cour concerne le fait de savoir si les limitations visent un but légitime. Le deuxième paragraphe de l'article 11 de la CEDH énumère les cas de « protection de la sécurité nationale, et de la sûreté publique », de « la défense de l'ordre et la prévention du crime » et « la protection de la santé ou de la morale », de « la protection des droits et libertés d'autrui » comme les buts légitimes de façon exhaustive, quant à la restriction de la liberté de réunion et d'association. Néanmoins, la Cour précise que plus de limitations légitimes en termes de jouissance de ces libertés par les membres de l'administration d'Etat, des forces de polices et celles armées, pourraient être reconnues. Quoi qu'il en soit, la raison de limitation devrait être considérable et convaincante.

Dans la jurisprudence, la portée du but légitime de sécurité nationale et publique comprend les régimes d'autorisation et de notification, la nécessité d'empêcher les événements de violence vécus auparavant dans des réunions similaires, les manifestations sécessionnistes et les risques d'une attaque terroriste etc. Par contre, selon la jurisprudence, les cas où il pourrait y avoir des contre-manifestations ou des

actes de violence, et les discours violents improbables soutenus ne sont pas considérés à l'intérieur de ce but légitime.

Le premier élément à mentionner concernant le maintien de l'ordre public est le fait que les réunions et manifestations perturbent l'ordre public par sa nature, d'une manière ou d'une autre. En termes de réunions et manifestations, surtout spontanées, ne respectant pas les conditions de notification ou d'autorisation, il existe l'expectation selon laquelle les autorités publiques devraient faire preuve d'une certaine tolérance aux désordres dans la vie quotidienne découlant des manifestations. Dans le cadre de ce but légitime, il existe des mesures prises à l'encontre du risque de perturbation de l'ordre public de façon considérable, des mesures au regard du maintien de l'ordre de circulation véhiculaire, des dispersions forcées des réunions et des manifestations ayant perdu leurs caractères pacifiques et des sanctions à l'encontre des individus engagés à la perte du caractère pacifique des réunions et des manifestations. Mais les autorités publiques ne devraient pas interdire les réunions et manifestations sous le prétexte d'une perturbation de l'ordre public sans se basant sur une justification concrète.

Le but légitime de protection de la santé publique est considéré comme un but invocable dans les cas où une réunion durant depuis longtemps dans un endroit fermé pose des dangers sanitaires. Quant au but légitime de la morale publique, les réunions et manifestations ayant les messages incompatibles à la conception de morale de la majorité ne pourraient pas être interdites.

La limitation des réunions et des manifestations en vue de protéger les droits et libertés des autres ne devrait pas être considérée comme l'exigence d'approbation de la majorité pour la jouissance de ce droit par les autres, parce que toutes les réunions et manifestations perturbent l'ordre public, limitent la mobilité des autres temporairement et transmettent des messages pouvant être gênant pour leurs audiences.

Bien que les limitations visent un ou plusieurs buts légitimes mentionnés par le deuxième paragraphe de l'article 11 de la CEDH, ces limitations devraient être nécessaires dans une société démocratique. La Cour précise qu'à l'origine de cette condition, se trouve les exigences du régime démocratique, seul régime prévu et acceptable sous la Convention. À cet égard, l'ingérence devrait correspondre à un besoin social impérieux entraînant le but légitime et la limitation devrait être proportionnée au but légitime. Il est accepté que les Etats possèdent une large marge d'appréciation au regard de la condition de nécessité dans une société démocratique, mais les justifications invoquées pour l'utilisation de cette marge d'appréciation devraient être pertinentes dans le cas d'espèce et viser une ingérence suffisante. La marge d'appréciation ne devrait pas s'utiliser arbitrairement ou dans une manière entraînant le fait que la législation sur la réglementation procédurale ou bureaucratique est interprétée de façon rigide et automatique.

La condition de conformité au but légitime pour la limitation exige le fait qu'en cas de prise d'une mesure plus lourde que nécessaire, la limitation perd sa nécessité dans une société démocratique. Selon cette perspective, les Etats ne devraient prendre des mesures empêchant la réalisation des réunions et des manifestations qu'en dernier ressort. On entend par le fait que la limitation devrait être basée sur un besoin social

impérieux, la non-prise des mesures au-delà des nécessités découlant des faits et des événements à la base de cette limitation. Les actes dépassant le but légitime de la limitation ne pourraient donc pas satisfaire la condition de nécessité. La proportionnalité est considérée comme l'équilibre créé par l'ingérence à l'encontre des actes et expressions dans une manifestation et des nécessités résultant des buts légitimes. La Cour, dans sa jurisprudence, la poursuite pénale ou les peines restrictives de libertés contre les discours non-violents ou pacifiques, la dispersion forcée des masses non-violentes, l'interdiction des réunions par l'administration en cas de refus de l'endroit proposé par les organisateurs sont des exemples des ingérences disproportionnées.

Finalement, la jurisprudence de la Cour précise que le droit à se réunir pacifiquement ne crée pas uniquement les obligations négatives pour les Etats, qu'il existe aussi des obligations positives incombant aux Etats. Selon ce point de vue, les Etats devraient faire cette liberté pratiquement accessible et ne devraient pas faire des limitations indirectes. En outre, la prise des mesures nécessaires pour la réalisation pacifique des réunions et des manifestations est considérée dans ce contexte. De plus, les Etats devraient prendre des mesures nécessaires dans une atmosphère dans laquelle les manifestations différentes ou contraires se déroulent pacifiquement. Les Etats devraient, avant la réalisation des réunions et des manifestations, créer la communication nécessaire afin de coopérer avec les organisateurs et prendre en compte les demandes de la part des organisateurs.

ABSTRACT

This study focuses not only on the right to freedom of peaceful meetings and demonstrations within its classical meaning, but also on the right to freedom of peaceful assembly as protected under the Article 11 of the European Convention of Human Rights. The existing literature on meetings and demonstrations analyse these concepts as a reflection of the term used in Turkish legislation; and, some scholars treat the issue under the name of “the right to meet and demonstrate,” whereas others use the term “the freedom of meetings and demonstrations.”

Based on the ambivalence on this subject in literature, the theoretical scope of the issue must be laid down first. The concepts of right, freedom and human rights must thus be defined. Classical definitions of the concept of “right” explain it as a legally protected interest or authority of its holder. Yet, there are various definitions to what a “right” is, and some views even reject the existence of “rights”. The concept of freedom, on the other hand, is understood as an area protected from the interference of others, and freedoms are also considered as rights.

The term “assemblies and demonstrations” has long been mentioned in the Turkish domestic legislation in the Laws on Assemblies and Demonstrations Nr. 6761, 171, and most recently, 2911. Under the latter, an “assembly” is defined as multiple people coming together voluntarily and temporarily, either outdoors and indoors, and regardless of being open to public or not. Demonstrations, on the other hand, are defined separately in domestic law from a meeting as demonstrations are mobile. Furthermore, Turkish domestic law and literature emphasize meetings’ and demonstrations’ function to voice opinions and ideas. On the other hand, neither the European Convention of Human Rights, nor the case-law of the European Court of Human Rights make a distinction meetings and demonstrations. Instead, meetings and demonstrations are treated as different reflections of the right to freedom of peaceful assembly, and their purposes are not limited. Based on these approaches, the defining features of meetings and demonstrations are as follows: the existence of multiple people, in a temporary manner, taking place in a given location, the sharing of a common purpose by all participants. In Turkish domestic literature, “organization” was also proposed as a constituting element of meetings and demonstrations, as it is required under Turkish law. However, the case-law of the European Court of Human Rights does not require prior planning or organization of meetings and demonstrations, in an effort to protect spontaneous meetings under Art. 11 as well. Although it is not generally mentioned in Turkish domestic literature, the European Convention of Human Rights also emphasizes the peaceful nature of meetings and demonstrations. This aspect is also alluded to in Turkish domestic law by protecting only “unarmed and peaceful” meetings and demonstrations under Article 34 in the Constitution. Peaceful nature also requires meetings and demonstrations to not deny the basic values of the democratic society and not call for violence. Counter-demonstrations, or assemblies and demonstrations that entail hostility in their audiences are also considered as peaceful under British and American jurisprudence that widely debate

this issue, which goes the same in the case-law of the European Court of Human Rights.

The historical development of the freedom of meeting and demonstrations leads to the following observations: Political meetings that took place in the city-states of the Ancient Era cannot be treated in the same manner as assemblies under modern human rights law. Furthermore, the concept of freedom in those ages is not equivalent to the understanding of basic rights and freedoms in modern positive law. Even after the Middle Ages, meetings and assemblies as a concept did not attain fruition, and legislation rather focused on quelling rebellions. In British law, the right to petition emerged before the right to assemblies and demonstrations; and the latter was granted legal protection gradually in the 19th century, even though it was largely limited by the concept of “public order.” In a similar manner, in American law, the right to meet evolved as an extension of the right to petition. But in America, the right to peaceful assembly is also considered to share the same foundations as freedom of speech and of the press, and it has been understood as a basic right since the early days of American Revolution. French law also confused meetings and demonstrations with rebellions in the early days; but after the French Revolution, the freedom of speech developed. This later culminated in the legal protection of both association and of meetings and demonstrations.

The right to freedom of peaceful assembly had not been mentioned in constitutional texts in the Ottoman Empire until the 1909 Amendment to the Constitution of 1876. With the Article 120 of the said amendment in 1909, freedom of peaceful assembly was granted constitutional protection. At first, a liberal approach was taken with Public Assembly Law, under which, assemblies did not require any authorization or notification. Later, under the Temporary Law on Assembly, authorities were vested with the power to prevent and disperse meetings. Another considerable constitutional development is the protection of the right to freedom of assembly with Article 79 of the Turkish Constitution of 1924, but in practice, the authorities' attitude towards meetings remained even more repressive towards assemblies than the practice under Ottoman law. The same limiting attitude was also demonstrated in the Law on Freedom of Conscience and Meeting of 1953. In 1956, it was superseded by the Law nr. 6761 on Assemblies and Demonstrations that, contrarily to Constitution, banned all assemblies and demonstrations other than those held for election campaigns. Freedom of assembly and demonstration entered Turkish law in its modern sense under the Turkish Constitution of 1961. The Law nr. 171 on Assemblies and Demonstrations allowed meetings and demonstrations, in condition of prior notification. This rather liberal approach was reversed by the constitutional amendments of 1971 and subsequent legislation.

Freedom of assembly and demonstration, as it can be considered as a collective manner of expression; is nourished by the freedom of expression. For this reason, freedom of assembly serves not only as a way to participate in public discussions, to form a public opinion, and to influence political processes, but it is also a tool to inform the public. This means that freedom of assembly is a prerequisite for coexistence under pluralist societies within modern democracies.

Assemblies and demonstrations have been classified, based on the following criteria: First, they can be public meetings or private meetings in relevance to their

openness to outside participation. The second classification is made between indoor and outdoor assemblies based on their venue. A third distinction is between spontaneous and planned meetings, based on their organization or lack thereof. In addition to these categories, there are also sit-ins, occupations, and “picket” protests (that take different meanings in Anglo-American and Russian law) that emerged in the last century. There are other collective actions that have been treated in the literature, such as civil disobedience that is characterized by breaking the law, and press releases that sometimes happen at the same time as meetings and demonstrations. According to the European Court of Human Rights, press releases are protected under the right to freedom peaceful assembly.

It has been debated where the right to assemblies and demonstrations falls within the classification of fundamental rights and freedoms, based on different understandings of rights and freedoms. The dominant view in the literature accepts right to assemble and demonstrate as a first-generation human right in the historical sense, a mainly negative right based on the distinction between negative and positive liberties, and a collective right based on its subject.

The right to freedom of assembly and demonstration is protected by various instruments in international law. Article 11 of the European Convention of Human Rights protects the freedom of peaceful assembly and association within member States of Council of Europe. The European Union Charter of Fundamental Rights protects both rights in its 12th Article. UN International Covenant on Civil and Political Rights, American Convention of Human Rights, African Charter on Human and People’s Rights, and Convention on the Rights of the Child are among treaties that protect the right to freedom of peaceful assembly outside of Europe. The Organization for Security and Co-Operation in Europe also has legally non-binding decisions through which member Governments have shown political commitment for the protection of the freedom to peaceful assembly and demonstration.

Article 11 of the European Convention of Human Rights defines the subject of this right as the participants and organizers of meetings and demonstrations, as clarified by the jurisprudence of the European Court of Human Rights. These subjects can be natural and legal entities, as well as groups lacking legal entity. In any case, applicants who claim violation of this right before the European Court of Human Rights shall prove victim status. Another condition for an application to be founded before the Court is to first the exhaustion of domestic legal remedies.

According to the decisions of the European Court of Human Rights, the right to peaceful assembly shall not be interpreted narrowly. Therefore, Article 11 of the ECHR accepts all peaceful and temporary meetings of multiple people as peaceful meetings, regardless of its political or public purpose. In this sense, the Article 11 protects a much larger scope of assemblies than the “assemblies, marches and demonstrations” limited by Turkish domestic law. The Court attaches a particular importance to the peaceful nature of the meeting. Whether an assembly is peaceful or not is resolved based on the intention of resorting to violence or lack thereof by the organizers and the participants, whether they actually commit violence or incite to do so, and whether they deny the fundamental values of the democratic society or call for the violent overthrow of the regime. Furthermore, the peaceful nature of a meeting is

not disrupted even if some participants resort to violence, and other participants still enjoy the right to peaceful assembly.

Another challenge that the Court frequently deals with involves establishing the relationship between the right to freedom of expression in Article 10 and the right to peaceful assembly in Article 11 within individual applications; both of which are fundamental in a democratic society. The right to freedom of peaceful assembly is an autonomous right, yet when assemblies are subjected to sanctions due to the expressions that are made through them, the applications are examined in light of the principles governing freedom of expression, but the freedom of assembly will be taken into account as *lex specialis*. In these cases, both Articles are taken into account for individuals' applications. In case where assemblies are dispersed or banned without the realization of any expression, the application will be examined solely on the basis of right to freedom peaceful assembly. Along with these general approaches, the Court can decide which Article to take account based on the freedom which forms the thrust of individual applications.

The right to peaceful assembly, therefore the freedom of assembly and have their limits under Article 11 § 2 of the ECHR. Interferences to this freedom must be prescribed by law, pursue one of the legitimate aims enumerated in the Article, and be necessary for the democratic society. The Court interprets the concept of interference broadly: such interferences may face the use of the right to freedom of peaceful assembly, before, during and after the actual assembly. Acts that can be deemed as interferences may lie within a wide range such as those aim at the actual conduct of the meeting, at the presentation of the expressions in the meeting, dispersal of demonstrations, banning of the demonstration, taking the participants into custody, disciplinary proceedings, and administrative fines. What matters is, whether actions taken against organizers and participants of a meeting cause avoidance for other individuals who may want to enjoy this right in the future. The Court calls this concept "chilling effect", not only concerning the use of Art. 11, but also within its jurisprudence concerning other rights and freedoms.

Another issue to mention, is the requirement to notify authorities or to apply for permission before assemblies and demonstrations. Such requirements exist in many domestic laws, including Turkish domestic law. For the Court, such regimes are not, in essence, contrary to Article 11, as long as they are utilised in order for public authorities to take the necessary precautions for the peaceful and smooth conduct of assemblies and demonstrations. Thus, procedural guarantees must be established against the use of notification and authorization requirements as instruments for arbitrary and unnecessary interventions.

In existence of an interference, the Court first determines whether such interferences are prescribed by law. In this sense, "law" is not confined to laws adopted by domestic legislators, it includes any regulations or jurisprudence that are reasonably accessible, predictable and comprehensible by its subjects. Interferences that are based upon international treaties as well as customary international law are also considered by the Court to be prescribed by law. In any case, what law prescribes must not lead to hidden obstacles to the enjoyment the right to freedom of peaceful assembly. Furthermore, such regulations shall not allow authorities to intervene with assemblies arbitrarily and discriminatorily. They should not lead to the denial of the rights of

political opponents and of individuals who have opinions disliked by the general public.

The Court then determines whether the interference pursues a legitimate aim. Article 11 § 2 of the ECHR lists the following as legitimate aims to interfere with the right to freedom of peaceful assembly: “the interests of national security or public safety,” the prevention of disorder or crime”, “the protection of health or morals,” “the protection of the rights and freedoms of others.” Furthermore, it also prescribes that lawful restrictions can be imposed on the exercise of these rights by members of the armed forces, or the police, or of the administration of the State. These legitimate aims form the grounds of restriction of the right to peaceful assembly; and the Court, in its jurisprudence, holds that these grounds shall be interpreted strictly. In any case, the grounds upon which such legitimate aims are pursued must be strong and convincing.

The Court’s jurisprudence shows that reasons for imposing restrictions on the right to freedom of assembly whilst pursuing the legitimate aim of protection of national security or public security can include prevention of subsequent violence in places where violent assemblies previously occurred, terrorist propaganda, secessionist movements, and serious threats of terror. The sole possibility of a counter-demonstration or violence against demonstrators, as well as violent discourse that is unlikely to spread are not viewed as reasonable grounds for pursuing legitimate aims to interfere with an assembly by the Court.

It must be noted that meetings and demonstrations will always disrupt public order to some extent, due to their nature. Public authorities are expected to tolerate disruptions to ordinary life caused by assemblies and demonstrations to a certain extent. Especially, spontaneous meetings and demonstrations that take place without notification or permission require at least some tolerance from public authorities. However, authorities may take precautions to prevent serious disruption of public order or to protect the traffic order, impose sanctions against individuals who disrupt the demonstration’s conduct, disperse meetings and demonstrations that lose their peaceful nature, and impose sanctions on those who are responsible for violent actions and expressions. When authorities intervene with a meeting that took place without prior notice or permission despite the domestic law, the Court views this as a legitimate aim to interfere. Still, authorities cannot ban meetings and demonstrations on the basis of protecting public order, unless there are concrete reasons showing the risk of serious disruption of the public order.

“The protection of public health” as a legitimate aim to interfere has at least once been applied to indoor meetings that last a long time and create a danger to their participants’ health. “The protection of morals” cannot be used as a reason to limit meetings and demonstrations that involve expressions contradicting with general beliefs and morals of the public.

Restricting the freedom of peaceful assembly pursuant to “the protection of the rights and freedoms of others” cannot be used in a way that requires the majority’s approval in order to enjoy the right to meet and demonstrate. Just like every meeting and demonstration can disrupt the public order, it can also partially limit the freedom of other individuals in the area and cause a captive audience.

Even when interferences pursue one or more of these legitimate aims mentioned in the Article 11 § 2 of the ECHR, they still must be necessary in a democratic society. The Court has expressed that the Convention considers democracy as the only legitimate regime. Based on this principle, restrictions must be based on a pressing social need raising a legitimate aim, and they must be proportional to such need. The principle of necessity in a democratic society accepts that States enjoy a large margin of appreciation to choose the means of necessary interference. Still, this appreciation must be used in favor of a relevant and sufficient manner of interference. The use of the margin of appreciation cannot justify arbitrary interferences or the strict and automatic application of the law.

In order for an interference to be relevant and sufficient for the legitimate aim, it must be the least prohibitive of the means that attain the latter. Any further interferences shall be deemed unnecessary. Accordingly, States can resort to restrictions that ban the holding of assemblies and demonstrations only as *ultima ratio*. What is meant by the corresponding of interferences to pressing social need is thus means that no further precautions beyond what is necessitates shall be taken. So, restrictions that surpass the scope of the legitimate aim pursued by the interference are to be deemed unnecessary. What is meant by proportionality is that interferences shall strike a fair balance between the actions and expressions that raise a pressing social need justifying a legitimate aim, and the means that the interference is realised. The Court's decisions show that prosecution of non-violent or peaceful expressions, violent interference to non-violent crowds, and banning of an assembly altogether due to its proposed location without first showing them an alternative location as suggested in the domestic law are considered as disproportionate interferences.

Finally, the Court decisions show that the right to peaceful assembly does not only deem States the responsible for avoiding from interfering with them, but it also entails them positive obligations. First of all, States are responsible of making the right usable in practice and not imposing implicit restrictions on this right. Furthermore, taking the necessary precautions for meetings and demonstrations in order for the latter to take place peacefully is also considered among the obligations of States. States are also responsible of taking the necessary precautions for counter-demonstrators to enjoy their right to freedom of assembly and preventing clashes between opposing groups. States must communicate with organizers of meetings and demonstrations prior to the event about precautions and take the requests coming from the organizers into account.

ÖZET

Söz konusu çalışma, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün klasik anlamı kadar, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin on birinci maddesinde yer alan düzenlemenin kapsamına aldığı toplu eylemleri konu edinmektedir. Öğretide toplantı ve gösteri yürüyüşleri, sıklıkla Türk iç hukukundaki yasalarda karşılaşılan bir kavramın yansıması olarak incelenmekle beraber; bu kavramın niteliği belirlenirken kimi zaman “hak”, kimi zaman “özgürlük” ifadeleriyle karşılaşıldığı görülmektedir.

Bundan hareketle, ilk aşamada konunun teorik kapsamı belirlenmelidir. Buna göre ilkin hak, özgürlük ve insan hakları kavramlarının çerçevesini çizmek gerekir. Klasik tanımlara göre hak, öznesinin hukuken korunan bir yetkisi ya da menfaati biçiminde tanımlanırken; tanımlar çok çeşitli olup, hakkı reddeden görüşlerin bile mevcut olduğunu da dikkate almak gerekir. Buna karşılık olarak özgürlük kavramı ile ise, başkalarının müdahalesine kapalı bir alan anlaşılmaktadır ve özgürlüğün de bir hak niteliğinde olduğu belirtilmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kavramı ise; Türk hukukunda 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa, 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa'nın düzenlemesinde görülmektedir. Bu kavramlardan ilki olan toplantı, kamuya açık veya kapalı olmasından bağımsız olarak; açık veya kapalı bir yerde, birden fazla kişi tarafından geçici süreyle gerçekleştirilen iradi bir araya gelme olarak öne çıkar. Gösteri yürüyüşleri ise, iç hukuk düzenlemelerinde toplantıdan farklı olarak hareketliliği ile tanımlanmıştır. Ayrıca Türk hukukunda ve Türk öğretisinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düşünce ve görüş açıklama fonksiyonuna vurgu yapılmaktadır. Öte yandan; gerek İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi metni gerekse de İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadı toplantı ve gösteri yürüyüşleri arasında bir ayırım yapmamakta olup, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl toplanma hakkının görünimleri olarak öne çıkarıldığı ve amaçları bakımından da bir sınırlamaya gidilmediği gözlemlenmektedir. Bundan hareketle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin unsurları; birden fazla sayıda kişiyle gerçekleştirilmesi, belli süreyle sınırlı olması, belli bir yerde yapılması, toplananların ortak bir amaç içerisinde olması biçiminde sayılabilecektir. Türk iç hukuk mevzuatında ve öğretide toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önceden düzenlenmesi gerekliliği ayrı bir unsur olarak ileri sürülmüş ise de, günümüzde özellikle ani (spontane) toplantıların korunması gereği karşısında İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında önceden düzenlemenin zorunlu bir unsur olarak aranmadığını vurgulamak gerekir. Öğretide genellikle değinilmemesine karşın, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin özellikle vurgu yaptığı bir unsur ise toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl olması olarak gündeme gelmektedir. Bu unsur, Türk iç hukuku bakımından Anayasa m. 34 kuralında “silahsızlık” ve “saldırısızlık” biçiminde yansımasını bulmaktadır; ancak barışçılık, diğer bir yandan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yöneldiği amacın demokratik toplumun temel değerleri reddetmemesini ve şiddet çağrısı yapılmamasını gerektirecektir. Ancak belli

bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne karşıtlığını ortaya koyan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ya da muhatabını rahatsız edecek nitelikte ifadelerde bulunulan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin doğrudan barışçıl olmadığı sonucuna varmak, gerek bu sorunu yaygın bir şekilde tartışan İngiliz ve Amerikan hukuklarında gerekse de İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında söz konusu olmayacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün tarihsel gelişimine bakıldığında, ilk aşamada yapılabilecek gözlem; Antik Çağ şehir devleti yapılanmalarında gerçekleştirilen siyasi toplanmaların günümüz anlamıyla toplantı sayılamayacağı gibi, dönemdeki özgürlük anlayışının da günümüz pozitif hukukundaki temel hak ve özgürlüklere karşılık düşmeyeceği yönündedir. Orta Çağ sonrasında ise toplantı ve gösteri yürüyüşleri kavramının henüz gelişmediği, bu dönemdeki hukuki düzenlemelerin isyan ve taşkınlıkları bastırmayı hedef aldığı görülür. İngiliz hukukuna bakıldığında, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün korunmasından önce dilekçe hakkı öne çıkmış olmakla beraber, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise kamu düzeni gibi geniş bir kavramla sınırlansa dahi toplantıların tedricen hukuki bir korumaya kavuştuğu görülmektedir. Amerikan hukukunda ise, toplanma haklarının yine dilekçe hakkının bir uzantısı olarak gelişmesiyle beraber, bir yandan da ifade ve basın özgürlüğü ile kökenini paylaştığı ve bağımsızlık mücadelesinden itibaren temel hakların içinde mütalaa edildiği görülmektedir. Fransız hukukunda da ilk aşamada toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile isyan fiilleri karıştırılmış olmakla beraber; Fransız Devrimi'nden itibaren önce ifade özgürlüğü gelişimini göstermiş, sonraki aşamalarda da gerek dernekler gerekse de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hukuken korunması söz konusu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ise, 1876 Anayasası'na getirilen 1909 değişikliklerine kadar toplanma özgürlüklerinin anayasal metinlerde varlığına rastlanmamaktadır. 1909 değişiklikleri ile Kanun-i Esasi m. 120 kuralında toplanma hakkının anayasal güvenceye alınmasından sonra, ilk aşamada İçtimaatı Umumiye Yasası ile özgürlükçü bir anlayış ile toplantılar herhangi bir ön izin rejimine bağlanmasa da sonraları Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat hükümleri ile idareye geniş yasaklama ve dağıtma yetkileri verilmiştir. Buradan sonra dikkat çeken bir anayasal gelişme 1924 Anayasası m. 79 kuralı ile toplanma haklarının güvence altına alınması olsa da uygulamada, idarenin anılan dönemde halen yürürlükte olan Osmanlı hukuku bakiyesi düzenlemelerden dahi sınırlayıcı bir tutum izlediği gözlemlenmiştir. Daha sonra, 1953 yılında kabul edilen Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Hakkında Yasa düzenlemesinin de aynı sınırlayıcı tutumun devamını oluşturduğu görülmektedir. 1956 yılında kabul edilen 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa ile ise Anayasa'ya açıkça aykırı bir biçimde toplantı ve gösteri yürüyüşleri yalnızca seçim propagandası fonksiyonu ile sınırlandırılmıştır. 1961 Anayasası ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü Türk hukukuna modern anlamıyla girişini yapmış; bildirim koşuluna bağlanmakla beraber toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından görece serbest bir düzenleme 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa ile kabul edilmiştir. Ancak bu özgürlükçü düzenleme, 1971 Anayasa değişiklikleri ve onu izleyen yasal düzenlemelerle gerileme eğilimine girmiştir.

İşlev bakımından, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü adeta toplu kullanım biçimini oluşturduğu ifade özgürlüğünden beslenmektedir. Buna göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü hem kamusal tartışmalara katılım hem kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu etkileme, hem de siyasi süreçleri etkileme niteliği taşımakla

beraber; toplumun bilgilendirme araçlarından biri olma işlevini de üstlenmektedir. Bunun sonucu olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, modern demokrasilerin bir gerekliliği olan çoğulcu toplumların varlık ve bir aradalığının koşullarından biri olarak görülebilecektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kapsamından, günümüzde bunları düzenlemek ve yönetmek kadar, bunlara katılmak ve bunları izlemek de anlaşılmaktadır. Bu hakkın öznesi ise, kolektif niteliğini de yansıtacak biçimde ilke olarak geçici biçimde bir araya gelen bir kitle olup; alt unsurları olan düzenleme, yönetme, katılma ve izleme eylemleri de bireyin kişisel olarak sahip oldukları haklar olarak öne çıkacaktır. Birçok iç hukukta olduğu gibi Türk iç hukukunda da uluslararası metinlerde çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesine sınırlama getirilemeyeceğine yönelik kurallara aykırı olarak; toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tam ehliyetli kimselerin düzenleyebilecek olduğuna dair eleştirilmeye açık düzenlemeler mevcut olduğunu da belirtmek gerekir. Tüzel kişiler ise, toplantı düzenleyicisi olabilmekle beraber; tüzel kişiliğin doğası gereği fiilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamayacaklardır.

Türleri bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşleri çeşitli ölçütlere göre sınıflanmıştır. Bunlardan ilki, katılımları bakımından olup genel toplantılar ve özel toplantılardır. İkinci ayırım, toplantıların yapıldığı yerin niteliği bakımından olup açık yerde ve kapalı yerde yapılan toplantılar sınıflamasını getirmektedir. Üçüncü ayırım, düzenlenmelerine göre toplantıları sınıflamakta olup; ani toplantılar ile planlı toplantılar biçiminde yapılmaktadır. Klasik sınıflamaların yanında, son yüzyılda oturma eylemleri, işgal eylemleri ve Amerikan-İngiliz hukuku ve Rus hukukunda farklı anlamlarla ancak aynı isimle anılan “picket” eylemleri gündeme gelecektir. Öğretide, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ayrılan başka toplu eylemler de mevcut olup, bunlardan ilki yasaya aykırılığı ile ayrılan sivil itaatsizlik olup; ikincisi ise kimi zaman toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile de birlikte gerçekleştirilen basın açıklamalarıdır. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine göre, basın açıklamaları da barışçıl toplanma hakkının kapsamında kabul edilmektedir.

Temel hak ve özgürlükler arasında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yeri, çeşitli hak ve özgürlük sınıflandırmalarına göre tartışılmıştır. Öğretide baskın olan görüşe göre bu özgürlük; tarihsel bakımdan birinci kuşak haklarına, statü sınıflandırmasına göre öz itibarıyla negatif statü haklarına, konulara göre yapılan ayırım itibarıyla de kolektif özgürlüklere dahil edilmektedir.

Uluslararası hukukta toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü çeşitli metinler tarafından korunmaktadır. Bölgesel metinler bakımından ilkin Avrupa’ya bakıldığında, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi m. 11 kuralının barışçıl toplanma özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünü korumaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda ise m. 12 kuralı ise benzer bir düzenleme ile her iki özgürlüğü de güvence altına alır. Avrupa dışına bakıldığında ise, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme barışçıl toplantı hakkını koruyan andlaşmalar arasında yer alır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Topluluğunun hukuki bağlayıcılığı olmayan karar metinlerinde de toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün korunması bakımından Topluluk katılımcısı Devletler siyasi taahhütlerde bulunmuştur.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi m. 11 kuralında düzenlenen barışçıl toplanma hakkının öznesi Mahkeme içtihadına göre toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenleyici ve katılımcıları olmakla beraber, bu öznel gerçek kişi, tüzel kişi yahut tüzel kişiliği olmayan topluluklar olabilecektir. Her halde, Mahkeme önünde ihlal iddiası ileri sürenlerin mağdur sıfatını taşımaları gerekir. Ayrıca, başvurunun kabul edilebilir bulunması için bir diğer koşul, iç hukuktaki olağan, sonuç alınmaya uygun, başka bir deyişle etkili başvuru yollarının tüketilmesidir.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında barışçıl toplanma hakkının kapsamı dar yorumlanmayacaktır. Bundan hareketle ilkin yapılması gereken tespit İHAS m. 11 anlamındaki barışçıl toplanmanın birden fazla kişinin ortak bir amaçla yaptığı tüm barışçıl ve geçici toplanmalar olduğu yönünde olup; bunun siyasi veya kamusal bir amaçla olması gerekmecektir. Bu anlamda maddenin kapsamı, Türk iç hukukundaki düzenlemelerin sınırlamalara tabi tuttuğu toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden çok daha geniş bir alana yayılmaktadır. Mahkeme için önemli olan, toplanmanın barışçıl niteliğidir ve barışçılıktan düzenleyici veya katılımcıların şiddet niyeti taşıyıp taşımadığı, ifadeleriyle şiddete çağırıp çağırmadıkları, şiddetli eylemlerde bulunup bulunmadıkları ve demokratik toplumun temel değerleri ile rejimin şiddet eylemleri ile yıkılmasına yönelik söylemlerde bulunup bulunmadıklarıdır. Ancak bir kısım katılımcıların şiddetçi söylem veya eylemlere başvurusu, toplanmanın genel olarak barışçıl niteliğine hanel getirmeyeceği gibi, bu gibi eylemlere başvurmeyen kimseler de barışçıl toplanma hakkından yararlanmaya devam edeceklerdir.

Mahkeme'nin önüne sık gelen bir başka sorun ise İHAS m. 10 kuralında düzenlenen ifade özgürlüğü ile m. 11 kuralında düzenlenen toplanma hakkı arasındaki ilişkiyi somut başvurular bakımından kurmak üzerine olmaktadır. Her iki özgürlük de demokratik toplumun temel özgürlükleri olmakla beraber, toplanmalara gerçekleşen ifade nedeniyle müdahale edildiği hallerde toplanma özgürlüğü özel hüküm olmakla beraber ifade özgürlüğü hükümlerinin ışığında yorumlama ilkesi gündeme gelecektir. Ancak ifadeler nedeniyle müdahale edilen toplantılarda bireylerin uğradığı yaptırımlar için, her iki maddeye uygunluk incelemesi söz konusu olur. Öte yandan, herhangi bir ifadede bulunulmaksızın müdahale edilen toplantılarda yalnızca toplanma hakkına ilişkin inceleme yapılacaktır. Ancak bu genel yaklaşımların da yanında Mahkeme her somut başvurunun merkezinde yer alan olgulardan da hareketle iddiaların hangi maddeye göre incelenebileceğini belirler.

Barışçıl toplanma hakkının, dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün sınırları İHAS m. 11/2 kuralında düzenlendiğini belirtmek gerekir. Buna göre özgürlüğe getirilen sınırlamalar yasayla öngörülen, anılan fıkradaki meşru amaçlara yönelen ve demokratik toplumda gerekli nitelikte olmalıdır. Sınırlama kavramını ise Mahkeme oldukça geniş yorumlamaktadır, zamansal olarak toplanma hakkının kullanımından kaynaklanmakla beraber toplantıdan önce, toplantı sırasında veya sonrasında gerçekleştirilebilecek oldukları gibi; toplantının gerçekleştirilmesini, toplantıdaki ifadelerin sunulmasını, toplantının şiddetsiz bir şekilde sürmesini engelleyen nitelikte olan; toplantıların dağıtılması, yasaklanması, katılımcıların gözaltına alınması, disiplin soruşturmaları, ceza soruşturmaları ve kovuşturmaları ile idari para cezalarının da dahil olduğu geniş bir yelpazedeki eylem ve işlemler müdahaleyi oluşturur. Burada önemli olan, toplantıya veya katılımcıları ile düzenleyicilerine karşı gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin, gelecekte bu hakkı

kullanacak kişilerde bir caymaya yol açma eğiliminde olup olmadığıdır. Mahkeme başka özgürlükler bakımından kullandığı bu kavrama “serinletici etki” adını vermiştir.

Belirtilmesi gereken bir başka konu, Türk iç hukuku da dahil olmak üzere birçok Devlet iç hukuklarında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılmalarından belli bir süre önce kamu makamlarına bildirim yoluyla veya izin talebi yoluyla bildirilmesi gerekliliğidir. Mahkeme, bu gibi bir rejimi özünde İHAS m. 11 kuralına aykırı bulmamaktadır, ancak bu rejimin amacı kamu idarelerinin toplantı ve yürüyüşlerin barışçıl ve sorunsuz bir şekilde sürdürülmesi için gereken önlemleri almasını sağlamak olmalıdır. Bildirim ve izin rejimleri eliyle keyfi müdahalelere karşı usulî güvenceler sağlanmalıdır.

Mahkeme, müdahalenin varlığını tespit ettikten sonra genellikle ilk aşamada müdahalenin yasayla öngörülmesi koşulunu inceler. Burada yasa ile anlaşılması gereken mutlaka iç hukuk yasa koyucusunun yapacağı düzenleme değildir, iç hukukta sınırlamaya dayanak oluşturan düzenleme ya da müstekar içtihadın muhataplarınca erişilebilir, sonuçları öngörülebilir ve açık bulunabilecek olması yeterlidir. Sınırlamalara dayanak oluşturan uluslararası andlaşmalar ve teamüller de Mahkemece yasa niteliğini taşıyan kurallar olarak kabul edilmektedir. Önemli olan, başta bürokratik engeller ve usulî koşullar eliyle yasayla getirilen sınırlamaların özgürlüğün kullanımına gizli engeller haline getirilmemesidir. Ayrıca, yasayla öngörülen sınırlamalar yetkili makamların keyfi ve ayrımcı uygulamalarına olanak tanımamalı, başta muhalif siyasi görüşlere ve toplumun genelinin tasvip etmediği görüşlere sahip olan kimseler olmak üzere belli kimselerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesine engel oluşturmaya olanak tanımamalıdır.

Mahkemenin ikinci aşamada yapacağı inceleme sınırlamaların meşru bir amaca yönelip yönelmediğidir. İHAS m. 11/2 kuralında toplanma özgürlüğüne ve örgütlenme özgürlüğüne sınırlama getirilirken “ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinin korunması”, “kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi”, “sağlığın veya ahlakın korunması” ile “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” meşru amaçları sınırlı olarak sayılmış olmakla beraber, özel olarak devlet yönetimi mensupları ile silahlı kuvvetler ve polis kuvvetleri mensuplarının bu özgürlükleri kullanımına yasayla düzenlenen meşru sınırlamalar getirilebileceği ayrıca belirtilmiştir. Sayılan bu meşru amaçlar toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne getirilecek sınırlamaların temelinde olup, dar yorumlanmaları gereği Mahkemece içtihat edilmiştir. Her halde, sınırlama nedenini ortaya çıkaran gerekçenin güçlü ve ikna edici olması gerekir.

Ulusal güvenlik ve kamu güvenliği meşru amacının kapsamına giren sınırlamalar içerisinde izin ve bildirim rejimleri, önceden benzer toplantılarda yaşanmış şiddet olaylarının engellenmesi gerekliliği, terör propagandası, ayrılıkçı eylemler ve ciddi terör saldırısı riskleri gibi hususların girdiği içtihatla gözlemlenmiştir. Ancak karşıt eylem veya şiddet olaylarının gerçekleşeceği haller, yayılma ihtimali düşük şiddetçi söylemlerin bu meşru amacın kapsamına girmediği içtihat edilmiştir.

Kamu düzeninin sağlanması hususunda ilk olarak belirtilmesi gereken, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin her zaman doğaları itibarıyla kamu düzenini bir miktar bozacağıdır. Bildirim ve izin koşullarına uymaksızın yapılan spontane toplantı ve gösteri yürüyüşleri başta olmak üzere, toplanmaların olağan yaşamda yol açtığı

aksaklıklara kamu makamlarının bir miktar tolerans göstermesi beklenir. Bu meşru amacın kapsamında, kamu düzeninin önemli ölçüde bozulması riskine karşı alınan önlemler, gösteri düzenini bozan kişilerin davranışlarına yönelik yaptırımlar, trafik düzeninin korunmasına yönelik önlemler, barışçıl niteliğini kaybeden toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması ve bu niteliği kaybettiren davranışlarda bulunan kimselerin yaptırımlandırılması gibi haller yer alır. Yine, bildirim ve izin rejimleri de bu meşru amacın kapsamında mütalaa edilmektedir; ancak herhangi somut bir gerekçeye dayanılmaksızın kamu düzenini bozacağından bahisle kamu makamları toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamamalıdır.

Kamu sağlığının korunması meşru amacı Mahkeme içtihadında kapalı alanda uzun süre devam eden bir toplantının koşullarının sağlık açısından tehlike yaratır olduğu hallerde gözetilebilecek bir amaç olarak kabul edilmiştir. Genel ahlak meşru amacı ise, toplumun çoğunluğunun ahlak anlayışına aykırı iletileri olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırılmasını meşrulaştırmaz.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla sınırlandırılması ise bu hakkın kullanımını çoğunluğun tasvibine bağlamak haline gelmemelidir. Çünkü her toplantı ve gösteri yürüyüşü kamu düzenini bir ölçüde bozacağı gibi, doğası itibarıyla civardan geçenlerin hareketini geçici süreyle bir ölçüde sınırlayabilir, onları duymak istemediği iletilere maruz bırakabilir.

İHAS m. 11/2 kuralındaki meşru amaçlardan biri veya daha fazlasına yönelse bile sınırlamalar aynı zamanda demokratik toplumda gerekli nitelikte olmalıdır. Bu koşulun temelinde, İHAS sisteminin bir rejim modeli olarak yalnızca demokrasiyi öngörmesi Mahkeme tarafından belirtilmiştir. Bundan hareketle, müdahale meşru amacı ortaya çıkaran zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca karşılık düşmelidir ve sınırlama meşru amaca orantılı olmalıdır. Demokratik toplumda gereklilik koşulu karşısında, Devletlerin müdahale yöntemlerine dair geniş takdir yetkisi olduğu kabul edilmektedir, ancak bu yetki yine de takdir yetkisinin kullanımına temel olan gerekçelerin olayla ilgi içinde ve yeterli bir müdahaleye yönelik olacak biçimde kullanılmalıdır. Takdir yetkisi, keyfi amaçlarla veya usuli yahut bürokratik düzenlemelere yönelik yasal düzenlemelerin katı ve otomatik yorumlanmasına yol açacak biçimde kullanılmamalıdır.

Sınırlamanın meşru amaca elverişli olması koşulu, meşru amaca yönelen en hafif sınırlamadan daha ağır bir önlemin alınması halinde sınırlamanın gereksiz olması sonucunu doğurur. Buna göre, Devletler toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesine engel olacak önlemlere yalnızca son çare olarak başvurmalıdır. Sınırlamanın zorlayıcı toplumsal ihtiyaca dayanmasından anlaşılan ise, sınırlamaya temel olacak olgu ve olayların gerekli kıldığından öte bir önlem alınmaması olacaktır. Buna göre, sınırlamanın yöneldiği meşru amacı aşan eylem ve işlemler gereklilik koşulunu karşılamaz. Oranlılıktan anlaşılan ise, toplantıdaki eylem ve ifadeler ile meşru amaçların doğurduğu gereklilikler karşısında müdahalenin sağlayacağı dengedir. Mahkeme içtihadında, şiddete yol açmayan yahut barışçıl söylemlerin başta ceza yargılamasına konu edilmesi veya özgürlüğü bağlayıcı ceza verilmesi, şiddet göstermeyen kitlelere karşı zor kullanılarak müdahale edilmesi, başvuruda gösterilen yer uygun bulunmadığı hallerde idarece alternatif yer gösterilmeksizin toplantıların yasaklanması orantısız müdahalelerin örneğini oluşturur.

Son olarak, Mahkeme içtihadında barışçıl toplanma hakkının Devletlere yalnızca kaçınma yükümlölükleri yüklemekle yetinmeyeceği, Devletlerin pozitif yükümlölüklerinin de olduğu ortaya konmuştur. Buna göre, Devletler ilkin özgürlüğü fiilen yararlanılabilir kılmalı; özgürlüğün kullanımına dolaylı sınırlamalar getirmemelidir. Ayrıca, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirleri almak da bu kapsamda mütalaa edilmektedir. Yine, farklı veya karşıt görüşte toplantı gösterilerinin arasında çatışmaların önlendiği bir ortamda bu farklı görüşlü grupların eylemlerini sürdürebilmesi için gerekli önlemler Devlet tarafından alınmalıdır. Devlet, Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesinden önce alınacak önlemler hususunda düzenleyiciler ile iş birliği yapmak için gerekli iletişimi kurmalıdır ve talepleri dikkate almalıdır.

GİRİŞ

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın konusu, Türk iç hukuku bakımından anayasa, ceza ve idare hukuku alanında sıkça çalışılmış olan “toplantı ve gösteri yürüyüşleri” kavramını; Türk hukuk düzenine etkisi yadsınamaz bir uluslararası insan hakları hukuku aracı olan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ekseninde incelemek suretiyle, uluslararası hukukun toplu eylemlere bakışını ortaya koymaya yönelmektedir. Çalışmanın gerekliliğini ortaya koyan sorun ise, 2018 yılı sonu itibariyle İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi önünde toplanma ve örgütlenme özgürlükleri üzerine verilmiş 262 ihlal kararının 95’inin Türkiye aleyhine verilmiş olması,¹ yalnızca 2018 yılına bakıldığında ise yıl boyunca aynı özgürlük hakkında verilen 31 ihlal kararının 11’inin Türkiye aleyhine olup, ilgili yıl boyunca bu 11 karar ile İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi m. 11 hükmünün Türkiye aleyhinde yıl boyunca en çok ihlal kararı verilmiş dördüncü özgürlük olarak Sözleşme m. 3 hükmünde düzenlenen işkence ve onur kırıcı muamele yasağı ile aynı sırayı paylaşması ile doğrulanmaktadır.² Çalışmamızın çeşitli yerlerinde de tekrar vurgulandığı gibi toplanma ve örgütlenme özgürlüğüyle oldukça yakın bir ilişki içerisinde olan ifade özgürlüğü ile toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine yönelik ihlal kararlarının toplamı ele alındığında ise, Türkiye aleyhinde elli dokuz senede verilmiş 3532 ihlal kararının 416’sının bu iki özgürlükten kaynaklanması, dahası bu 416 ihlal kararının bütün Sözleşmeciler devletler aleyhinde aynı zaman zarfında verilmiş 1039 karar içerisindeki önemi; son olarak ise geçtiğimiz 2018 yılında bu iki özgürlüğü konu edinen toplam 51 ihlal kararının Türkiye aleyhine verilmesi, hem toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin hem de ifade özgürlüğü konularında Türk iç hukukunda ve idari pratiğinde sınırlamaların Avrupa standartlarına uyumu açısından güçlükler yaşandığını ortaya koymaktadır.

¹ İHAM, **Violations by Article and by State 1959-2018**, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (erişim tarihi: 26.05.2019)

² İHAM, **Violations by Article and by State 2018**, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf (erişim tarihi: 26.05.2019)

Ayrıca, iletişim koşullarının günden güne geliştiği ve bireylerin daha kolay bağlantı kurup toplu eylemler organize edebildiği günümüz dünyasında; sanal ortamlar yalnızca bireysel ifadeyi güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda kamusal sorunlara ilişkin görüşlerin sokaklarda daha da sık ifade edilmesi gerek Türkiye’de gerekse de dünya çapında vaki olmuştur. Mısır’da yaşanan 2011 protestoları,³ Amerika Birleşik Devletleri’nde 2011 ve sonrasında yaşanan *Occupy* protestoları⁴ ve Türkiye’de 2013 yılında gerçekleşen Gezi protestosu,⁵ düzenlenmeleri bakımından internet ve yeni medyanın gücünü kullanan, bunlara erişimin sınırlanması halinde ise protestocuların sokağa inmeye daha da cesaretlendiği toplu eylemler olarak dünya gündemine oturmuştur. Bu bilgiler karşısında, günümüzde toplantı ve gösteri yürüyüşleri başta olmak üzere toplu eylemlerin öneminin arttığı kabul edilmelidir.

Bundan hareketle, tezimizin ana eksenini Avrupa insan hakları hukuku olmakla beraber; ilk aşamada iç hukuktaki adıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün, insan hakları hukukundaki adıyla barışçıl toplanma hakkının önce kavramsal bir incelemesini yapmak gerekecektir. Bu nedenle, hak ve özgürlük kavramları ile insan hakları mefhumunun hukuk teorisindeki yeri belirlenip; toplantı ve gösteri yürüyüşleri kavramları incelenecektir. Bu belirleme ve inceleme yapılırken, iç hukuk öğretisindeki ve teorideki görüşler tespit edilip, bunların İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin barışçıl toplanma hakkının kapsamına dair tespitleriyle karşılaştırılmasına olanak sağlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kavramının unsurları ortaya koyularak; başta Türk hukuku olmak üzere çeşitli iç hukuklarda sınırlamalara tabi tutulacak toplu eylemlerin ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada, teorik düzeyde de olsa; barışçılık kavramının iç hukuklardaki yerinin tespit edilmesi önem arz eder.

³ Anne Alexander, “Internet Role in Egypt’s Protests”, **BBC World News**, 09.02.2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12400319> (erişim tarihi: 26.05.2019)

⁴ Anastasia Kavada, “Creating the collective: social media, the Occupy Movement and its constitution as a collective actor”, **Information, Communication & Society**, Volume 18, 2015, ss. 872-886, s. 880, <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043318> (erişim tarihi: 26.05.2019)

⁵ Gülizar Hacıyakupoğlu, Weiyu Zhang, “Social Media and Trust during the Gezi Protests in Turkey”, **Journal of Computer-Mediated Communication** 20(2015), International Communication Association, ss. 450-466, ss. 454-456, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcc4.12121> (erişim tarihi: 26.05.2019)

Kavramlar ve bu kavramlara ilişkin unsurlar ortaya koyulduktan sonra, tarihsel bir arka planda hem Antik çağda hem de sonraki düşünce tarihinde topluluk halinde gerçekleştirilen ifadelerin yerinin tespit edilmesi gerekir. Bu hususla beraber, Batı hukuklarında ve Türk hukuk tarihinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin düzenlemelerin ortaya konması, günümüzde iç hukuklarda özgürlüğe getirilen sınırlamalar ile güncel tartışmaların anlaşılması bakımından kanımızca önem arz etmektedir.

İnsan hakları hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşleri ve genel olarak toplu eylemlerin incelemesine geçilmeden önce, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün demokratik toplumlardaki işlevi ortaya konmalıdır. Öğretide bu özgürlüğün genel olarak kamuoyuna ve siyasi iradelere etkileri öne çıkarılmakla beraber; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadı ile BM metinlerinde toplanma özgürlüklerine yüklenen rol çok daha geniş bir alana yayılmaktadır. Bu fark ortaya koyulmak suretiyle, iç hukukun toplantı ve gösteri yürüyüşlerine bakışı ile insan hakları öğretisi ve içtihadının bakışının toplu eylemlerin yorumlanmasına etkileri açığa çıkarılmak istenmiştir. Hakkın rolüne ilişkin görüşlerdeki bu farklılıklar, özgürlüğün kapsamına da etki etmektedir. Bu nedenle buradan sonra barışçıl toplanma hakkının içerdiği alt haklar ve bunların öznelere dair değerlendirmeler ile iç hukuk düzenlemeleri ışığında yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşü türlerinin ortaya konması gerekmiştir. Ancak, dikkat çeken bir noktanın klasik sınıflandırmaların günümüzde yeterliliğini kaybetmeye başladığı, yeni toplu eylem türlerinin öne çıkmakta olduğu da belirtilmelidir.

Uluslararası insan hakları hukukunda toplanma haklarının kapsamını incelemeden önce yapılması gereken bir saptama, öğretide yapılan sınıflandırmada toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yerine yöneliktir. Burada dikkat çekici olan nokta, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün birden çok boyutu olmasından da hareketle, tek bir kategoriye sokulamayacak oluşudur. Aynı şekilde, öğretide toplantı ve gösteri yürüyüşleri “özgürlüğü” ve “hakkı” ifadesinin birbirleri yerine kullanılışı pratiğinin anlamlandırılması gereği gözlemlenmiştir.

Uluslararası insan hakları metinlerinde ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün sahip olduğu yer

incelenmeden önce, son olarak teorik planda toplanma özgürlükleri ile diğer temel hak ve özgürlüklerin ilişkilerini değerlendirmenin uygun olacağını düşündük. Burada önemli olan, ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün sıkça aynı anda kullanılmasının sonuçları olacaktır. Ancak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün ilişki içerisinde olduğu yegâne hak ifade özgürlüğü değildir, bu hakkın örgütlenme özgürlükleri ile de benzerliğine dikkat çekilmesi; özellikle uluslararası metinlerde bunların birlikte düzenlenme gerekçesini anlamak adına önemlidir. Son olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanımından etkilenen temel hakların da varlığına değinmek gerekir.

İkinci bölümde, tezin asıl çalışma eksenini oluşturan uluslararası hukukta toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile genel olarak toplanma hakkının yeri konusu incelenecektir. Burada, ilkin başta uluslararası andlaşmalar olmak üzere uluslararası metinlerde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kapsamına girdiği kuralların açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın merkezinde olan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin burada farklı dildeki otantik metinleri ile Türkçe çevirilerinin ayrıca belirtilmesinin gerektiği gibi, hazırlık çalışmaları ve madde sistematığının açığa çıkarılmasının hakkın yorumu bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler andlaşmaları da dahil olmak üzere çeşitli uluslararası örgütlerin de temel hak ve özgürlüklere ilişkin andlaşmalarında toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kapsayan maddelerinin incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bunların da yanında, hükümetlerarası niteliği ile öne çıkan AGİT metinlerinde de toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü korumaya yönelik taahhütler önem arz etmektedir.

İkinci bölümün temel tartışmasını oluşturan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadındaki temel ilkeler incelenirken, ilk bölümde yapılan tartışmalara koşut bir sıra izlenmeye çalışılacaktır. Bu anlamda, Mahkemenin de önüne gelen başvuruları incelediği sıra izlenerek; kabul edilebilirlik koşulları ile başlanması uygun görülmüş, ilkin toplanma özgürlüğünün öznesi olabilecek kişilerin içtihadındaki yeri tartışılmış, Mahkeme içtihadında önemli yer tutan mağdur sıfatı ile hak öznesi kavramının ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada ise Mahkeme'nin toplanma özgürlüğü bakımından özellikli kabul ettiği zaman bakımından yetki sorunları, sonrasında etkili başvuru yolu kavramı incelenmiştir. Son olarak, İHAS m. 11 kuralının koruma

alanında kalan toplu eylemlerin sınırları çizilerek; bu kapsamın iç hukuk mevzuatıyla sınırlanan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine kıyasla genişliğinin ortaya konması gerekecektir. Bu noktada, Mahkemenin İHAS m. 10 hükmünde düzenlenen ifade özgürlüğü ile m. 11’de düzenlenen barışçıl toplanma hakkına uygunluğu incelerken iki madde arasında kurduğu ilişkinin değerlendirilmesi önem arz eder.

Mahkemenin inceleme sistematğinde bir sonraki aşamanın hakka müdahalenin varlığını tespit etmek olduğundan hareketle, hangi eylemlerin özgürlüğün sınırlanması anlamına geleceğini belirlemek uygun görünmektedir. Bu ve ilerleyen bölümlerde, başta Türk hukuku olmak üzere çeşitli iç hukuklarda öngörülmüş olan ön-izin ve bildirim rejimlerinin İHAS rejimine uygunluğunun çeşitli boyutlarının tartışılması gerekli olmuştur.

İHAM içtihadında sınırlamanın varlığı tespit edildikten sonra sınırlamanın yasayla öngörülmesi gerekliliği tartışıldığından, yasayla öngörülmeye kavramının da ele alınması gerekmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuatın sık değişmesi, düzenlemelerdeki ifadelerin geniş yorumlanmaya açık olması, kimi zaman da takdir yetkisine çok geniş bir yer bırakmasının da içinde bulunduğu sorunlar; sınırlamaya ilişkin hukuki düzenlemelerin yasa niteliğinde olup olmadığına yönelik tartışmalara yol açabilmektedir.

Sınırlamanın İHAS m. 11 kuralına uygunluğu, ikinci bir aşamada sınırlamanın maddenin ikinci fıkrasında sınırlı olarak sayılan meşru amaçlardan en az birisine yönelmesini gerektirecektir. Bu bahiste, bu meşru amaçların sayılması ve çeşitli sınırlama gerekçelerinin bu meşru amaçlarla ilişkilendirilme koşullarının incelenmesi gerekliliği tespit edilmiştir. Burada özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından sık karşılan içerik denetimi, toplantıların önceden yasaklanması sorunlarının hangi meşru amaçlara yöneldiği sorununun tartışılması gerekmiştir. Ayrıca, yukarıda belirtilen izin ve bildirim rejimleri hususunun bu başlıkta da incelenmesi söz konusu olacaktır.

Üçüncü bir kertede Mahkeme, yasayla öngörülmüş ve meşru amaca yönelen sınırlamanın demokratik toplumda gerekliliğini tartışmaktadır. Bu çalışmanın da genel sistematğine uygun biçimde demokratik toplumda gerekliliğin alt unsurları

tartışılmadan önce, Devletlerin takdir yetkisine ilişkin ölçütler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Yine, bildirim ve izin rejimleri ile şiddete karşı alınacak önlemler bakımından bu başlık altında tartışılabilir hususlar ayrıca değerlendirilmelidir. Bundan sonra, gereklilik kavramının alt unsurlarını oluşturan elverişlilik, zorlayıcı toplumsal ihtiyaca dayanma ve orantılılık koşullarının, içtihatları örneklerini olabildiğince kapsamlı bir biçimde ilkelere dökmek suretiyle ele alınmasına çalışılmıştır.

Son olarak, ilk bölümde de yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün sınıflandırılması tartışmasında tespit edilmiş olan, özgürlüğün yalnızca bir negatif statü özgürlüğü olup olmadığı tartışmasına İHAM'ın bakışını yansıtan pozitif yükümlülükler kavramının içtihatları yeri ve boyutları ile müdahale kavramı ile ilişkileri açığa çıkarılacaktır.

I. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNE TEORİK, TARİHSEL VE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

A. KAVRAMLAR

Tezimizin konusunu oluşturan “toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü”⁶ yahut “hak”⁷ ya da kimi kaynaklara göre “toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı ve özgürlüğü”⁸ kavramındaki “toplantı”, “gösteri” ve “yürüyüş” sözcüklerinin anlamına değinmeden önce; kısaca “hak” ve “özgürlük” kavramlarının anlamı ile “insan hakları” konusuna değinilmek gerekir.

“Hak” kavramından bahsedildiğinde, hakkın temelinde “yetki” kavramını barındırdığı ve hak kavramıyla, bir şeyi yapmak veya başka birinin belli bir şekilde davranmasını ya da belli bir şeyi yapmayı isteme yetkisinin ifade edildiği görülmektedir.⁹ Hak kavramını açıklamak için ileri sürülen çeşitli teorilere göre hak *“hukuk düzeni tarafından tanınan yetki”*,¹⁰ *“hukukten korunan menfaat”*¹¹, *“irade kudreti tanınması yoluyla korunan menfaat”*¹² gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilirken; bazı görüşlere göre de hak kavramı reddedilmektedir.¹³

Özgürlük ise, *“bireyin toplum içerisinde sahip olduğu bağımsızlık alanı”*¹⁴ olarak tanımlanmıştır. Yine, klasikleşmiş ve doğal hukuk kökenli bir tanıma göre

⁶ Örnek olarak bkz. Yusuf Çözeli, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ve Türkiye Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 29 ve Özen Ülgen, **Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 4

⁷ Örnek olarak bkz. Tolga Şirin, **30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 3

⁸ Örnek olarak bkz. Gül Ümit Ertürk, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ve Özgürlüğü**, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2016; s. 7

⁹ Adnan Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s. 49

¹⁰ **Ibid.**

¹¹ **a.g.e.**, s. 50

¹² **a.g.e.**, s. 51

¹³ **a.g.e.**, ss. 51-52

¹⁴ İbrahim Özden Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş** (7. Bası), İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 12

özgürlük “*başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek*”¹⁵ olarak mütalaa edilmektedir. Buna göre kişi, sahip olduğu özgürlük alanı içerisinde hareket edebilecektir. Öte yandan özgürlüğün de bir hak olduğu belirtilmektedir.¹⁶ Ancak haklar ve özgürlükler ayrımını genel olarak yapmak yerine, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün “hak” mı, “özgürlük” mü, yoksa her ikisi mi olduğunu tezimizin ilerleyen bölümlerinde tartışmayı daha uygun görüyoruz.¹⁷

İnsan hakları kavramının ise on sekizinci yüzyıldan itibaren dünyada yaşanan anayasal gelişmeleri yansıtan “temel haklar” mefhumunun üzerine kurulmakla beraber; bu kavramın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıktığı aktarılmaktadır.¹⁸ Ancak günümüzde insan haklarının pozitif hukuk tarafından korunan temel özgürlükleri mi ifade ettiği, yoksa insan hakları teorisinin kabul ettiği hakları mı belirttiği¹⁹ ya da insan hakları ile temel haklar arasındaki farkların -varsa- ne olduğu²⁰ hususlarında tartışmalar söz konusu olmakla beraber, bu tartışmaların; tezimizin incelediği ve pozitif hukukça da korunan somut bir insan hakkına dair sorunları aşan nitelikte olduğu görüşündeyiz.

Toplantı, gösteri yürüyüşü ve sair toplu eylemleri öne çıkartan özelliğin, kolektif özgürlük²¹ özneleri içerisinde “geçici gruplaşma” niteliğinde oluşları olduğu söylenebilir. Bu ortak nokta dikkate alınarak aşağıda toplanma ile toplantı²² ve gösteri yürüyüşü²³ kavramları incelenecektir.

¹⁵ 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi m. 4, bkz. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (erişim tarihi: 12.05.2019)

¹⁶ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 12; Ahmet Mumcu/Elif Küzeci, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri** (7. Bası), Turhan Kitabevi, Ankara 2015, ss. 11-12

¹⁷ Bkz. ileride s. 55

¹⁸ Mumcu/Küzeci, **a.g.e.**, ss. 11-129

¹⁹ Kaboğlu, **a.g.e.**, ss. 12-13

²⁰ Mumcu/Küzeci, **a.g.e.**, ss. 11-129

²¹ Kavram için bkz. ileride s. 53

²² Bkz. ileride s. 9

²³ Bkz. ileride s. 11

1. Toplanma ve toplantı

Birçok farklı metinde geçmekle beraber tanımı konusunda bir görüş birliği olmayan²⁴ toplanma ve toplantı kavramlarının tanımlanabilmesi için,²⁵ toplantıyı oluşturan unsurları dikkate almak gerekecektir. Toplanma kavramının, İHAM'ın köklü içtihadından²⁶ gelen bir tanımla “*bireylerin bir fikir veya amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı, gösteri ve yürüyüş gibi hangi şekil altında olursa olsun bir araya gelmeleri*” biçiminde anlaşılacağı öğretide belirtilmiştir.²⁷ Bundan hareketle, toplanma kavramının bu çalışmanın başlığını oluşturan ve Türk iç hukukunda tercih edilen “toplantı ve gösteri yürüyüşleri” kavramını²⁸ kapsadığı sonucuna varılabilecektir. Toplantılarda ise; katılan çok sayıda²⁹ kişi, belli bir ortak amaç etrafında bir araya gelir.³⁰ Ancak bu ortak amacın ve çok sayıda kişinin toplanmayı tanımlamaya yetmeyeceği ortaya koyulmuştur. Buna göre, çok sayıda ve ortak amaca sahip bu kimselerin örgütlü olmalarının da gerektiği ileri sürülmüştür.³¹

Toplantının eğlence yerinde bulunan kitlenin yaptığı faaliyetten farklı olduğu da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, eğlencede “*herhangi bir düşüncenin yayılması fikrine üstün gelen bir eğlenme amacı vardır.*”³² Öte yandan, çağdaş bir tanımla; herhangi bir siyasi amaç gütmeyen, dışarı bir ileti yaymayan ancak kamusal alanda

²⁴ Duygu Akar, **Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Uygulaması**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 18

²⁵ İngiliz hukukunda toplantı kavramının mevzuatta tanımlanmamış olması hakkında bkz. Duygun Yarsuvat, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 29

²⁶ İHAK (Genel Kurul), **Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8440/78, 16.07.1980

²⁷ Haydar Burak Gemalmaz, “Gösteri/Eylem Özgürlüğünün Kullanılmasına Biber Gazıyla Müdahale Edilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu ve Hekimlerin Rolü”, **Toplum ve Hekim**, Cilt: 29 Sayı: 3 (Mayıs-Haziran 2014), s. 220; Ertürk, **a.g.e.**, s. 1

²⁸ Her ne kadar İHAS metni ve İHAM içtihadında “toplanma” kavramı tercih edilse de, çalışmamızda incelenen konuların iç hukukla ilişkilendirilmesi açısından kolaylık sağlamak adına bu çalışma boyunca gerek “toplanma”, gerekse de “toplantı ve gösteri yürüyüşleri” kavramı kullanılacaktır.

²⁹ İlhan F. Akın, Toplanma Özgürlüğü, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. XXX s. 546

³⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1989, s. 62

³¹ Akın, **a.g.y.**, s. 546

³² **Ibid.**

gerçekleştirilen toplantıların da hukuki temelinin toplanma hakkı tarafından sağlandığını kabul etmek gerektiği görüşündeyiz.³³

Toplu eylem biçimleri arasında yer alan toplanmanın ayırt edici özelliğinin geçici oluşuna özellikle dikkat çekmek gerekir.³⁴ Gruplaşmanın geçiciliği, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapacak olan grubun örgütlenme sürecine girmeyişi ile açıklanmaktadır.³⁵

Venedik Komisyonu ise toplantı ve gösteri yürüyüşlerini ayırmak yerine tek bir toplanma kavramına başvurarak toplanmaları; kamusal alana yönelen iradi ve geçici biçimde ifadede bulunma amacıyla kişilerin bir araya gelmesi şeklinde nitelemiştir. Komisyona göre kavram durağan veya hareketli, özel veya kamuya açık yerde, açık veya kapalı alandaki tüm toplanmaları kapsar.³⁶ Buna ek olarak Komisyon, toplanma kavramının dar yorumlanmamasını; barışçıl toplanma hakkının her türlü barışçıl ifadeye yönelebilen toplanmaları içereceğini de belirtmiştir. Bundan hareketle, yasal düzenlemelerde toplanmaların genel bir tanımı yapılması ve özel düzenlemeye tabi olacak toplantı türlerinin ayrıca tanımlanması önerilmektedir.³⁷ BM İnsan Hakları Komitesi Özel Raportörü'ne göre ise toplantı kavramından kamusal yahut özel bir amaçla, iradi ve geçici tüm bir araya gelmeler anlaşılır.³⁸

Sonuçta, öğretide Kaboğlu tarafından toplantının bir tanımı olarak *“birçok kimsenin düşünce ve görüş alışverişinde bulunmak veya onları yaymak ya da ortak çıkarlarını korumak amacıyla geçici bir süre için belli yerlerde bir araya gelmeleri”* ifadesi kullanılmıştır.³⁹ Diğer bir tanıma göre ise toplantı *“hukuka uygun ortak bir*

³³ Bkz. ileride s. 85, aynı yönde bkz. Esra Atalay, **Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir, 1995, s. 11. Yazara göre toplanma nedenlerinin siyasal olmasına ilişkin bir gereklilik söz konusu olmamakla beraber; siyasi etki yaratma amacı güden toplantıya ilişkin hak *“siyasal bir içerik kazanır.”*

³⁴ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 62; Ertürk, **a.g.e.**, s. 1

³⁵ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 61

³⁶ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 7

³⁷ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 4

³⁸ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s. 7 § 24

³⁹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 62-63

amaç çerçevesinde, geçici bir süre için organize olmuş/örgütlenmiş, birden fazla kişinin, bir araya geldiği gruplaşma” olarak belirtilmiştir.⁴⁰

Türk iç hukukunda ise, 6 Ekim 1983 tarihli 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası’nın 2/(a) maddesine göre toplantı kavramından *“belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları”* anlaşılmaktadır.

2. Gösteri Yürüyüşü

Gösteri yürüyüşü ifadesinin varlık nedeni olarak bütünleşmiş ancak ayırık olan “gösteri” ve “yürüyüş” kavramlarını birlikte karşılayan bir ifade gerekliliği ileri sürülmüştür.⁴¹ Gösteri yürüyüşünün toplanmadan ayrı bir kavram olarak Türk iç hukukuna girişi ise 27 Haziran 1956 tarihli ve 6761 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa” ile gerçekleşmiş olup, bu dönemde toplantılar ve gösteri yürüyüşleri 1924 Anayasası’nda genel olarak “toplanma” biçiminde mütalaa edilmiştir.⁴² Bu kapsamda öğretilde “gösteri yürüyüşü” yerine “gösteri ve yürüyüşler” ifadesinin daha isabetli olduğu savunulmuştur.⁴³ Yürürlükteki Türk iç hukukunda ise 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası’nın⁴⁴ 2/(b) maddesi *“belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşleri”* gösteri yürüyüşü olarak tanımlamaktadır.

Toplanma özgürlükleri anlamında gösteri sözcüğünün sözlükteki ikinci anlamı bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması olarak belirtilmiştir.⁴⁵ Ayrıca, gösteriden *“bir grup insanın varlıkları, bağırımları ve hareketleri ile umumi yollar üzerinde fikirlerini açığa vurmaları”*

⁴⁰ Ülgen, **a.g.e.**, s. 9

⁴¹ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 40; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 63

⁴² Çözeli, **a.g.e.**, s. 29

⁴³ Ülgen, **a.g.e.**, s. 18

⁴⁴ RG. 18185 – 08.10.1983

⁴⁵ Bkz. **TDK Büyük Türkçe Sözlük**. (Sözcük tanımı sayfalarına bağlantı verilememekle beraber, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cc5a956629337.70928364 adresinden arama yapılabilecektir.)

kavramının anlaşılacağı ileri sürülmüştür.⁴⁶ Bir başka görüşe göre gösteri, “kamuya açık, kural olarak saldırsız araçlarla, birden çok kişinin pratik sonuçlara yönelik, çoğu kez siyasi bir içerikle ilgili iradelerinin duyurulması” olarak mütalaa edilecektir.⁴⁷ Farklı bir tanıma göre gösteri “gösteride bulunan grubun, iletilecek iletinin muhatabı olan kişi veya otoriteye hislerini aktarma amacı güttüğü bir toplantı” olarak kabul edilecektir.⁴⁸

Gösteri ile toplantının farkının, toplantılarda öne çıkan ifade türünün konuşma iken; gösterilerde pankart, slogan atılması, alkış ve ıslık gibi ifade yöntemlerine başvurulmasının baskınlığı olduğu belirtilmektedir.⁴⁹ Yine, toplantılardaki ifadelerin katılımcıları arasındaki fikir alışverişini öne çıkardığı; öte yandan gösterilerde ifadenin göstericiler dışındaki izleyicilere yöneltildiği belirtilmektedir.⁵⁰ Ayrıca, engelleme eylemi niteliğindeki eylemlerin de gösteri olarak kabul edilebileceği ileri sürülmüştür.⁵¹

Yürüyüşlerin ise, tarihte kamu otoriteleri tarafından düzenlenen yürüyüşler dışında; dini ayinler, cenazeler ve çeşitli yerel geleneklere ilişkin karnaval gibi yürüyüşler ile sınırlı kaldığı belirtilmektedir. Öte yandan yürüyüşlerin on dokuz ve yirminci yüzyıldan itibaren, başta İşçi Bayramı eylemlerinin etkisiyle anlam değiştirdiği gözlemlenmektedir.⁵² Günümüzdeki anlamıyla yürüyüş kavramının ise tanımının “bir düzen ve beraberlik içinde bir yerden bir yere muayyen maksatlarla giden insan toplulukları” ile karakterize olduğu ileri sürülmüştür.⁵³ Yürüyüşlerin kamuya açık yer ve genel yollarda yapıldıkları ölçüde, belirsiz bir potansiyel katılımcı kitlesine sahip olmalarıyla beraber; özünde toplantıların bir türü oldukları kabul

⁴⁶ Yarsuvat, a.g.e., s. 41

⁴⁷ Atalay, a.g.e., s. 6

⁴⁸ Nihal Jayawickrama, **The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence (1st Edition)**, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 725

⁴⁹ Ülgen, a.g.e., s. 18

⁵⁰ Ülgen, a.g.e., ss. 18-19; Atalay, a.g.e., s. 6

⁵¹ Ülgen, a.g.e., s. 19. Yazar, boş olmayan binaların işgal edilmesinin barışçıl olmayacağından hareketle gösteri değil, sivil itaatsizlik olarak kabul edilebileceğini; oturma eylemlerinin de kimi zaman gösteri, kimi zaman sivil itaatsizlik olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir. Engelleme eylemleri için ayrıca bkz. aşağıda s. 49

⁵² Jean Rivero, **Les libertés publiques (tome 2) (4. Bası)**, PUF, Paris 1989, s. 370

⁵³ Yarsuvat, a.g.e., s. 41

edilmektedir.⁵⁴ Bununla beraber, hareket halinde olan gösteriler⁵⁵ gösteri yürüyüşü niteliği taşıırken, hareketsiz olanlar toplantı kabul edilecektir.⁵⁶ Öğretide gösteri yürüyüşü için yapılan bir tanım “siyasal, sosyal, mesleki ve ekonomik konularda, bir karara, bir düzenlemeye veya uygulamaya karşı protesto veya hoşnutsuzluğu ortaya koyma yahut bir hak istemini dile getirme biçiminde, kitlelerin belli konularda kanaatlerini toplu olarak açıklaması” biçimindedir.⁵⁷

Gösteri yürüyüşlerinin toplantılarla ortak noktalarının amaç, önceden düzenlenme, toplu gerçekleştirilme ve geçicilik olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁸ Ayrıca, yürüyüşler de gösteriler gibi dışa dönüktür.⁵⁹ Sonuç olarak, gösteri yürüyüşlerini toplantılardan ayıran husus gösteri yürüyüşlerinin hareketli olmaları ve kamusal yollar üzerinde yapılmasıdır.⁶⁰

Gösteri ve yürüyüşlerin genel yollar ile kamuya açık yerlerde ve kamuya açık biçimde yapılması bakımından doğaları gereği trafiği aksatacağı ve kamu düzenini bir ölçüde bozacağı açıktır.⁶¹

Yine, gösteri yürüyüşleri toplantılardan farklı olarak, yalnızca belli kişilerin katılımına açık olarak gerçekleştirilemeyecektir.⁶²

⁵⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 7

⁵⁵ Bu hareket yalnızca insanların yürümesiyle sınırlı olmayacaktır. Çeşitli hayvan, makine ve motorlu araçlar da yürüyüşte kullanılabilecektir. Bkz. Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 41; Ülgen, **a.g.e.**, s. 19; Buna ek olarak Venedik Komisyonu, yeni bir toplanma türü olarak toplu bisiklet sürüşüne işaret eder. Bkz. Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)** [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 20 § 17 dn. 39

⁵⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 41; Atalay, **a.g.e.**, s. 7

⁵⁷ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 63 Kanımızca bu tanım fazla sınırlayıcıdır. Kamunun ilgisini çekebilecek her türlü konuda toplu ifadenin gerçekleştirildiği hareketli eylemlerin gösteri yürüyüşü kapsamına alınabileceği kabul edilmelidir.

⁵⁸ Rivero, **a.g.e.**, s. 354; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 63

⁵⁹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 20

⁶⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 63

⁶¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 7; Ülgen, **a.g.e.**, s. 21

⁶² Ülgen, **a.g.e.**, s. 21

3. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin unsurları

Toplanma ve toplantıları karakterize eden unsurların katılımcılar, yer, zaman ve ortak amaç olduğu öğretide kabul edilmektedir.⁶³ Aşağıda bu unsurlar incelenecektir.

a. Kişi unsuru

Bir toplantıdan söz edilebilmesi için gereken en az kişi sayısına dair bir uzlaşma olmamakla beraber, İngiliz ve Alman hukuklarında bir toplantıdan söz edilebilmesi için en az üç kişinin gerektiği kabul edilmektedir.⁶⁴ Buna karşılık Türk hukukunda en az kaç kişinin toplantı yapabileceğine dair bir düzenleme olmamakla beraber, 2911 sayılı Yasa'nın m. 7 kuralıyla düzenleme kurulunun en az yedi kişiden oluşması öngörülmüştür. Buradan hareketle Türk Anayasa Mahkemesi, yedi kişiden az sayıda grupların bulunacağı ifadeyi toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün değil, ifade özgürlüğünün alanına sokmuştur.⁶⁵ Bu görüşün temel haklar bakımından daha koruyucu olduğu yönündeki yaklaşıma⁶⁶ katılmıyoruz. Bu görüşteki yazarlar her ne kadar toplantı kavramını sınırlayıcı bir yaklaşımın Türk toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatındaki sınırlamalara tabi olacak toplu eylem türlerini azaltacağından bahsetse de; kanımızca Türk toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatına tabi olmayan eylemler yine de İHAS m. 11 koruması altında olacağından, toplu eylemlerin İHAS kapsamında girdiği alanın genişletilmesi özgürlüğü daha koruyucu bir yaklaşımdır. Venedik Komisyonu da, İHAS m.11 anlamındaki barışçıl toplanma hakkının gerçekleştirilebilmesi için iki kişinin toplanmasının yeterli olduğunu kabul etmektedir.⁶⁷

Öte yandan, tek kişi tarafından toplantı gerçekleştirilemeyeceği;⁶⁸ zira tek kişinin ifadesinde, birden fazla kişinin ortak amacından söz edilemeyeceğinden

⁶³ Yarsuvat, **a.g.e.**, ss. 29-34; Rivero, **a.g.e.**, ss. 345-346, 361; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 62; Akar, **a.g.e.**, s. 19

⁶⁴ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 30; Ülgen, **a.g.e.**, s. 5; Ertürk, **a.g.e.**, s. 35

⁶⁵ AYM. E. 2004/90, K. 2008/78, T. 11.03.2008 (RG. 05.07.2008 – 26927)

⁶⁶ Akar, **a.g.e.**, s. 19

⁶⁷ Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 20, § 16

⁶⁸ Rivero, **a.g.e.**, s. 361

bahisle kabul edilmektedir.⁶⁹ Buna karşılık, tek kişi tarafından gösteri yürüyüşü gerçekleştirilebileceği yönünde görüşler de öğretide yer bulmuştur.⁷⁰

b. Düzenleme unsurunun gerekli olup olmayışı

Düzenlemenin toplantının varlığı için zorunlu bir unsur olup olmadığı tartışmalı olmakla beraber; önceden düzenlenmiş olma gerekliliğinin kabul edilmesi karşısında spontane toplantıların toplantı kabul edilmesi meselesi gündeme gelecektir. Ancak düzenleme unsurunu arayan görüş içinde de, toplantıyı rastgele bir biçimde bir araya gelmiş topluluklardan ayırırken yalnızca asgari bir organizasyonu yeterli bulan yazarlar olduğu aktarılmıştır.⁷¹ Yine, Fransız hukukunda toplanacak kimselerin belli bir teşkilata sahip olması gerekip gerekmediği yönündeki içtihat adli yargı ve idari yargı arasında farklılık göstermektedir.⁷² Türk öğretisinde ise düzenlemenin zorunluluğuna iç hukuk düzenlemesindeki bildirim zorunluluğu dayanak olarak gösterilmektedir.⁷³ Ancak belirtmek gerekir ki, bu tezin ana ekseninde bulunan İHAM içtihadında düzenleme zorunlu bir unsur olarak görülmemektedir.⁷⁴

c. Süre unsuru

Süreleri bakımından, toplantılar belli bir süreyle sınırlı olarak gerçekleştirilecek olup bu sürenin bitimiyle son bulma özelliğine sahiptir; başka bir deyişle toplantıların geçicilik unsuru söz konusu olur.⁷⁵ Toplantının geçicilik unsuru, toplantıları toplanma hakkının diğer bir görünümü olan derneklerden ayırmaktadır; gerek dernekler, gerekse toplantılar bunun dışındaki kişi, amaç, düzenleme ve yer unsurunu bulundurmaktadır. Öte yandan derneklerde bu unsurların süresiz olarak bir araya gelişlerinden söz edilirken, toplantılar geçici gruplaşmalarca gerçekleştirilir.⁷⁶ Başka bir deyişle; toplananlar arasındaki bağ, toplantıdan daha uzun ömürlü olmayacaktır.⁷⁷ Öte yandan,

⁶⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 3

⁷⁰ Atalay, **a.g.e.**, s. 8

⁷¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 6; Ülgen, **a.g.e.**, s. 6

⁷² Ömer Anayurt, **Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998, s. 10

⁷³ Anayurt, **a.g.e.**, s. 12

⁷⁴ Bkz. aşağıda s. 101

⁷⁵ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 30; Ülgen, **a.g.e.**, s. 6

⁷⁶ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 68; Ülgen, **a.g.e.**, ss. 6-7

⁷⁷ Rivero, **a.g.e.**, s. 361

periyodik olarak açık yerde bir araya gelen kimselerin de geçici süreyle bir araya geldikleri ve bu nedenle bu bir araya gelmelerin toplantı niteliğinde olup, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün koruma alanına gireceği öğretide ileri sürülmüştür.⁷⁸ Bu unsur öğretide “süreklilik aranmaması” adıyla anılarak toplantıyı oluşturan gruplaşmanın yeniden bir araya gelmesi veya ayrıksı olarak, toplanan kitlenin bir araya gelişinin süreklileşmesi hallerinde de toplantıdan söz edilebilmesi ihtimali bakımından farklı bir yaklaşımla incelenmiştir.⁷⁹

Süre unsuru bakımından belirtilmesi gereken bir diğer husus ise; Türk iç hukukunda 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası’nın yedinci maddesine göre açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ilke olarak gün doğumundan gece vaktine kadar yapılabilmesine karşılık, kapalı yer toplantılarının gün doğumundan saat 24.00’e kadar yapılabileceğidir. İstisnai olarak; açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin de dağılma saati, ilgili yer en büyük mülki amirinin kararıyla 24.00’e kadar uzatılabilecektir.

d. Yer unsuru

Toplantının bir diğer unsuru ise toplantının gerçekleştirileceği yer olarak öne çıkmaktadır.⁸⁰ İlkın, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılabileceği ve yapılamayacağı yerler bakımından yer unsuru önem arz etmektedir.⁸¹ Örneğın, Türk hukukunda 2911 sayılı Yasa’nın m. 22 kuralı “*parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.*” biçiminde belli yerlerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasını yasaklamıştır.⁸²

⁷⁸ Akar, **a.g.e.**, s. 21

⁷⁹ Öte yandan kanımızca süreklileşen toplanmanın toplantı kabul edilmeyip, kazandığı yeni hukuki niteliğe göre mütalaa edilmesi; aynı kişi topluluğunun bir toplantıdan sonra tekrar bir araya gelmesinin ikinci bir toplantı olarak kabul edilmesi, dolayısıyla toplantıların geçicilik unsuru taşıdığının kabul edilmesi daha isabetli olacaktır. Bkz. Ülgen, **a.g.e.**, s. 7

⁸⁰ Rivero, **a.g.e.**, s. 362

⁸¹ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 34, Ülgen, **a.g.e.**, s. 8

⁸² Ancak Türk hukukunda genel yollarda toplantı düzenlenmesi önündeki engel bir iptal kararı ile kalkmıştır. Yine, Türk hukuku düzenlemelerinin İHAM içtihadı karşısında daha sınırlayıcı bir nitelikte olma eğilimini ihmal etmemek gerekir. Karar için bkz. **AYM.**, E. 2014/101, K. 2017/142, T. 28.09.2017 (RG. 27.12.2017 – 30283)

Bunun yanında; yer unsurunun önemi, toplantı katılımcılarının aynı anda aynı fiziksel yerde olmaları gerekip gerekmediği bakımından da gündeme getirilmiştir.⁸³ Teknolojik gelişmeler ve “telepresence”⁸⁴ teknolojilerinin artık geniş kitlelere yayılması; forum, oda, pazaryeri gibi kavramların dijital toplanmalar bakımından ilk günlerden itibaren kullanılır olması, sanal ortamda gerçekleşen toplanmaların hukuken toplantı kabul edilip edilemeyeceği sorununu gündeme getirmektedir. Kanımızca, bu gibi yerlerde sanal varlıklarıyla bir araya gelen kimselerin gerçekleştirdiği karşılıklı ve toplu ifadeler ile sair etkinlikler, fiziksel bir bir aradalık olmadığından toplantı olarak değerlendirilmemelidir; ancak başta ifade özgürlüğü olmak üzere çeşitli temel hak ve özgürlüklerin toplu olarak kullanılmasının yeni bir biçimi olarak kabul edilmelidir.⁸⁵

e. Ortak amaç unsuru

Toplantının varlığından söz edilebilmesi için gereken bir diğer unsur da toplantının manevi unsuru olarak da kabul edilen ve toplantının ana unsurlarından olan ortak amaç unsurudur.⁸⁶ Kişilerden oluşan bir topluluğun toplantı olarak nitelendirilebilmesi için bu kişilerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelmeleri gerekmekte olup, bu kavram aynı amaca sahip olmaktan farklıdır; şöyle ki bireylerin ortak amaca sahip olmaları için birlik bilincinde ve şahsi olmayı aşan bir çabanın varlığı halinde kişi topluluğunun ortak amacı olduğundan söz edilebilecektir.⁸⁷

Ortak amacın niteliği öğretide tartışılmıştır. Bir görüşe göre salt bir arada bulunma amacı bir ortak amaç niteliği taşıyabilecek iken; diğer bir görüşe göre entelektüel bir amaç güdülmesi gerekecektir.⁸⁸ Bir başka görüşe göre, ortak amaç fikir veya görüşlerin beyanına ya da menfaatlerin savunulmasına yönelmelidir, amacın bu niteliği toplantı ve gösteri yürüyüşlerini (*réunions et manifestations*) diğer

⁸³ Ülgen, **a.g.e.**, s. 8

⁸⁴ Kavrama dair geniş bir inceleme için bkz. Rosi Maria Heller, **Telepresence: A Modern Way for Collaborative Work**, Diploma Verlag, 2010

⁸⁵ Karşıt görüş için bkz. Ülgen, **a.g.e.**, s. 8; Aynı yönde: Akar, **a.g.e.**, s. 22

⁸⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 31; Rivero, **a.g.e.**, s. 361

⁸⁷ Rivero, **a.g.e.**, s. 361; Atalay, **a.g.e.**, s. 5; Ülgen, **a.g.e.**, s. 9; Ertürk, **a.g.e.**, s. 36. Buna göre rastlantısal bir biçimde bir araya gelmiş kişi topluluğunun toplanma halinde olmadığını belirtmek gerekir.

⁸⁸ Ülgen, **a.g.e.**, s. 8.

gösterilerden (*spectacle*) ayıracaktır.⁸⁹ Her ne kadar bu tartışmanın iç hukuklar ve anayasa hukuku bakımından değeri yadsınamaz olsa da, bu çalışmanın kapsamını oluşturan İHAS m. 11 bakımından içtihadın bir toplanmanın bu madde anlamında toplantı kapsamına girebilmesi için ortak amaçta siyasi veya entelektüel bir nitelik aranmayışı üzerine istikrar kazandığı söylenebilir.⁹⁰

4. Barışçılık

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl, başka bir deyişle silahsız ve saldırısız olma koşulunun, toplu eylemler içerisinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerini; silahlı isyan, ayaklanma ve siyasi ajandasını iktidara dayatmayı amaçlayan kitlelerin veya zorla iktidarı ele almaya yönelen kitlelerin yaptığı eylemlerden ayırmasıyla öne çıktığı belirtilmiştir. Özgürlüğün tanınmadığı ya da ölçüsüzce kısıtlandığı ülkelerde barışçıl nitelikte olmayan toplu eylemlere sık rastlanmasının da yasal toplu eylemlerin olanaksız kılındığı yerlerde şiddet eylemlerinin bunların yerine geçmesi eğilimini açıklamasına öğretide vurgu yapılmaktadır.⁹¹ Bu tespit, Amerikan eski başkanı John F. Kennedy'in “*Barışçıl devrimi olanaksız kılanlar şiddetli devrimi kaçınılmaz kılarlar*” tespitiyle de paraleldir.⁹² Öte yandan, izleyicilere veya toplumun geneline verilecek her türlü rahatsızlık şiddet olarak anlaşılmaz.⁹³

Venedik Komisyonu'na göre barışçılık, toplu eylemcilerin niyet ve davranışlarında (*conduct*) aranacaktır. Üçüncü kişileri rahatsız eden ifadelere başvurulması ya da üçüncü kişilerin çeşitli eylemlerine geçici olarak engel olunması; barışçılığı ortadan kaldırmaz.⁹⁴

⁸⁹ Rivero, **a.g.e.**, s. 362. Yazar bu ayrımın özellikle Fransız vergi hukuku bakımından önemine dikkat çeker; çünkü kavramlardan ikincisi olan *spectacle* düzenlenmesi Fransız hukukunda vergiyi doğuran olay niteliği taşımaktadır.

⁹⁰ Bkz. yukarıda s. 10 ve aşağıda s. 85

⁹¹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 8.

⁹² Kennedy'in ünlü sözünün aslı şu şekildedir: “*Those who make peaceful revolution impossible will make violent revolution inevitable*” bkz. <https://www.alexandria.ucsb.edu/downloads/8p58pd936> (erişim tarihi: 02.05.2019)

⁹³ Çözeli, **a.g.e.**, s. 85; Hüseyin İnce, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi** 2015, s. 8

⁹⁴ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 7

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sivil itaatsizliğin farkına ilerde değinilecek olmakla beraber, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sivil itaatsizliğin ortak noktaları içerisinde şiddet içermemenin yer aldığını belirtmek gerekir.⁹⁵

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl oldukları sürece, günümüzde her amaçla düzenlenebilecekleri kabul edilmektedir.⁹⁶ Ayrıca, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde savunulan fikir ve söylemler hakkında, ifade özgürlüğüne dair içtihadta ifadenin toplumun genelini rahatsız edici, endişelendirici, şoke edici nitelikte olup tepki çekebilecek durumda olması halinde dahi ifadenin korunacak olması ilkesinin⁹⁷ öğretide toplantı ve gösteri yürüyüşlerine de uygulanarak, bu nitelikte ifadelerin barışçıl niteliği ortadan kaldırmaya yeterli olmayacağı belirtilmiştir.⁹⁸

Buna karşılık, barışçıl olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşleri her ne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün koruma alanının dışına çıksalar da, bu sonunculara yapılacak müdahalelerin İHAS m. 3 anlamında işkence ve onur kırıcı muamele yasağını ihlal etmemesi gerekir.⁹⁹

Amerikan hukukunda “*hostile audience*” (*düşman seyirci*) kavramı ile sıklıkla ilişkilendirilen karşıt eylemler sorunu gündeme çok defa gelen karmaşık bir mesele olarak nitelenmiştir.¹⁰⁰ Bu kapsamda, karşıt grupların şiddetli tepki tehdidi nedeniyle sınırlanamayacağı, böyle bir halde esas olanın şiddet tehdidinde bulunanların veya barışçıl toplanmaya engel olanların yaptırımlandırılması olacağı *Sellers v. Johnson*

⁹⁵ Reyhan Sunay, **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001, s. 185; Yakup Gönen, “İnsan Haklarının Korunma Yöntemi olarak Sivil İtaatsizlik”, **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Sayı 116 (Ekim 2011), s. 16

⁹⁶ Bkz. ilerde s. 84 ve İnce, **a.g.y.**, s. 7; Çözeli, **a.g.e.**, s. 86; Olgun Akbulut, “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, in Sibel İnceoğlu (editör), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 383

⁹⁷ İHAM (Genel Kurul), **Handyside/Birleşik Krallık**, B. No. : 5493/72, 16.07.1976, § 49; Ruşen Ergeç, **Protection européenne et internationale des droits de l’Homme** (2. Bası), éd. Bruylant, Brüksel 2006, s. 241

⁹⁸ Ziya Çağa Tanyar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı 60(3), s. 600; Çözeli, **a.g.e.**, s. 86

⁹⁹ Bkz. ilerde s. 134 ve İHAM, **Abdullah Yaşa/Türkiye**, B. No. 44827/08, 16.07.2013

¹⁰⁰ David Fellman, “Constitutional Rights of Association”, **The Supreme Court Review**, Vol. 1961 (1961), pp. 74-134, The University of Chicago Press, 1961, s. 97, <https://www.jstor.org/stable/3108715> (erişim tarihi: 15.04.2019)

davasından itibaren kabul edilmektedir.¹⁰¹ Ancak soruna dair kesin bir çözüm aktarılamamakla beraber, ifadesi bakımından karşıt görüşlü kimseleri kendilerine yönelik şiddet göstermek yönünde kışkırtan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlanabileceği de aktarılmıştır.¹⁰² Ayrıca, İngiliz hukukunda 1936 *Public Order Act* hükümlerine göre kamu barışını bozma olasılığı taşıyan ve kışkırtıcı ifadelerde bulunan gösterici ve konuşmacıların bu eylemleri suç olarak düzenlenmiştir.¹⁰³ Yine, İngiliz hukukundaki bir başka düzenleme olan 1976 tarihli *Race Relations Act* hükümlerine göre kamuya açık toplantılarda herhangi bir ırksal gruba yönelen nefrete yol açabilecek tehditkar, zarar verici veya hakir ifadeler kullanmak eylemleri suçtur.¹⁰⁴ Yakın zamanda Federal Yüksek Mahkeme, *Snyder v. Phelps* kararında şehit cenazelerine karşı düzenlenen “picket” protestosunun ilgili cenazenin akışını engellemediği, kamusal alanda yapıldığı ve şiddete başvurulmadığı sürece hukuka uygun olduğunu belirtmek suretiyle karşıt gösterilerin barışçıl olma koşullarını yinelemiştir.¹⁰⁵ Öte yandan, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin katılımcılarının fiilleri barışçılığı ve düzeni bozucu nitelikten yoksun olsun yahut olmasın; -polis müdahalesi gerekse ve düzenin bozulma ihtimali açık olsa da- sırf karşıt-eylem düzenlemek nedeniyle düzenleyicilerin yaptırımlandırılmayacağına İngiliz ve Amerikan hukukunda genel olarak hükmedilmektedir.¹⁰⁶

Yine, gerek İngiliz gerek Amerikan hukuklarında karşıt görüşlü göstericiler arasında şiddet eylemlerinin engellenmesi için polisin topluluklara emir verme yetkisini haiz olduğu,¹⁰⁷ emirlere uyulmadığı halde gösterilerin dağıtılabileceği ve emirlere uymayanlara ceza verilebileceği aktarılmaktadır.¹⁰⁸ Karşıt görüşlü göstericiler veya izleyicilere emir verilebilmesi ve yaptırım uygulanabilmesinin koşulu ise Amerikan hukukunda öncelikle ifadelerin içeriğinin şiddet ortaya

¹⁰¹ **Sellers v. Johnson**, 332 US 851 (1948). Yehova Şahitlerinin kamuya açık bir parkta ibadetlerine ilişkin olaya dair kararda Yargıç Sanborn şu ifadeleri kullanmıştır: “Şüphesiz yalnızca kişiler bir isyan çıkartma tehdidinde bulunuyor diye yahut kolluk güçleri bu haklar kullanıldığında kamu barışının bozulacağına inanıyor veya bundan korkuyor diye toplanma, ifade ve inanç özgürlükleri sınırlanacak değildir.”

¹⁰² Fellman, **a.g.y.**, s. 101

¹⁰³ David G. Barnum, “Freedom of Assembly and the Hostile Audience in Anglo-American Law”, **The American Journal of Comparative Law**, Vol.29, No.1 (Winter, 1981), s. 69

¹⁰⁴ **Ibid.**

¹⁰⁵ **Snyder v. Phelps**, 131 S.Ct. 1207 (2011)

¹⁰⁶ **Ibid.**, s. 59

¹⁰⁷ Barnum, **a.g.y.**, s. 71

¹⁰⁸ **Feiner v. New York**, 340 U.S. 315, **Gregory v. Chicago**, 394 U.S. 111

çıkartabilecek nitelikte olması ve zarar gerçekleşmesine yönelik ihtimalin açık ve güncel olması (*clear and imminent*) olarak içtihat edilmiştir.¹⁰⁹ Ancak ifadenin izleyiciden şiddetli tepki görecektir veya şiddet ortaya çıkartabilecek olmasının ölçütü bakımından, ortalama vatandaşın duyarlılıklarının esas alınması;¹¹⁰ öğretide, özellikle göstericilerin toplumun genelinin katılmadığı görüşleri savunabilmesi ihtimalini çok sınırlaması gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹¹¹ İngiliz hukukunda ise kamuyu rahatsız edebilecek görüşlerin gösterilerde barışçıl bir şekilde açıklanmasının yaptırımlandırılmayacağına; ancak göstericiler tarafından şiddete kışkırtma niteliği içkin olan ifadelerin kullanımının cezalandırılabilmesine yönelik içtihatlar mevcut olsa da, bunların tutarlı olmadığı saptanmıştır.¹¹² Bundan hareketle, Anglo-Amerikan hukukunda sık tartışılan karşıt-eylemciler ve izleyicilerin provoke edilmesi sorunu bakımından yasal düzenlemelerin gösterilerde yapılan tehditkar, saldırgan veya hakir ifadelerin hangilerinin kamu barışını bozmaya yatkın olduğu hususunda ayrıma gitmesi önerilmiştir.¹¹³

İngiliz hukukunda karşıt görüşlü izleyicilerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne etkisini tartışan önemli davalardan biri olan *Beatty v. Gillbanks* davasında, göstericilerin barışçıl oldukları ve ifadelerini şiddetsiz bir şekilde aktardıkları yürüyüş sırasında izleyicilerin tepkilerini şiddet eylemleriyle göstermesi sonucunda göstericilerin gösteri yürüyüşü düzenlemek ve bunlara katılmaktan yasaklanmaları, hukuka aykırı bulunmuştur. Buna göre, karşıt gösteri düzenlenmesi ya da izleyicilerin göstericilere saldırması ihtimali; belli bir gösterinin yasaklanmasına ve gösteri düzenleyicileri ile katılımcılarının cezalandırılmasına temel oluşturamaz.¹¹⁴ Öte yandan, izleyicilere doğrudan hakaret etme ve izleyicileri aşağılama amacı güden, izleyicilerin kimliklerini hedef alan söylemler eliyle şiddetin provoke edildiği ifadeler içeren toplantıların dağıtılması *Jordan v. Burgoyne* davasında hukuka uygun bulunmuştur.¹¹⁵

¹⁰⁹ **Brandenburg v. Ohio**, US. 444, 447 (1969); Barnum, **a.g.y.**, s. 71 dn. 82

¹¹⁰ **Chaplinsky v. New Hampshire**, 315 U.S. 568, 573. Şiddete yol açabilecek ifadeler içtihatla “*fighting words*” (kavgacı sözler) olarak anılmaktadır.

¹¹¹ Barnum, **a.g.y.**, ss. 73-74

¹¹² Barnum, **a.g.y.**, s. 75

¹¹³ Barnum, **a.g.y.**, s. 74

¹¹⁴ Barnum, **a.g.y.**, ss. 76-77

¹¹⁵ Barnum, **a.g.y.**, ss. 79-80

Belli kişi veya gruplara yönelmeyen, başka bir deyişle şahsi olmayan (*nonpersonal*) hakaretlerin ve kışkırtıcı ifadelerin izleyicilere yöneltildiği toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinde özgürlüğün sınırlanması sorununun ise Amerikan ve İngiliz yargı makamlarınca kaçınılan bir sorun olduğu belirtilmektedir.¹¹⁶ Öte yandan Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi'nin 2003 tarihli *Virginia v. Black* kararında, nefret sembolü olarak algılanıp saldırgan kabul edilebilecek eylemler gerçekleştirildiği toplantılarda, anılan eylemin nefret iletisi mi olduğu yoksa ideolojik beyan mı olduğu yönündeki değerlendirmenin somut olay koşullarına göre yapılması gerekliliğinin altı çizilmiştir.¹¹⁷

Türk iç hukuku bakımından, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 34 kuralı barışçılık koşulunu “silahsızlık ve saldırısızlık” olarak tekrar etmektedir. Bu hâlin ortadan kalkması yolları ise Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası Uygulama Yönetmeliği'nin¹¹⁸ m. 16/(f) ve 16(g) kurallarında sayılmıştır:

“(...) f) Yukarıdaki durumlar dışında, kendisine karşı fiilî saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere fiilî saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek duymadan zor kullanmak,

g) Toplantı veya yürüyüşte ateşli silah veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı madde veya her türlü kesici, delici alet veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zinciri, demir bilye ve sapan gibi bereleyici, boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler veya kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşıyarak katılanlar veya bu nitelikte sloganlar söyleyerek veya ses cihazları ile yayın yapanlar bulunuyorsa bunları olay yerinden uzaklaştırarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün devamını sağlamak, ancak bunların sayıları ve davranışları, toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı toplantı veya yürüyüşü niteliği kazandıracak derecede ise, yukarıdaki bent hükümlerine göre hareket etmek,(...)”

¹¹⁶ Barnum, a.g.y., ss. 82-83

¹¹⁷ *Virginia v. Black*, 538 U.S. 343 (2003)

¹¹⁸ RG. 18836 - 08.08.1985; güncel hali için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14500&MevzuatIliski=0> (erişim tarihi: 11.05.2019)

Bunun yanında, öğretide katılımcılar veya düzenleyiciler tarafından kuvvet kullanma tehdit ve tahriklerinin de barışçılığı ortadan kaldıracağı belirtilmektedir.¹¹⁹

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçılığını oluşturan silahsızlık koşulundaki silah kavramından ise, saldırı ve savunmada kullanılabilecek, yaralamaya elverişli silahların anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.¹²⁰

B. TARİHSEL GELİŞİM VE İŞLEV

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi

Kolektif özgürlüklerin pozitif hukukta tanınmasının, kişisel özgürlüklere göre tarihsel olarak daha geç gerçekleştiği öğretide tespit edilmiştir.¹²¹ Bundan hareketle, ilkin temel hakların tanınmasından önce dünyada toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hukuki ve felsefi yeri, ikinci bir aşamada ise modern anlamda toplanma haklarının ve özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün pozitif hukukta yer edinmesine kadarki tarihsel ve teorik süreç incelenecektir.

a. Antik çağda ve düşünce tarihinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü

Antik çağda, ilkin ifade özgürlüğünün geliştiği tespit edilmiş ve ifade özgürlüğü de kamusal meselelerin tartışıldığı toplantılarda serbestçe görüş belirtebilmek olarak Perikles tarafından açıklanmıştır.¹²² Euripides de ifade özgürlüğünün kamuoyu oluşturma bakımından önemini vurgulamıştır.¹²³ Her ne kadar Antik Yunan toplumunda Agora adı altında toplumun bir araya gelip başta siyasi meseleler olmak üzere çeşitli konuları tartıştığı toplanmalardan söz edilse de, bu toplumlarda modern anlamıyla özgürlük kavramının var olmadığı, bu dönemin idealist görüş çizgisine göre özgürlüğün müteal bir kavram olarak görüldüğü,¹²⁴ bundan da hareketle ifade ve

¹¹⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 95

¹²⁰ Atalay, **a.g.e.**, s. 97

¹²¹ Rivero, **a.g.e.**, s. 353

¹²² Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 47

¹²³ **Ibid.**

¹²⁴ Niyazi Öktem, **Özgürlük Sorunu ve Hukuk**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1977, s. 17

toplanma özgürlüklerinin de Antik Yunan düşüncesinde günümüz anlamında var olmadığı, olsa olsa bir felsefi görüş olarak Stoacılar tarafından ileri sürüldüğü kabul edilmek gerekir.¹²⁵

Antik Roma’da ise Antik Yunan’a benzer şekilde vatandaşların kamusal konular başta olmak üzere çeşitli konularda tartışıp karar almak için toplandığı “forum” kavramı mevcut olmuştur. Ancak buradaki toplantı ve ifade özgürlüğü kavramının da siyasi alanla sınırlı kaldığı aktarılmaktadır.¹²⁶ Bu dönemde toplantılar ile derneklerin birbiriyle karıştırılarak kullanıldığı tespit edilmiş, dernek özgürlüğünün de korunma ölçüsü değişkenlik göstermiştir.¹²⁷

Buradan sonra, Orta Çağ’da da toplantılar ve derneklere karşı yasaklayıcı bir tutum mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Dönemde monarkın mutlak iktidarının da toplanma özgürlüklerine alan bırakmayacağı ileri sürülmüştür.¹²⁸

Hobbes’e göre, egemenin olduğu yerde özel toplanmalar hukuka aykırıdır. Bugünkü anlamıyla toplanma hakkını reddeden yazar, bir devletin uyrukları arasındaki her türlü ittifakı barış ve adaletin sürdürülebilmesi için gereksiz bulmuştur. Hobbes, bu gibi toplanmaların ayrıca devlet otoritesince amaçlarının bilinmediği ölçüde de hukuka aykırı olduğunu savunmuştur.¹²⁹ Ayrıca yazar, bir dilekçenin verilmesi için bin kişinin toplanması örneğinden hareketle; bir amacı gerçekleştirmeye yetecek kadarından fazla insanın toplanmak suretiyle bu amacı gerçekleştirmesini hukuka aykırı bulurken, anılan hukuka aykırılığın temelinde bu kalabalığı kamu otoritesinin bastıramayacak oluşunu ileri sürmüştür.¹³⁰

Alexis de Tocqueville’ye göre dünyada en fazla sayıda konu için toplanma hakkını kullanan¹³¹ Amerikan toplumunda toplanmanın ilk derecesi olan dernek

¹²⁵ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri** (7. Bası), Yetkin Yayınları, Ankara 2013, ss. 18-19; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 48

¹²⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 48

¹²⁷ Yarsuvat, **a.g.e.**, ss. 48-49

¹²⁸ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 49

¹²⁹ Thomas Hobbes, **Leviathan** (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005 s. 172

¹³⁰ **Ibid.**, s. 173

¹³¹ Alexis de Tocqueville, **de la Démocratie en Amérique** (tome I) éd. GF-Flammarion, Paris 1981, s. 274

kurmanın ötesinde, ikinci bir derece olarak toplantı hakkı yer almaktadır.¹³² Yazar, Amerikan siyasi sisteminde toplanma hakkının kökenini İngiltere’de görmekte beraber; bu hakkı çoğunluğun tiranlığına karşı bir güvence mekanizması olarak görmüştür.¹³³ Ayrıca; Amerikan toplumunda toplantıların amacı, bir azınlığın çoğunluğun tahakkümünü zayıflatması ve çoğunluğu etkileyip ikna edebilecek savları keşfetmesi iken; bu dönemde Avrupa’da toplantıların ikna amacından çok çoğunlukla mücadele etmeye yöneldiği tespiti yapılmıştır.¹³⁴

b. Tarihsel gelişmelerin özgürlüğe etkileri

Tarihsel olarak, toplantı hakkının genel anlamda toplanma hakkından önce var olup gelişimini etkilediği, toplanma hakkının temelinde Magna Carta m. 61 kuralında düzenlenen dilekçe hakkının¹³⁵ olduğu savunulmuştur.¹³⁶ Buna karşılık, Fransız Devrimi sonrasına kadar İngiltere’de protesto toplantıları genel olarak isyan ile eş değer görülmüştür.¹³⁷ VI. Edward döneminde ise on iki veya daha fazla kişinin öldürme, kanun değiştirme, bina yıkma, hükümetin çalışmasını engelleme, mülke girme amaçlarıyla toplanması ihanet suçu kapsamına alınmıştır.¹³⁸ 1714 tarihinde ise bir “*Riot Act*” yürürlüğe koyulmuş olup; bu yasa, ayaklanma niteliğindeki toplanmaları bastırma amacıyla kullanılmıştır.¹³⁹ Bunun akabinde, 18 Mart 1817 tarihinde kabul edilen ve toplantıları açıkça düzenleyen “*Seditious Meetings Act*” ile sulh yargıcından en az beş gün öncesinden izin alınmaması ya da toplantının yer, tarih ve amacının basında bildirilmemesi halinde elliden fazla kişinin toplanması yasaklanmıştır ve izinsiz-bildirimsiz toplantıların yapıldığı yer kargaşa yeri olarak

¹³² *Ibid.*, s. 275

¹³³ *Ibid.*, s. 278

¹³⁴ *Ibid.*, s. 280

¹³⁵ Tam metin için bkz. https://archive.org/stream/pdfy-IwmngkUYD-rulvOSC/Magna%20Carta%20%281215%29_djvu.txt (erişim tarihi: 15.04.2019)

¹³⁶ **United States v. Cruikshank**, 92 US 542,552 (1876); Fellman, a.g.y., s. 78, <https://www.jstor.org/stable/3108715> (erişim tarihi: 15.04.2019)

¹³⁷ IV. Henry ve V. Henry dönemi kanunları için bkz. Thomas Edlyne Tomlins, **The Statutes At Large of England and of Great-Britain, Vol. II**, George Eyre and Andrew Strahan Printers, Londra 1809. Bu kanunlara örnek olarak “*For Supressing Riots, Routs and unlawful Assemblies (1411) s. 209, An Act Concerning the Rebellion in Wales (1413) s. 306, For Amending Stat.13 H.4 c.7 for Suppressing Riots, Routs and Unlawful Assemblies (1414) s. 326* örnek gösterilebilir.

¹³⁸ Bkz. **The British Chronologist Comprehending Every Material Occurence Vol. I**, Printed for G. Kearsley, Londra 1775, s. 14

¹³⁹ Yarsuvat, a.g.e., ss. 68-69; Atalay, a.g.e., s. 22

kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Bunun akabinde, 1839 tarihli “*Metropolitan Police Act*” ise kamuya açık yerlerde kamu barışını bozmak amacıyla tehditkâr, istismarcı veya hakir sözlerin kullanılmasını idari para cezasıyla yaptırımlandırmıştır.¹⁴¹

İngiliz hukukunda kamuya açık yollarda toplantı yapılması 19. yüzyıl Kraliyet Mahkemesi içtihadında olanaklı bulunmamıştır.¹⁴² 1911 yılındaki *Burden-Rigler* istinaf kararında ise, kural olarak kamuya açık yollarda toplantı yapılabileceğine, ancak bu gibi toplantıların kamu düzenini bozdukları ölçüde kolluk tarafından yasaklanabileceğine hükmedilmiştir.¹⁴³ Buna karşılık, kamuya açık olmayan yerlerde yapılan toplantıların genel olarak hukuka uygun olduğu kabul edilmektedir.¹⁴⁴ Gösteri yürüyüşlerinin ise hukuka uygunluğu kamu düzenini bozmadığı ölçüde tartışmalara konu olmamıştır.¹⁴⁵ Toplanma hakkının İngiliz hukuk düzeninde temel haklardan birini ve anayasa hukukunun parçasını oluşturduğu kabul edilmekle beraber,¹⁴⁶ suç işleme ve kamu barışını bozma amacına yönelmeyen ve birden fazla kişilerce ifadenin gerçekleştirildiği bir toplanmanın ifade özgürlüğü ile kişi özgürlüğü tarafından korunacağı kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Günümüzde yürürlükte olan 1986 tarihli “*Public Order Act*” ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin İngiliz hukukundaki rejimi düzenlenmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁰ Bkz. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland*, His Majesty’s Statute and Law Printers, Londra, 1817, s. 33; Yarsuvat, *a.g.e.*, s. 68; Atalay, *a.g.e.*, s. 23

¹⁴¹ Yasanın m. 54/13 kuralı şöyledir: “(...) *that every person shall be liable to a penalty not more than forty shillings, who, within the limits of the metropolitan police District, shall, in any thoroughfare or public place, commit any of the following offences; (...)*

13. Every Person who shall use any threatening, abusive, or insulting Words or Behaviour with Intent to provoke a Breach of the Peace, or whereby a Breach of the Peace may be occasioned:” bkz. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1839/47/pdfs/ukpga_18390047_en.pdf (erişim tarihi 18.04.2019); ayrıca bkz. Atalay, *a.g.e.*, s. 23. Burada yasanın aslında anılan ifadelerin yaptırımlandırılmasını toplantılarla değil, kamuya açık her türlü yerde öngördüğü görüşündeyiz.

¹⁴² *DeMorgan v. Metropolitan Board of Works*, 5 QBD 155 (1880); *Ex Parte Lewis (The Trafalgar Square Case)* 21 QBD 191 (1888); A.V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution, Tenth Edition*, Macmillan Press, Londra 1979, s. 270 vd.; Atalay, *a.g.e.*, s. 23

¹⁴³ *Burden v. Rigler*, 1 KB 337 KBD (1911); Atalay, *a.g.e.*, s. 24; Yarsuvat, *a.g.e.*, s. 71

¹⁴⁴ Atalay, *a.g.e.*, s. 24

¹⁴⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 25

¹⁴⁶ Dicey, *a.g.e.*, s. 26

¹⁴⁷ Dicey, *a.g.e.*, ss. 271-274.; Akın, *a.g.y.*, s. 551

Günümüzde İHAS rejiminin içinde yer alan ve 1998 *Human Rights Act* ile İHAS metnini iç hukukuna aktaran İngiliz hukukunun toplanma hakkını bu düzenlemenin m. 11 kuralı eliyle açıkça tanıdığının kabulü gerekir. (İngiliz İnsan Hakları Yasası için bkz. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/pdfs/ukpga_19980042_en.pdf (erişim tarihi: 18.04.2019))

¹⁴⁸ Yasa metni için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/8/66> (erişim tarihi: 18.04.2019)

Amerikan-İngiliz savaşı ve bağımsızlık ilanı sürecinde Virginia’da yapılan Birinci Kongre sonucunda (*First Continental Congress*) 14 Ekim 1774 tarihinde kabul edilen Beyan ve Kararlar’da (*Declaration and Resolves*) ise Kral’a yöneltilen dilekçelerin sonuçsuz kalışından ve toplantıların dağıtılmasından bahisle¹⁴⁹ ilan edilen hakların sekizincisinde İngiliz kolonisi yerleşiklerinin “barışçıl toplanma, sorunlarını değerlendirme ve krala dilekçe yazma hakkı” olduğu belirtilip bunlara ilişkin yapılacak yasaklama beyanlarının ve soruşturmaların yasa dışı olduğu beyan edilmiştir.¹⁵⁰ Benzer şekilde, 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde Kral’ın kolonilere karşı fena muameleleri karşısında sunulan dilekçelerin sonuçsuz kalması, bağımsızlık ilanına bir gerekçe olarak gösterilmiştir.¹⁵¹ Bağımsızlık ilanından sonra 1789 Anayasası’nın ilk halinde bir haklar manzumesi bulunmamakla beraber,¹⁵² Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*) birinci Anayasa Değişikliği ile beraber ifade ve basın özgürlüğü yanında barışçıl toplanma hakkını dilekçe hakkı gibi korumuştur.¹⁵³ Buna göre Kongre, kişilerin barışçıl biçimde toplanma hakkını yasaklayabilecek yasa yapamayacaktır.¹⁵⁴ Yine, Amerikan hukukunda toplanma hakkının ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile ortak kökenli olduğu kabul edilmiştir.¹⁵⁵

Fransız hukukunda ise *Ancien régime* döneminde toplanma hakkının günümüz anlamıyla yer bulduğu söylenemez. Dönemde toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yakın kabul edilebilecek kolektif gürültü yapma eylemi olarak tanımlanabilecek “*charivari*”

¹⁴⁹ “And whereas, assemblies have been frequently dissolved, contrary to the rights of the people, when they attempted to deliberate on grievances; and their dutiful, humble, loyal, and reasonable petitions to the crown for redress, have been repeatedly treated with contempt, by his Majesty’s ministers of state:” Karar metni için bkz. http://avalon.law.yale.edu/18th_century/resolves.asp (erişim tarihi: 17.04.2019)

¹⁵⁰ “That they have a right peaceably to assemble, consider of their grievances, and petition the king; and that all prosecutions, prohibitory proclamations, and commitments for the same, are illegal.” bkz. http://avalon.law.yale.edu/18th_century/resolves.asp (erişim tarihi: 17.04.2019); aynı yönde tespit için bkz. Çözel, a.g.e., s. 49

¹⁵¹ “In every stage of these Oppressions We have Petitioned for Redress in the most humble terms: Our repeated Petitions have been answered only by repeated injury.” Bkz. <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (erişim tarihi: 17.04.2019)

¹⁵² Fellman, a.g.y., s. 82

¹⁵³ 25 Eylül 1789 tarihinde teklif edilen 12 değişiklikten oluşan Bill of Rights’ın üçüncü maddesinde yer alan kural, birinci değişiklik (*First Amendment*) olarak 15 Aralık 1791’de kabul edilmiştir. bkz. Atalay, a.g.e., s. 26

¹⁵⁴ Carl F. Taeusch, “Freedom of Assembly”, *Ethics*, Vol. 63 No.1, (Oct. 1952), s. 33

¹⁵⁵ *De Jonge v. Oregon*, 299 US 353, 364-65 (1937); Fellman, a.g.y., s. 80; Atalay, a.g.e., s. 27

kavramı ise bir suç olarak görülmüştür.¹⁵⁶ Kolektif özgürlüklerin, bireyci görüşün bir yansıması olan Fransız Devrimi'nin fıkri mirası içerisinde yer almadığından hareketle de açıklanabilecek biçimde;¹⁵⁷ 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin onuncu maddesinde ise “*kimse, ifadesi kanunla kurulmuş kamu düzenini bozmayan, dini de olsa düşünceleri nedeniyle müdahaleye uğratılamaz*” biçiminde ifade özgürlüğü korunmuştur.¹⁵⁸ Öte yandan 1789 yılı sonbaharında yaşanan ayaklanmacı toplanmaların önüne geçmeyi hedefleyen düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca 26 Temmuz 1791 tarihli Kararname'nin dokuzuncu maddesi ile “*on beş kişiden fazla kişinin bir yasanın, bir yaptırımın ya da bir hükmün icrasına muhalefet etmek üzere toplanması*” yaptırımlandırılmıştır.¹⁵⁹ Buna karşılık, 1791 Anayasası'nın Temel Hükümler kısmında da “*kamu düzeni kanunlarına uygun bir şekilde barışçıl ve silahsız olarak vatandaşların toplanma özgürlüğü*” korunmuştur.¹⁶⁰ Montagnard Anayasası yahut Birinci Yıl Anayasası olarak bilinen 24 Haziran 1793 Anayasası'nda yer alan haklar bildirgesinin yedinci maddesinde ise ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü ve barışçıl toplanma hakkının yasaklanamayacağı belirtilmiştir.¹⁶¹ Ancak dönemde toplanma özgürlüğü etkin bir şekilde kullanılamamıştır.¹⁶² Murbach-Vibert'in tespitine göre Fransız Devrimi dönemi mevzuatı günümüzdeki anlamları dikkate alındığında “toplantı, gösteri, ayaklanma” kavramlarını birbirine karıştırmaktadır.¹⁶³

Napolyon döneminin Üçüncü Yıl Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklere genel olarak yer verilmediğinden, toplanma özgürlüğüne de bu metinlerde

¹⁵⁶ Mathias Murbach-Vibert, “Manifestations”, **Répertoire de droit pénal et de procédure pénale, Dalloz**, Ekim 2016, §§ 6-8 <https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=ENCY/PEN/RUB000204> (erişim tarihi: 17.04.2019)

¹⁵⁷ Rivero, **a.g.e.**, s. 353

¹⁵⁸ Madde orijinali: “*Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi.*” Orijinal metinde “ifade” anlamına gelen “*manifestation*” kavramı günümüzde toplantı ve gösteri yürüyüşü anlamında da kullanılmaktadır. bkz. <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789> (erişim tarihi: 17.04.2019)

¹⁵⁹ Murbach-Vibert, **a.g.y.**, § 9

¹⁶⁰ Fıkra orijinali: “*La liberté aux citoyens de s'assembler paisiblement et sans armes, en satisfaisant aux lois de police*” bkz. **Constitution de 1791**, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (erişim tarihi: 17.04.2019)

¹⁶¹ Maddenin özgün metni: “*Le droit de manifester sa pensée et ses opinions, soit par la voie de la presse, soit de toute autre manière, le droit de s'assembler paisiblement, le libre exercice des cultes, ne peuvent être interdits. - La nécessité d'énoncer ces droits suppose ou la présence ou le souvenir récent du despotisme.*” Bkz. **Constitution de 1793**, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793> (erişim tarihi: 19.04.2019)

¹⁶² Atalay, **a.g.e.**, s. 29

¹⁶³ Murbach-Vibert, **a.g.y.**, § 9

rastlanmamaktadır.¹⁶⁴ 1814 Anayasal Şartı m. 8¹⁶⁵ ve 1830 Anayasal Şartı m. 7¹⁶⁶ kuralı basın özgürlüğünü korumakla beraber, toplanma özgürlüğüne ilişkin bir düzenleme içermemektedir. İkinci Cumhuriyet döneminin anayasal metni olan 1848 Anayasası m. 8 kuralı ise barışçıl toplanma hakkını açıkça düzenlemekle beraber,¹⁶⁷ kısa süre sonra yürürlüğe koyulan 19 Haziran 1849 tarihli “kulüpler yası” ile hükümete bir yıl süreyle genel toplantıları yasaklama yetkisi verilerek toplanma özgürlüğü bir defa daha sınırlanmıştır.¹⁶⁸ 1852’den itibaren kurulan ikinci İmparatorluk rejiminde ise önce 1853 tarihli Kararname ile her türlü toplantı izne bağlanmış; 1868 yılında ise yasa ile siyasi toplantılar izne bağlanırken, siyasi nitelik taşımayan toplantılar bakımından bildirim rejimi öngörülmüştür.¹⁶⁹

30 Haziran 1881 tarihli Toplanma Özgürlüğü Yasası ile toplantılar ilke olarak serbest bırakılmakla beraber, bildirim rejimine bağlanmışlardır.¹⁷⁰ Günümüzde halen yürürlükte olan bu yasa kamusal alandaki toplantıları düzenlemektedir.¹⁷¹

Buradan sonra 23 Ekim 1935 tarihli kanun hükmünde kararname, 2012 yılına kadar yürürlükte kalarak gösteri yürüyüşlerinin Fransız hukukundaki rejimini düzenleyen ana metin olmuştur. Kararname, 6 Şubat 1934 olaylarının gölgesinde yazılmış olup; kural olarak kamuya açık yollarda toplantı ve gösteri yürüyüşlerini aksi yöndeki yerel adetleri istisna etmek suretiyle yasaklamış, bildirim rejimi öngörmüş, kolluk güçlerine “kamu düzenini bozabilecek nitelikteki” toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklama yetkisi sağlamıştır.¹⁷² Günümüzde ise gösteri yürüyüşleri

¹⁶⁴ Bkz. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-5-fructidor-an-iii> (erişim tarihi: 21.04.2019)

¹⁶⁵ Bkz. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814> (erişim tarihi: 21.04.2019)

¹⁶⁶ Bkz. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830> (erişim tarihi: 21.04.2019)

¹⁶⁷ Bkz. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique> (erişim tarihi: 21.04.2019); Rivero, **a.g.e.**, s. 354

¹⁶⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 29; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 52

¹⁶⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 30; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 53

¹⁷⁰ Rivero, **a.g.e.**, s. 355; Atalay, **a.g.e.**, s. 30; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 53

¹⁷¹ Yasanın güncel metni için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=52F781E3E47D993AB81953D026F3B8CC.tpdjo11v_1?cidTexte=LEGITEXT000006070164&dateTexte=20090515 (erişim tarihi: 21.04.2019)

¹⁷² Murbach-Vibert, **a.g.y.**, § 10-13

Code de la sécurité intérieure (İç Güvenlik Yasası) m. 211 vd. kurallarıyla düzenlenmektedir.¹⁷³

Türkiye'ye gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki ilk anayasal metinler olan Sened-i İttifak, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve 1876 Kanun-i Esasi'sinde toplanma hakkının düzenlenmediği gözlemlenmektedir.¹⁷⁴ Öte yandan, bu dönemde böyle bir temel hak tanınmamasına rağmen Osmanlı uyrukları toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantıların özellikle Rumeli vilayetlerinde yapılmakla beraber, ilkinin “Fırzovik Toplantısı” olduğu aktarılmaktadır.¹⁷⁵ Yine, 1876'da Yıldız Sarayı önünde gerçekleştirilen ve öğrencilerce padişaha dilekçe olarak sunulan Talebe-i Ulûm Mitingi, Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur.¹⁷⁶

1876 Anayasası'na getirilen 1909 değişikliklerinde m. 120 hükmü ile toplanma özgürlüğü “*kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir*” ifadesiyle Osmanlı'daki temel haklar manzumesine katılmıştır. Maddede anılan özel yasa olarak ilkin 27 Mayıs 1325 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanunu ve sonrasında 3 Mart 1328 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat kabul edilmiştir.¹⁷⁷ İçtimaatı Umumiye Kanunu 30 Haziran 1881 tarihli Fransız Toplanma Özgürlüğü Yasası'nı model almış olup, liberal bir yaklaşımla toplantıların düzenlenmesini önceden alınacak izne bağlamamıştır.¹⁷⁸ Bunun sonrasında, 3 Mart 1328 tarihinde yayımlanan Tecemmuat hakkında Kanunu Muvakkat ile genel yollar üzerinde “kamunun huzurunu” bozan toplantıların yasaklanıp dağıtılması yönünde kolluk güçlerine yetki tanınarak toplanma özgürlüğüne ciddi bir sınırlama getirilmiştir.¹⁷⁹ İçtimaatı Umumiye Kanunu 27 Haziran 1956 tarihine kadar yürürlükte kalmakla

¹⁷³ Bkz.

https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=4988A52F23B84ABADFC7450B2365F3C4.tplgfr33s_1?idSectionTA=LEGISCTA000025508382&cidTexte=LEGITEXT000025503132&dateTexte=20190421 (erişim tarihi: 21.04.2019)

¹⁷³ Akın, **a.g.y.**, s. 556; Atalay, **a.g.e.**, s.34

¹⁷⁴ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 83

¹⁷⁵ Atalay, **a.g.e.**, s.34

¹⁷⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 82

¹⁷⁷ Akın, **a.g.y.**, s. 556, Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 84; Atalay, **a.g.e.**, s. 35; Ülgen, **a.g.e.**, s. 60; Çözeli, **a.g.e.**, s. 101; Ertürk, **a.g.e.**, s. 24

¹⁷⁸ Akın, **a.g.y.**, ss. 556-557, Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 85; Atalay, **a.g.e.**, s. 35 Çözeli, **a.g.e.**, s. 101; Ertürk, **a.g.e.**, s. 25

¹⁷⁹ Yarsuvat, **a.g.e.**, ss. 86-87; Atalay, **a.g.e.**, s. 35; Ülgen, **a.g.e.**, s. 60; Çözeli, **a.g.e.**, s. 102

beraber, Tecemmuat hakkında Kanunu Muvakkat 10 Haziran 1946 tarihinde 4921 sayılı Yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁸⁰

1921 Anayasası'nın çerçeve anayasa özelliği taşıması ve 1876 Anayasası'nı tamamlayıcı niteliği nedeniyle bu metinde toplanma haklarına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, 1924 Anayasası m. 70 kuralı ile toplanma hak ve özgürlüğü Türklerin doğal hakları içerisinde mütalaa edilmiş, m. 79 kuralı ile de bu hakkın sınırlarının yasayla belirleneceği kabul edilmiştir.¹⁸¹ Bu dönemde ilkin yukarıda belirtildiği gibi yasal düzenlemeler Osmanlı döneminden kalmakla beraber; kırk saat önceden bildirimde bulunmak koşuluyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapılabileceğine ilişkin kuralın uygulaması olmamış, fiiliyatta toplantı ve gösteri yürüyüşleri -örneğin 1924 yılının 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları- yasak edilmiştir.¹⁸² 29 Temmuz 1953 tarihinde 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması hakkında Yasa kabul edilmiştir.¹⁸³ Anılan yasanın dördüncü maddesi ile *“muayyen maksatlı açık ve kapalı yer toplantılarında, her ne suretle olursa olsun kavlen ve fiilen hakaret ve tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükûnunun ihlâl edilmesi”* eylemlerine karşı yapılan uyarılara rağmen bu eylemlerin devamı halinde, eylemde bulunan kişiler hakkında ceza kovuşturması yapılacağı kuralla bağlanmıştır. Öte yandan bu kuralda geçen *“her ne suretle olursa olsun”*, *“tecavüz”* ve *“toplantının huzur ve sükûnunun ihlâl edilmesi”* kavramlarının somut ölçütler içermemesi itibarıyla belirsiz anlamlara sahip olduğu ve kötüye kullanılabilecekleri öğretide ifade edilmiştir.¹⁸⁴ Yasa'nın bu maddesi, 10 Şubat 1963 tarihli 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın¹⁸⁵ 26. maddesiyle; anılan Yasa'nın geri kalanı ise 12 Nisan 1991 tarihli 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın 23/1(b) maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁰ RG. 6382 – 13.06.1946; Ertürk, **a.g.e.**, ss. 28-29

¹⁸¹ Akın, **a.g.y.**, s. 557; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 88; Atalay, **a.g.e.**, s. 36; Ülgen, **a.g.e.**, s. 60; Çözeli, **a.g.e.**, s. 103

¹⁸² Şirin, **a.g.e.**, s. 7; Ülgen, **a.g.e.**, s. 62; Çözeli, **a.g.e.**, s. 105; Ertürk, **a.g.e.**, s. 28

¹⁸³ RG. 8470 – 29.07.1953

¹⁸⁴ Sahir Erman, “Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Kanuna dair Bazı Mütalaalar”, **İstanbul Barosu Dergisi** c. XXVII, 1953, s. 344; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 89; Atalay, **a.g.e.**, s. 37; Ülgen, **a.g.e.**, s. 62; Çözeli, **a.g.e.**, s. 105

¹⁸⁵ RG. 11337 – 18.02.1963

¹⁸⁶ RG. 20483 (Mükerrer) – 12.04.1991

27 Haziran 1956 tarih ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkında Yasa ile 1325 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanunu ve Tecemmuat hakkında Kanunu Muvakkat yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁸⁷ Bu yasanın ikinci maddesine göre siyasi amaçla düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılması yalnızca seçim dönemleri ile ve seçim mevzuatıyla sınırlı tutulmuştur.¹⁸⁸ Anılan yasa, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini idarenin takdir yetkisine tabi bir izin rejimine bağlaması itibarıyla Anayasa'ya aykırı bulunmuştur. Öte yandan dönemde yasaların Anayasa'ya uygunluk denetimini yapan yargısal bir yol olmayışı bu yasanın yürürlükte kalması sonucunu doğurmuştur.¹⁸⁹ Yine, 6761 sayılı Yasa'nın on ikinci maddesi eliyle *"her ne suretle olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması"* yasaya aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü kabul edilmek suretiyle protesto ve gösteri amacı güden tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasaklanmış olmakla beraber, "maksadı mahsusa" ile yapılan toplantıların yasaklanması ifadesi sınırsız bir yoruma açık olarak görülmüştür.¹⁹⁰ Bu yasayla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izne bağlanması kadar zamansal olarak sınırlandırılması ve konu bakımından ağır sınırlamalara tabi tutulmasının, yasanın özgürlükçülükten uzak¹⁹¹ niteliğini ortaya koyduğu belirtilmekle beraber; bu sınırlamaların, dönemdeki iktidarın iktidarı bırakmama çabasının ürünü olduğuna ve 27 Mayıs 1960 darbesine gerekçe olarak gösterildiğine işaret edilmiştir.¹⁹²

1961 Anayasası döneminde ise m. 28 kuralıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü demokratik bir anlayışla¹⁹³ düzenlenmiş olup, maddeye göre *"herkes önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir"* ve ikinci fıkraya göre bu hakkın *"kamu düzenini korumak için kanunla"* sınırlandırabileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak, anılan Anayasa'ya getirilen 1971 değişiklikleri sonrasında m. 11 kuralına göre milli güvenlik, kamu yararı, genel

¹⁸⁷ RG. 29.07.1953 - 8470

¹⁸⁸ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 91; Atalay, **a.g.e.**, s. 37

¹⁸⁹ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 90; Atalay, **a.g.e.**, s. 38; Ali İşgören, **Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri** (2. Bası), Seçkin Yayınevi, Ankara 2011, s. 48; Ertürk, **a.g.e.**, s. 30

¹⁹⁰ Akın, **a.g.y.**, s. 558; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 93; Atalay, **a.g.e.**, s. 38; Çözeli, **a.g.e.**, s. 106

¹⁹¹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 63; Çözeli, **a.g.e.**, s. 106. Ayrıca bkz. Şirin, **a.g.e.**, s. 7. Yazara göre, bu dönemdeki düzenlemeler Osmanlı Devleti dönemindeki düzenlemelerle dahi kıyaslandığında daha antidemokratiktir.

¹⁹² Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 94; ayrıca bkz. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İstanbul 1982 s. 115'ten aktaran: Atalay, **a.g.e.**, s. 39; Şirin, **a.g.e.**, s. 7

¹⁹³ Atalay, **a.g.e.**, s. 39; Çözeli, **a.g.e.**, s. 108; Ertürk, **a.g.e.**, s. 31

ahlak ve genel sağığın korunması amaçları da toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün sınırlanması nedenleri arasında sayılabileceğı ileri sürülmüştür.¹⁹⁴ Buna göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün rejiminin 1961 Anayasası eliyle İHAS m. 11 kuralına kıyasla daha kapsamlı bir korumaya tabi tutulduğı ifade edilebilecektir. Böylece, 1961 Anayasası düzenlemesi ile beraber 6761 sayılı Yasa’da öngörülen rejim Anayasa’ya açıkça aykırı hale gelmiş ve Yasa Anayasa Mahkemesince kısmen iptal edilmiştir.¹⁹⁵

Anayasa Mahkemesinin anılan iptal kararından sonra toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin yasal düzenlemede boşluk oluşmuştur.¹⁹⁶ 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne ilişkin yeni bir yasal düzenleme yapılmıştır.¹⁹⁷ Anılan yasa, ilk maddesinde Anayasa kuralını tekrar edip, yedinci madde kuralında kırk sekiz saat önceden toplantı yerinin en büyük mülki amirliğine bir beyanname verilmesi kuralını getirerek; bildirim sistemini¹⁹⁸ benimsemiştir.¹⁹⁹ Bu yasaya yapılan 1973 tarihli değışiklikle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesine ilişkin tanınan ve otuz güne varan erteleme yetkisi ile bildirim verme süresinin kırk sekiz saat önceden dört güne kadar uzatılması kuralları²⁰⁰ Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş olup;²⁰¹ 1976’da değıştirilen m. 10 kuralıyla *“devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, milli güvenliğı, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağığın gerektirdiğı hallerde”* ve *“aynı günde birden ziyade ilde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmak istenip de, toplantının güvenliğini sağlamak üzere ilgili valilerce İçişleri Bakanlığından takviye istenmesi halinde, bu isteğın Bakanlıkça karşılanamayacağı kanaatine varılması halinde bir kısım illerdeki toplantıların yapılmasını 10 günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere (...)”* benzer bir erteleme yetkisi öngörlmüş,²⁰² ancak bu

¹⁹⁴ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 96; Çözeli, **a.g.e.**, ss. 110-111

¹⁹⁵ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 97; Atalay, **a.g.e.**, s. 39; AYM. 208/1, 4.1.1963 (RG. 13.3.1953 – 11354); Çözeli, **a.g.e.**, ss. 110-111

¹⁹⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 97

¹⁹⁷ RG. 18.02.1963 - 11337

¹⁹⁸ Ülgen, **a.g.e.**, 2004, s. 63

¹⁹⁹ İzin sistemi yabancıların düzenleyeceğı toplantılar bakımından devam ettirilmiştir. Bkz. Atalay, **a.g.e.**, s. 40; Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 99. Yazarın belirttiğı üzere yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemesi bakımından Türk vatandaşlarından farklı bir düzenlemeye tabi tutulmasının uluslararası hukuka aykırı olmadığı görüşünü söz konusu dönemde de Türkiye’yi bağlayan İHAS m. 14’te öngörülen ayrımcılık yasağına aykırı bulmaktayız.

²⁰⁰ Atalay, **a.g.e.**, s. 41; Ertürk, **a.g.e.**, s. 32

²⁰¹ AYM. , E. 1973/33, K. 1974/9, T. 19.01.1976 (RG. 29.01.1976 – 15483)

²⁰² Atalay, **a.g.e.**, s. 41

düzenleme hakkın özüne dokunduğundan bahisle iptal edildiği gibi,²⁰³ toplantının devamını ve kamu düzenini bozacak sözle saldırılar nedeniyle toplantının dağıtılması usulü de iptal edilmiştir.²⁰⁴ Öte yandan, anılan yasanın m. 20 kuralına göre toplantı veya yürüyüşte “*huzur ve sükunu bozmak maksadıyla tehdit veya hakaret veya taarruz veya mukavemette bulun(ulmasına) veya başka bir surette huzur ve sükunun bozulmasına sebebiyet verilmesinin*” suç olarak düzenlenmesi özgürlüğün kullanılmasını sınırlayıcı bir düzenleme olarak mütalaa edilmiştir.²⁰⁵

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İşlevi

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün işlevi itibarıyla, ifade özgürlüğü ile yakın ilişkisinden²⁰⁶ hareketle ve ifade özgürlüğünü tamamlayıcı fonksiyonu²⁰⁷ ile şekillendiği; ifade özgürlüğünün toplu kullanımı yolu olduğu gibi, toplumun bilgi edinme araçlarından biri olduğu ve kitlenin toplu gelişimine etki ettiği ileri sürülmüştür.²⁰⁸

Venedik Komisyonu’na göre toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, farklı ve azınlıkta kalan görüşlerin ifadesi, kültürlerin korunup geliştirilmesi, azınlık kimliklerinin korunması; toleranslı ve çoğulcu bir toplumda farklı inanç, uygulama ve siyasaları olan grupların barış içinde bir aradalığının sağlanması işlevine yönelmektedir.²⁰⁹

Diğer bir yandan, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sıklıkla siyasi iradenin kararlarını protesto etmeye yönelik içeriğinden hareketle bu özgürlüğün kamusal tartışmaya katılma, kamuoyunu etkileme ve siyasi karar süreçlerine katılma işlevi de gündeme gelmektedir.²¹⁰

²⁰³ AYM. E. 1973/33, K. 1974/9, T. 14.03.1974

²⁰⁴ AYM. E. 1976/51, K. 1976/27 T. 18.11.1976, 22.11.1976 (RG. 16.05.1977)

²⁰⁵ Atalay, **a.g.e.**, s. 42

²⁰⁶ Bu ilişkinin İHAS bakımından özelliği için bkz. ileride s. 88 vd.

²⁰⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 60

²⁰⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 61

²⁰⁹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 7

²¹⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 63; Atalay, **a.g.e.**, s. 61; Ülgen, **a.g.e.**, s. 35

İHAM içtihadında ise toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin işlevinin demokratik toplumlardaki çoğulculuğun kurulması ve korunması yönünde olduğu; toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün her türlü alanda farklı görüşlerin ortaya çıkmasını, yayılmasını ve bir arada varlıklarını sürdürebilmesini sağladığı ileri sürülmektedir.²¹¹ Yine, toplumun ve bireyin kendini serbestçe geliştirmesi bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün önemli bir işleve sahip olduğu öğretide ve İHAM içtihadında ileri sürülmüştür.²¹²

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin bir raporunda ise, toplanma özgürlüklerinin genel olarak diğer tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanılabilmesi için yaşamsal bir role sahip olduğu beyan edilmiştir.²¹³ Buna koşut olarak Venedik Komisyonu, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün korunmasının, ikinci ve üçüncü kuşak hakların yaşama geçirilmesi için gerekli olduğunu belirtmiştir.²¹⁴ Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Komitesi Özel Raportörü Maina Kiai de, barışçıl toplanma hakkı ve örgütlenme özgürlüklerinin çeşitli medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakların kullanımı için araç hak niteliğini vurgulamaktadır.²¹⁵

a. Toplumu bilgilendirme aracı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri eliyle topluluklar görüşlerini açıklama ve aktarma olanağı bulmakla beraber, diğer bir taraftan böylece toplumun haber alma hakkının da gerçekleştirilmesinin yollarından birinin açıldığı belirtilmektedir.²¹⁶

²¹¹ İHAM (4. Daire), **Bączkowski vd./Polonya**, B. No. : 1543/06, 03.05.2007, § 62; ayrıca bkz. Ergeç, **a.g.e.**, s. 240

²¹² İHAM, **Skalka/Polonya**, B. No. : 43425/98; 27.05.2003, § 32; Bilal Çalışkan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İfade Özgürlüğü Kararlarında Demokratik Toplum Kriterleri”, **Adalet Dergisi**, Sayı 15, Nisan 2003, s. 27; İnce, **a.g.y.**, s. 4

²¹³ BM İnsan Hakları Komitesi, **The Rights to Freedom of Peaceful Assembly and of Association**, BM Doc. A/HRC/15/L.23, 27.09.2010, § 1

²¹⁴ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 13

²¹⁵ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s. 5 § 12

²¹⁶ Ülgen, **a.g.e.**, s. 37

İfade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yakın ilişkisinden²¹⁷ hareketle, toplumun bilgi edinmesi işlevini geleneksel olarak karşılamış olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, basın gelişimine rağmen bu niteliğini korumaktadır.²¹⁸ Bunun gerekçesi olarak kitle iletişimi yoluyla kendini ifade etme fırsatı bulacak kimselerin belli bir sermaye sahibi kimselerle sınırlı olması gösterilmiştir.²¹⁹ Buna karşılık toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, ekonomik durumu önemli olmaksızın herkesçe kullanılabilmesi bakımından basın-yayın yolu ile ifadeden ayrılmış, sıkça kullanılır olmuştur.²²⁰

Haber alma hakkının klasik yolu olan basın-yayınla karşılaştırıldığında, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin halkı bilgilendirmek bakımından özelliğinin; basın-yayın organlarının üzerlerinde kurulabilecek baskıya boyun eğmek suretiyle bazı konularda haber yapmama yoluna gidebileceği, buna karşılık toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin daha geniş bir konu alanında halkı bilgilendirme işlevini taşıyarak şekillenebileceği olduğu belirtilmiştir.²²¹

b. Kamuoyunu etkileme ve siyasi tartışmaya katılım yolu olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri

On sekizinci yüzyıl öncesindeki egemenlik anlayışında egemenliğin bireylerin katılımıyla kullanımı kabul edilmediğinden, bu dönemde kişi ve grupların herhangi bir yolla siyasi iradeyi etkilemesi de kabul edilmemiştir. Öte yandan, halk egemenliği kavramının gelişimiyle beraber yönetilenlerin oy kullanma yoluyla yönetime katılması kabul edilmiştir. Ancak temsili demokrasilerde seçimle oluşan parlamentonun görev süresi devam ettikçe; ilk zamanlarda siyasi partiler, yönetilenlerle siyasi irade arasındaki bağlantıyı kurarak, siyasi iradenin “ön oluşum” aracı olarak öne çıkmıştır.²²²

²¹⁷ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 21

²¹⁸ Atalay, **a.g.e.**, ss. 60-61

²¹⁹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 37

²²⁰ Sunay, **a.g.e.**, s. 182, Çözeli, **a.g.e.**, s. 33

²²¹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 38

²²² Atalay, **a.g.e.**, s. 63

Öte yandan, siyasi partiler aracılığıyla karar alma süreçlerinin etkilenmesi, her zaman beklenen hızda gerçekleşmez.²²³ Bundan hareketle, toplanma hakkının, ifade özgürlüğü ile birlikte toplumun siyasi iradesini oluşturan ve siyasi makamların kararlarını etkileyen bir araç olduğu kabul edilmiştir.²²⁴ BM İnsan Hakları Komitesi Özel Raportörü'nün de 2011'de belirttiği görüşüne göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri de dâhil olmak üzere protestolar siyasi iradenin dikkatini çekme işlevine sahip oldukları için barışçıl protesto yöntemlerine yönelik hakların korunması önem arz etmektedir.²²⁵

Toplanma özgürlüğü, kişilerin olduğu kadar yığınların ifade özgürlüklerine yönelik bir özgürlük olarak görülerek,²²⁶ bu hak eliyle kişilerin dış dünyaya düşüncelerini beyan edip tartışma imkânı bulması yoluyla siyasi hayata katılabilecekleri kabul edilmektedir.²²⁷ Venedik Komisyonu da, kamuya açık toplantının geleneksel ölçütleri olan birden fazla kişi, yersel ve zamansal bağ ve ortak ifade amacını ortaya koyarak; toplanma özgürlüğünün işlevinin ortak ifade olduğunu belirtmektedir.²²⁸

Toplanma özgürlüğünün siyasi tartışmaya katılım özelliğinin kamuoyunu aydınlatma ve olgunlaştırma işlevleri ile ortaya çıktığına işaret edilmiştir.²²⁹ Bundan hareketle, demokratik toplumlarda, yönetim bakımından kamuoyunun rolünün önemi üzerinde durulmuştur.²³⁰ Bu rolün önemini ortaya koymak adına, demokratik bir yönetim tarafından kamuoyunun, evleviyetle başvurulacak bir yönetim aracı olduğu ileri sürülmüştür.²³¹ Bundan hareketle, kamuoyunu oluşturma ve etkilemede toplulukların ve bunların oluşturduğu “baskı gruplarının” etkisi üzerinde

²²³ **Ibid.**

²²⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 12

²²⁵ BM İnsan Hakları Komitesi, **Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development**, BM Doc. A/HRC/19/40, 19.12.2011, § 13

²²⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 27

²²⁷ Çözeli, **a.g.e.**, s. 31

²²⁸ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 5

²²⁹ **Ibid.**

²³⁰ Kapani, **a.g.e.**, s. 265; Ülgen, **a.g.e.**, s. 38.

²³¹ Paula Cossart, **From Deliberation to Demonstration: Political Rallies in France (1868-1939)**, ECPR Press, 2013, s. 40

durulmuştur.²³² Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile oluşturulacak kamuoyunun, demokratik toplumda düşünce oluşturma anlamında kamuoyu olan “rasyonel kamuoyu” kavramına karşılık geldiği belirtilmektedir.²³³

Yine, kamuoyu oluşumu için toplumun haber alma yollarının açık tutulması gerekmektedir. Bu açıdan toplum, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yoluyla edindiği bilgilerden faydalanarak kamuoyu oluşturacaktır. Basın-yayının gelişimi ve çoğunlukla halkın haber almasının basın-yayın eliyle gerçekleşmesi karşısında, azınlıkların ifadelerini gerçekleştirip halkı bilgilendirmek suretiyle bu azınlık görüşünden de beslenen bir kamuoyu oluşumu için toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin işlevi önem arz etmektedir.²³⁴ Kamuoyu oluşturmada toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önemi, antidemokratik yönetimlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tamamen ortadan kaldırmak yerine, siyasi güçlerini gösterme aracı olarak kullanmalarıyla da anlaşılabilir.²³⁵ İHAM içtihadında da, demokrasinin temelindeki açık tartışma ortamıyla siyasi meselelerin üstesinden gelinebilmesi fikrinden hareketle, çoğulcu demokrasilerde farklı düşüncelerin yayılabilmesi bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin özel işlevi ve siyasi iradeyi etkileyebilme gücü ortaya koyulmuştur.²³⁶

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kamuoyunu etkileme işlevi özellikle ekonomik düzey olarak zayıf kitlelerin örgütlenip taleplerini aktarmak suretiyle yönetime katılması bakımından önem arz eder. Yoksul kimseler de bu özgürlüklerini kullanarak siyasi iradenin oluşumuna ve etkilenmesine katkıda bulunabilecektir.²³⁷

Kamuoyu oluşumunun, demokrasilerde muhalefet kadar etkili olduğu; bu anlamda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin parlamento dışı muhalefetin bir parçasını oluşturduğu ve siyasi iradenin kararlarını etkileyebileceği ileri sürülmüştür.²³⁸ Dahası, kitlelerin bir araya gelip birlikte hareket ettiklerinde oluşturdukları etkinin kamuoyu yaratmada en az basın kadar etkili olabileceği savlanmaktadır.²³⁹

²³² Kapani, **a.g.e.**, ss. 277-278

²³³ Ülgen, **a.g.e.**, s. 39

²³⁴ Ülgen, **a.g.e.**, s. 39

²³⁵ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 20;

²³⁶ İHAM, **Güneri vd./Türkiye**, B. No. : 42853/98, 43609/98, 44291/98, 12.07.2005, §§ 70-76

²³⁷ Ülgen, **a.g.e.**, s. 39

²³⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 65; Ülgen, **a.g.e.**, s. 40

²³⁹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 40

Siyasi tartışmaya katılım bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün işlevinin öncelikle özgürlüğün seçimlere giden süreçte toplumun görüşünü açıklayabilmesi gereğiyle öne çıktığı belirtilmiştir. Mutlaka siyasi bir amaçla kullanılması gerekme de bu özgürlüğün korunmadığı rejimlerde siyasal hakların da korunmadığı sonucuna varılacaktır.²⁴⁰

Toplumun siyasi katılımını toplantı ve gösteri yürüyüşleri yaparak gerçekleştirmesi,²⁴¹ siyasi iradenin kendilerine verilen yetkiyi aşmak suretiyle özgürlüklere müdahalelerinin engellenmesini sağlar.²⁴² Ayrıca, bu özgürlük toplum tarafından kullanıldığında, kitleler gerginliklerini atıp; patlama ve çatışma noktasına geleceğinden²⁴³ toplanma hakkının kullanımının demokrasinin sürekliliğine hizmet ettiği belirtilmektedir..²⁴⁴

C. ÖZGÜRLÜĞÜN KAPSAMI, NİTELİĞİ, BENZER HAKLARLA İLİŞKİSİ

1. Özgürlüğün Kapsamı

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün içerdiği haklar içerisinde bir toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleme, yönetme ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma haklarının da bulunduğu kabul edilmektedir.²⁴⁵ Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün koruma alanından yararlanılması için bu haklardan yalnızca birinden faydalanılması yeterli olacaktır.²⁴⁶ Ayrıca, Türk hukukunda toplantının mutlaka yöneticisinin olmasının gerekliliğinin bulunduğu ve bu gerekliliğin toplantının amaç unsurunun katılımcılar tarafından ihlal edilmemesini sağlamak ihtiyacından kaynaklandığı belirtilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁰ Ülgen, **a.g.e.**, s. 41

²⁴¹ Mumcu/Küzeci, **a.g.e.**, s. 145

²⁴² Atalay, **a.g.e.**, s. 68;

²⁴³ Atalay, **a.g.e.**, s. 68;

²⁴⁴ Ülgen, **a.g.e.**, s. 45

²⁴⁵ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 30; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 82-86; Atalay, **a.g.e.**, s. 45

²⁴⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 45

²⁴⁷ **Ibid.**

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma hakkı; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde bulunma, buralarda yapılan ifadeleri izleyip dinleme ve kendi görüşlerini açıklama özgürlüğünü de içerir. Bu kapsamda, toplantıya katılma hakkından ifade özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında kullanımı da anlaşılacaktır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü; yararlanılması sırasında bulunulacak ifade, pankart ve ses yükseltici alet gibi teçhizatın kullanımını da içerir.²⁴⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün tüm temel hak ve özgürlüklere benzer bir şekilde negatif güvence içerdiği; buna göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlememe, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmama haklarının da bu hak kapsamında korunacağı ileri sürülmüştür.²⁴⁹

a. Özne bakımından

İHAS m.11 düzenlemesinde barışçıl toplanma hakkının ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m.34 metninde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün öznesi “herkes” olarak belirtilmiştir. Hakkın kullanımı boyutunda ise, kolektif özgürlük niteliği taşıyan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün toplu öznesi “geçici gruplaşma” olarak belirtilmiştir.²⁵⁰ Öte yandan, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün gerek toplantıya katılma, toplantı yapma²⁵¹ ve düzenleme²⁵² özgürlüğünü, gerek gösteri yürüyüşleri düzenleme ve bunlara katılma özgürlüğünü²⁵³ içermesi bakımından bunlara katılan veya bunları düzenleyen bireylerin de bireysel olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün öznesi olduğu kabul edilecektir.

Venedik Komisyonu, kimi gerçek kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü düzenlemesine olanak tanımayan mevzuatın ayrımcılık yasağını ihlal edeceği görüşünü belirtmektedir. Buna göre akıl hastaları (ve genel olarak fiil ehliyeti olmayan kimseler)²⁵⁴, etnik-dini-cinsel de dahil olmak üzere her türlü azınlıklar,

²⁴⁸ Akın, **a.g.y.**, s. 547; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 81; Atalay, **a.g.e.**, s. 46

²⁴⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 46

²⁵⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 61

²⁵¹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 83

²⁵² Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 81-82

²⁵³ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 84-86

²⁵⁴ Komisyon, ehliyetsiz kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilmesi gereğini; bu durumdaki kimselerin karşılaşılabilecek sorunları başkalarının kamuoyu önüne sunmasının olası olmayışına

yabancılar (vatansızlar, turistler, göçmenler dahil) da toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleyebilecek gerçek kişiler içerisinde yer almalıdır.²⁵⁵ Gerçekten de, Yogyakarta İlkeleri m. 20 kuralına göre her türlü cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime sahip olan kimseler, herhangi bir ayrımcılığa uğratılmaksızın barışçıl toplanma hakkından faydalanabilmelidir.²⁵⁶

i. Küçüklerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılımı ve düzenleyici olması sorunu

Türkiye'nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 15 kuralında çocukların barışçıl toplanma özgürlüğü de korunmaktadır.²⁵⁷ İHAS m.11 kuralının da çocukların barışçıl toplanma özgürlüğünün en azından toplantılara katılma boyutunu koruduğu içtihatla ortaya konmuştur.²⁵⁸ Öte yandan Türk mevzuatı bakımından 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nda çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmalarına dair bir sınırlama olmamakla beraber, m. 9 kuralıyla düzenleme kurulu mensuplarının on sekiz yaşında olması koşulu getirilerek çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesi hakkının korunmadığı gözlemlenmektedir. Ancak uygulamada, ilgililerinin bir kısmı doğrudan doğruya çocuklar olan siyasi gelişmelerde çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşlerine geniş çaplı katılımı ve hatta bunları örgütlemeleri söz konusu olabilmektedir. Nitekim, Türkiye'de 15 Nisan 2011 tarihinde, bu dönemdeki üniversite lisans programlarına öğrenci seçmeye yönelik sınavın ilk aşamasındaki yolsuzluk iddialarından bahisle çeşitli yaşlarda lise öğrencileri Beyoğlu'da gösteri ve yürüyüş yapmışlardır.²⁵⁹

dayandırmaktadır. Bkz. Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi**, **Belge No.:** **CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 17

²⁵⁵ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 9

²⁵⁶ Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği bakımından Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulanmasına İlişkin Yogyakarta İlkeleri m. 20, http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf (erişim tarihi: 01.06.2019)

²⁵⁷ Sözleşme metni ve Türkiye'nin taraf olma durumuna ilişkin bkz. ileride s. 76

²⁵⁸ Bkz. ileride s. 81

²⁵⁹ **HaberTürk Gazetesi**, "Taksim'de YGS Eylemi!", 15.04.2011. bkz. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/621028-taksimde-ygs-eylemi> (erişim tarihi: 09.05.2019)

Ayrıca, dünyada da çocukların sıklıkla gösteri ve yürüyüş yaptıkları belirtilmekte; Güney Afrika'daki *apartheid* rejimine karşı öğrencilerce yapılan gösteriler, Filistin'deki Birinci İntifada eylemleri, 2006 yılındaki ABD Göçmen Hakları gösterileri, “*Occupy*” sivil itaatsizlik ve gösterileri, 2011 sonrasında gerçekleşen Arap Baharı çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde aktif rol aldığı örnekler olarak aktarılmaktadır.²⁶⁰

Öte yandan, BM Çocuk Hakları Komisyonunun da çocukların protesto yapabilmeye yönelik olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünden yararlanmaları hususunda yetişkinle eşit muameleye tabi tutulması gerektiği yönünde görüş verdiği gözlemlenmektedir.²⁶¹ Öğretide de, protestonun yetişkinlerin haklarını korumak kadar çocukların da haklarını koruyabileceği; hatta toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yönetime katılmada oy hakkıyla eşit güçte olduğundan bahisle, çocukların genellikle oy hakkı olmadığından toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün çocukların taleplerini ve görüşlerini kamuya sunması adına özel bir öneme sahip olduğu ileri sürülmüştür.²⁶²

Buna karşılık, yetişkinler tarafından çocukların anlamını bilemeyecekleri gösterilerde kullanılması, yetişkinlerle çocukların birlikte bulundukları gösterilerde şiddet eylemlerinin ortaya çıkması, kolluk güçlerinin zor kullanmak suretiyle aldığı tedbirlerde çocuk-yetişkin ayırımına gitmemesi hususlarına endişeyle işaret edilmektedir.²⁶³

Türk hukukuna yönelik olarak ise, BM Çocuk Hakları Komitesi bir raporunda çocukların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesinin yasa tarafından olanaksız kılınmasına ve çocukların örgütlenme özgürlüklerinin sınırlı tutulmasına dikkat çekerek, çocukların toplanma haklarının önüne yasal engeller çıkarıldığını vurgulamıştır.²⁶⁴ Venedik Komisyonu ise, çocukların barışçıl toplanmalara katılma

²⁶⁰ Aoife Daly, “Demonstrating Positive Obligations: Children’s Rights and Peaceful Protest in International Law”, *The George Washington International Law Review*, Vol.45 (2013), s. 764

²⁶¹ BM Çocuk Hakları Komisyonu, **Concluding Observations: Japan**, CRC/C/15/Add.231, 26.02.2004, §§ 29-30

²⁶² Daly, **a.g.y.**, ss. 769-770

²⁶³ Daly, **a.g.y.**, ss. 776-777

²⁶⁴ BM Çocuk Hakları Komitesi, **Concluding Observations: Turkey**, BM Doc. CRC/C/R/CO/2-3, 20.07.2012, § 38

hakları bakımından bir sınırlama önermemekle beraber, düzenleme hususunda veli veya vasilerin rızasının alınmasını ya da çocukların yaşlarına göre tedrici bir biçimde düzenleme hakkı elde etmesi hususunun düzenlenmesini önermektedir.²⁶⁵

ii. Tüzel kişilere ilişkin sorunlar

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün öznesi olarak tüzel kişilerin özgürlüğün kişi yönünden kapsamına gireceği öğretide genel olarak kabul edilmektedir.²⁶⁶ Tüzel kişilerin, yapıları gereği toplantı ve gösteri yürüyüşlerini - yetkili organlarının alacağı karara dayanarak- düzenleyebileceği ancak toplantı ve gösterileri yönetmeleri ya da bunlara katılmalarının olanaklı olmadığı belirtilmiştir.²⁶⁷ Bu husus, Türk hukukunda da 2911 sayılı Yasa'nın 2/(a) ve (b) maddesinde yapılan tanımlarda tekrar edilmiştir. Öte yandan, tüzel kişiler temsilcileri olan yetkili organlar eliyle toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılabileceklerdir.²⁶⁸ Uygulamada İHAM içtihadında tüzel kişilerin ve hatta tüzel kişiliği olmayan toplulukların da toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün korunacağı ortaya konmuştur.²⁶⁹

b. Konu bakımından

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün konu bakımından kapsamına yönelik tartışmaların yapıldığı Alman öğretisinde hâkim olan iki görüş mevcuttur. İlk görüşe göre; toplantı kamuoyu oluşumuna yönelik bir etkinlik olduğundan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kapsamına yalnızca kamusal sorunlara ilişkin toplantılar girecektir. Bu görüşün temelinde; toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün siyasi iradenin oluşumuna katkı yapan ifade özgürlüğünün tamamlayıcısı oluşu, bu özgürlüğün aktif statü hakları içerisinde yer alışı ve Alman hukuk tarihindeki mevzuatta toplantıların kamusal sorunlarla ilişkilendirilmesi yer

²⁶⁵ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 36 § 57

²⁶⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 46; Ertürk, **a.g.e.**, s. 1

²⁶⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 45

²⁶⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 46

²⁶⁹ Bkz. ileride s. 81

almaktadır.²⁷⁰ 2911 sayılı Yasa'nın da 2/(a) maddesinde toplantı kavramı tanımlanırken “*belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek*” ifadesiyle toplantı kavramına ilişkin bu dar yorum görüşünün tercih edildiği savunulmuştur.²⁷¹ Amerikan hukukunda, 1876 tarihli *U.S. v. Cruikshank* davasında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün; hükümete zararların giderilmesi talebi sunmak adına dilekçe verme amacı (*petition the government for a redress of grievances*) ile sınırlı olduğunun kabul edildiği görülmekle beraber, bu görüş kısa bir süre sonra terk edilmiştir.²⁷²

İkinci görüşe göre, bir düşünce oluşturma ya da açıklama amacına yönelen her türlü toplanma toplantı kabul edilecektir; buna göre toplantının kamusal bir soruna veya kamuoyu oluşumuna yönelmesi gerekmez.²⁷³ Bu görüş kişilerin birlikteliği ve ifade gerçekleştirilmesini esas almaktadır.²⁷⁴

Azınlıkta olduğu aktarılan üçüncü görüşe göre ise hukuka aykırı olmayan amaçlarla birden fazla kişinin bir araya gelmesi toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün konusunu oluşturmalıdır. Bu görüşe göre toplantı hakkının yalnızca siyasi bir hak olarak görülmesi fazlaca dar bir yorum oluşturacaktır.²⁷⁵ Biz de İHAM tarafından da kabul edilen, toplantıyı geniş yorumlayan bu görüşe katılmaktayız.²⁷⁶

i. Toplantı ve gösteri yürüyüşü türleri

Toplantılar ve uygulanabildiği ölçüde gösteri yürüyüşleri, öğretide çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bundan hareketle, bu bölümde toplantı ve gösteri yürüyüşleri genel toplantılar-özel toplantılar, açık yer-kapalı yer toplantıları, ani toplantılar-planlı toplantılar ile özellik arz eden toplantı ve gösteri yürüyüşleri biçiminde ayrıma tabi tutulacaktır.

²⁷⁰ Atalay, **a.g.e.**, ss. 47-48

²⁷¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 48

²⁷² Taeusch, **a.g.y.**, s. 33

²⁷³ Atalay, **a.g.e.**, s. 49

²⁷⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 47; Ülgen, **a.g.e.**, s. 23

²⁷⁵ Atalay, **a.g.e.**, ss. 49-50; Ülgen, **a.g.e.**, s. 24

²⁷⁶ Bkz. ileride s. 85. Her ne kadar Ülgen, **a.g.e.**, s. 25'te İHAM'ın yorumunun burada belirtilen görüşler içerisinde ikincisinin kapsamına denk geldiğini belirt de, özellikle **Djavit An/Türkiye** kararı sonrasında İHAM'ın görüşünün değiştiği yorumunu yapmaktayız.

aa. Genel toplantılar-özel toplantılar

Toplantılar ilkin, genel toplantılar ve özel toplantılar olarak ayrılmaktadır. Genel toplantılarla özel toplantılar arasındaki farkın başlıca etkisi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuatın genel toplantılara yönelmesidir.²⁷⁷ Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuat, özel toplantılara uygulanmasa da; toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün koruma alanına özel toplantıların da girdiği kuşkusuzdur.²⁷⁸

Özel toplantılar ile genel toplantıların ayrılmasında çeşitli ölçütler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki ve en eskisi, konut ölçütüdür. Buna göre, konut niteliğindeki yerlerde yapılan toplantıların özel toplantı; sair toplantıların genel toplantı olacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca, konut niteliğindeki yerlerde yapılan bu özel toplantıların konut dokunulmazlığı kapsamında korunacağı ileri sürülmüştür.²⁷⁹ Ancak konut niteliğindeki yerlerde genel toplantılar yapılabileceği gibi; özünde kamuya açık olan sinema salonu, tiyatro gibi yerlerde de özel toplantılar yapılabileceğinden bahisle bu ayrımın yetersiz olduğu savunulmaktadır.²⁸⁰ Nitekim Venedik Komisyonu da kamuya açık yerlerde ile kamunun girişine kapalı yerlerde yapılan toplantıları, genel toplantı-özel toplantı ayrımından farklı görmektedir.²⁸¹ Başka bir deyişle, genel yerlerde de özel toplantı yapılabilmesi söz konusu olabilecektir; ancak bir konutun da genel toplantı yapılması için kullanılması mümkündür.²⁸²

Genel toplantılarla özel toplantıların ayrılması için ileri sürülmüş ikinci ölçüt davet ölçütü olup; buna göre toplantıya katılacak kimselerin bu toplantıya özellikle çağırılmış olması hâlinde özel toplantıdan söz edilecektir. Yine, bu ölçüte göre ilan yoluyla davetin söz konusu olduğu veya talep eden herkese davetiye verilen toplantılar; görünüş itibarıyla özel toplantıya benzetmekle beraber, genel toplantı

²⁷⁷ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 35; Rivero, **a.g.e.**, s. 363

²⁷⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 55

²⁷⁹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 10

²⁸⁰ Yarsuvat, **a.g.e.**, ss. 35-36; Rivero, **a.g.e.**, s. 363

²⁸¹ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 20

²⁸² Ülgen, **a.g.e.**, ss. 10-11

olarak mütalaa edilecektir.²⁸³ Fransız hukukundaki *Benjamin* davasında,²⁸⁴ yasaklanmış bir genel toplantıyı yine de gerçekleştirebilmek için ilgili toplantıya özel toplantı niteliği kazandırılmıştır. Ancak Fransız Danıştay, toplantının “genel toplantı karakterinden” bahisle toplantıya müdahale edilebileceğine hükmetmiştir.²⁸⁵

Fransız hukukundaki eski yasal düzenlemelere dayanan bir içtihadı göre üretilen üçüncü bir ölçüt olan üyelik ölçütüyle, bir toplantının özel kabul edilebilmesi için katılımcılar arasında bir üyelik bağı olması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, özel toplantı kavramı derneklerle ilişkili olup; derneklerin yapacağı dışarıya kapalı toplantılar özel toplantı olarak kabul edilirken, dernek ve siyasi parti gibi oluşumların dahi üye seçmediği ve herkesin üye olabildiği hallerde yapacağı toplantıların özel toplantı kabul edilmemesi gerektiği ileri sürülmüştür.²⁸⁶

Genel yahut kamuya açık toplantının anlamı belirtilirken; izleyici veya dinleyici olarak katılımı herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamış ve katılımcıların kişisel ilişkileri bulunması beklenmeyen, genellikle sınırsız ve çok defa geniş bir kitlenin görebileceği ve duyabileceği toplantıların genel toplantı olacağı belirtilmiştir.²⁸⁷ Bu yaklaşıma göre katılımcıların önceden bireysel olarak belirlenmiş olmadığı ve herkesin katılabileceği toplantılar genel toplantı sayılabilecektir.²⁸⁸ Genel yahut kamuya açık toplantı ile özel yahut kamuya kapalı toplantı birbirinin karşıtı olarak görülmekte olup,²⁸⁹ özel toplantının bir görüşe göre tanımını “*kapalı ve dışarı ile bir bağlantısı olmayan bir yerde yapılan ve yalnız ismen belli ve tayin edilebilen kimselerin girebildiği ve girenlerin tertipçiler tarafından kontrol edildiği toplantılar*” biçiminde olacaktır.²⁹⁰ Öte yandan, İngiliz²⁹¹ ve Fransız²⁹² hukuklarında özel

²⁸³ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 36; Rivero, **a.g.e.**, s. 363; Ülgen, **a.g.e.**, s. 12

²⁸⁴ Conseil d'Etat, 19 mai 1933, no. 17413 17520

²⁸⁵ Rivero, **a.g.e.**, s. 364

²⁸⁶ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 37; Ülgen, **a.g.e.**, s. 12

²⁸⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 55

²⁸⁸ **Ibid.**

²⁸⁹ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 37; Atalay, **a.g.e.**, s. 56

²⁹⁰ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 37

²⁹¹ **Thomas v. Sawkins** [1935] 2 KB 249, 30 Cox CC 265 KB

²⁹² Conseil d'Etat, Assemblée, 23 décembre 1936, **Sieur Bucard**, requête numéro 51755, rec. p. 1151. Karar metni için bkz. <https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/decisions/conseil-detat-23-decembre-1936-sieur-bucard-rec-p-1151/> (erişim tarihi: 26.04.2019)

toplantılar üzerinde de kolluğun sınırlamalar getirebileceği içtihatla kabul edilmiştir.²⁹³

Diğer bir görüşe göre yeri, katılımcıları, konusu ve amacı özel olmayan toplantılar genel toplantıdır.²⁹⁴

Gösteri yürüyüşleri ise, katılımcıları önceden belirlense dahi; yöneldiği kitlenin belirsiz oluşu ve izleyicilerin de yürüyüşe katılmasına bir engel olamayacağından hareketle, kural olarak kamuya açık olacaktır.²⁹⁵

bb. Açık yer-kapalı yer toplantıları

Toplantıların yeri bakımından tabi tutulduğu ayırım ise açık yerde yapılmaları ve kapalı yerde yapılmalarına göredir. Bu ayırım gerek İHAS m. 11 metninde gerekse de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 34 kuralının lafzında toplantılar bakımından yapılmamış olmakla beraber; Türk mevzuatında 2911 sayılı Yasa'nın m. 2/(a) kuralı toplantıyı tanımlarken açık hava toplantıları ile kapalı yer toplantılarını kapsamıştır. Öte yandan ayırımın Alman hukukundaki önemi Alman Anayasası m. 8/2 kuralında sınırlamaya tabi tutulabilecek toplantıların yalnızca açık yer toplantıları olmasına dayandırılmaktadır.

Kapalı yer tanımı belirlenirken; ilk başta üstü ve dışarıdan girişe kapalı, sınırları belli alanların kapalı yer niteliğinin kuşkusuz olduğu belirtilmiştir.²⁹⁶ Ayrıca, açık hava-kapalı yer toplantısı ayırımında; toplantının yapıldığı yerin, toplantı katılımcılarının kimliğinin, katılımcıların sayısının yahut toplantının genel ya da özel oluşunun etkili olmayacağı belirtilmelidir.²⁹⁷

²⁹³ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 38

²⁹⁴ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 37

²⁹⁵ Atalay, **a.g.e.**, s. 56

²⁹⁶ Bu gibi yerler mülga 6761 sayılı Yasa'nın m. 20 kuralında *"her tarafı muhkem şekilde kapatılmış olan, insan topluluğunun barınabileceği muhkem yerler"* olarak ifade edilmiştir.

²⁹⁷ Ülgen, **a.g.e.**, s. 13

Özel mülkiyete tabi olan veya girişi kamuya açık olmayan kamu taşınmazları gibi yerlerde yapılacak toplantılar, buralara girişin denetim altında olması ölçüsünde kapalı yer toplantısı sayılabilecektir.²⁹⁸

Öte yandan dışarıya kapalı olan ancak üstü açık olan stadyum, etrafı çevrili bahçe gibi yerlerin açık yer olup olmadığı tartışılmış olup; öğretide girişin kontrollü olup olmayışı, katılanların niteliği, katılanların özel durumları ve toplanılan yer ile dışarıyı arasındaki ilişkiye göre üstü açık yerlerde yapılan toplantıların da kapalı yer toplantısı sayılabileceği ileri sürülmüştür.²⁹⁹ Başka bir görüşe göre, çevresi kapalı ancak üstü açık yerdeki toplantılar kapalı yer toplantısı sayılacaktır; buna karşılık yalnızca bir taraftan kapalı ya da yalnızca üstü kapalı yerlerde yapılacak toplantıların kapalı yer toplantısı olacağı savunulmuştur.³⁰⁰ Bu hususta tartışılan bir diğer sorun, etrafı çevrili olmakla beraber toplantının dışarıdan görülebilmesinin toplantının yapıldığı yerin kapalı olma niteliğini ortadan kaldırıp kaldırmayacağı yönündedir.³⁰¹ Katıldığımız görüşe göre kapalı yer niteliği, toplantının dışarıdan görülebilir veya izlenebilir olup olmamasından etkilenmemelidir.³⁰²

cc. Ani toplantılar-planlı toplantılar

Düzenlenmelerine göre toplantılar ise öğretide ani toplantılar ve planlı toplantılar biçiminde ayrılmıştır. Bu ayrım, yalnızca düzenlenmeyi toplantının zorunlu bir unsuru olarak kabul etmemiş yazarlarca yapılmıştır.³⁰³ Buna göre, ani toplantılar; öncelerinde bildirim dâhil hiçbir hazırlık yapılmadan, toplanan grubun kendiliğinden oluştuğu, çok defa güncel bir olaya doğrudan tepki olarak³⁰⁴ gerçekleştirilen toplantılar olarak tanımlanabilecektir.³⁰⁵ Ancak bildirimsiz gerçekleştirilen bir başka toplantı türü olan acele toplantılar ile ani toplantılar karıştırılmamalıdır.³⁰⁶ Acele toplantılar; ani toplantılardan farklı olarak planlanmış olmalarına rağmen, toplantıya konu olacak

²⁹⁸ Ülgen, **a.g.e.**, s. 13

²⁹⁹ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 40; Ülgen, **a.g.e.**, s. 13

³⁰⁰ Atalay, **a.g.e.**, ss. 57-58; Ülgen, **a.g.e.**, s. 14

³⁰¹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 14

³⁰² Atalay, **a.g.e.**, ss. 57-58; Ülgen, **a.g.e.**, s. 14

³⁰³ Atalay, **a.g.e.**, s. 52; Ülgen, **a.g.e.**, s. 15

³⁰⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 53

³⁰⁵ Ülgen, **a.g.e.**, s. 15

³⁰⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 53; Ülgen, **a.g.e.**, s. 15

toplumsal gelişmenin gerçekleşeceği tarih, bildirim sonucu en erken toplantı yapılabilecek tarihten önce olduğundan; bu toplantılar, bildirim yapılmaksızın gerçekleştirilmektedir.³⁰⁷

**dd. Yapılışı bakımından özellikli toplantı ve gösteri yürüyüşleri:
Oturma eylemi, işgal ve “picketing”**

Oturma ve işgal eylemleri; sözlü ve yazılı ifadede bulunulmayan, gösteri etkisi ile dikkat çekilen bir toplantı türü olarak öne çıkmaktadır. Bu toplu eylemlerin de toplantı niteliği oluşturup oluşturmadığı tartışılmakla beraber; toplantının ortak yer, ortak amaç ve süre bakımından sınırlılık unsurlarının karşılanmasından bahisle oturma ve işgal eylemlerinin de toplanma hakkının kapsamına gireceği kabul edilmiştir.³⁰⁸ Ayrıca, ileride de değinileceği gibi İHAM içtihadında oturma ve işgal eylemleri toplanma hakkının kapsamına sokulmaktadır.³⁰⁹ BM İnsan Hakları Komitesi Özel Raportörü’ne göre de oturma eylemleri ve grevler de barışçıl toplanma hakkının görünümleri olarak mütalaa edilmektedir.³¹⁰

Gösteri yürüyüşünün bir türü olarak “picketing” kavramının da üzerinde durulmalıdır. Bu gösteri yürüyüşü türünde katılımcılar eylemlerini; pankart, slogan, alkış ve sair ifade yollarına başvurularak, genellikle bir çember halinde devamlı yürümek suretiyle gerçekleştirmektedir.³¹¹ Ancak bu kavramın anlamı her hukukta aynı değildir; örneğin, Rus hukukunda olan “Пикет” (piket) kavramı köken olarak aynı olmakla beraber, tek kişinin pankart açması anlamında da kullanılmaktadır.³¹²

³⁰⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 53; Ülgen, **a.g.e.**, s. 15

³⁰⁸ Atalay, **a.g.e.**, ss. 58-59

³⁰⁹ Bkz. ileride ss. 86 ve 114;

³¹⁰ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s. 7 § 24

³¹¹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 20

³¹² Rus hukukundaki anlamıyla bir toplantı ve gösteri yürüyüşü niteliği taşımayan Пикет için bkz. İHAM (3.Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017

ii. Toplantı ve gösteri yürüyüşü niteliği taşımayan toplu eylemler

Öğretide kimi eylemlerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü kapsamına girip girmeyeceği tartışmalı olduğundan bahisle iki tür eylemden bahsedilmiştir. Bu eylem türlerini oluşturan sivil itaatsizlik ve basın açıklamaları aşağıda incelenecektir.

aa. Sivil itaatsizlik

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri niteliği taşımayan toplu eylemler içerisinde akla ilk gelen tür, sivil itaatsizlik olacaktır. Henry David Thoreau'nun felsefî temelini kurarken; haksız yasaların uygulanmasının sorumlusunun ve dolayısıyla katlanması gerekenlerin bu haksızlığa maruz kalanlar olmadığını, aksine siyasi irade olduğunu ve bu nedenle haksız bulunan yasaların vatandaşlarca ihlal edilebileceğini belirttiği görüşüyle ortaya koyduğu sivil itaatsizlik;³¹³ *“(H)ukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto edimi”* olarak öğretilerde tanımlanmaktadır.³¹⁴ Yine, sivil itaatsizlik eylemleri; özgürlükleri savunurken baskıya karşı direnme aracı olan pasif direniş yöntemlerinin içerisinde mütalaa edilebilir.³¹⁵

Sivil itaatsizliğin isyandan ayrılan kısmının; bu eylemleri yapan kimselerin devlet otoritesini ve anayasal düzen başta olmak üzere hukuk düzenini kabul etmeleri, ancak haksız buldukları uygulamalara boyun eğmediklerini belirtmeleri olarak aktarılmaktadır.³¹⁶ Bununla beraber, sivil itaatsizlik fikrinin öncülerinden olan Mohandas Karamchand Gandhi'nin hukuk düzenini ihlâl eden şiddetsiz eylemlerinin yaptırımlarına karşı gelmeyişi de bu hukuk düzenini kabul etme fikrinin bir görünümüdür.³¹⁷

³¹³ Kavram, Thoreau'nun 1849 yılında yazdığı kısa bir makaleye dayanmaktadır. Bkz. <http://xroads.virginia.edu/~hyper2/thoreau/civil.html> (erişim tarihi: 03.05.2019)

³¹⁴ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik** (4. Bası), Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 151; Mehmet Arıcan, “Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü: Uluslararası Hukuk ve Ülkemizdeki Uygulama”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 5, Sayı 19 (2009), s. 47; Gönen, **a.g.y.**, s. 8

³¹⁵ Öktem, **a.g.e.**, s. 295

³¹⁶ Gönen, **a.g.y.**, s. 9

³¹⁷ Ökçesiz, **a.g.e.**, ss. 44-48; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, s. 13

Sivil itaatsizlik eylemleri çok çeşitli yollarla gerçekleştirilebilecek olup, toplantılar ve gösteri yürüyüşleri de bunların içerisinde yer almaktadır. Ancak sivil itaatsizlik kapsamında gerçekleştirilecek eylemler yasaya aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri iken, -çünkü sivil itaatsizliğin unsurlarından birisi yasaya aykırılık olarak kabul edilmektedir- toplantı ve gösteri yürüyüşleri kural olarak hukuka uygun biçimde gerçekleştirileceklerdir.³¹⁸ Kamuya açık yerde yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sivil itaatsizlik eylemlerinin ortak unsurları arasında kamuya açıklık da yer almaktadır.³¹⁹ Sivil itaatsizlik, ayrıca şiddetsizlik, başka bir deyişle hukuka aykırı olmakla beraber şiddet eylemlerini içermeme;³²⁰ eylemcilerce hukuk devletine aykırı olarak görülen bir haksızlığa karşı olma, ahlaki bir kaygı ile yapılan siyasal eylem olma,³²¹ yapılacak eylemden doğan hukuki ve siyasi sorumluluğu üstlenme ile uygulanacak yaptırımın kabul edilmesi³²² unsurlarını taşımaktadır. Öte yandan şiddetsizliğin, şiddet tehdidinde bulunmamayı da içermesi gerektiği savunulmuştur.³²³ Buna karşılık, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin siyasi veya ahlaki bir motivasyon taşıması, belli bir haksızlığı veya hukuk devletine aykırı olduğu düşünülen normu hedeflemesi gerekmediği gibi; ilke olarak hukuka uygun gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin neticesinde katılımcı veya düzenleyicilerin karşılaşacağı herhangi bir hukuki sorumluluk söz konusu değildir.

bb. Basın Açıklamaları

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin öncesinde, bunlar sırasında ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sonlarında³²⁴ basın açıklaması adı altında; seslerini basına duyurmak suretiyle kimi konularda basının ilgisini çekmek üzere ve kamuoyunu etkilemek adına gerçekleştirildiği belirtilen çeşitli faaliyetler yapılmaktadır.³²⁵ Bu basın açıklamaları, bir görüşe göre kamuoyu yaratmak ve toplum dikkatini çekmek amacı ve unsurunu taşımaktadır.³²⁶ Bundan hareketle, basın açıklamaları;

³¹⁸ Ökçesiz, **a.g.e.**, s. 134; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, s. 15

³¹⁹ Ökçesiz, **a.g.e.**, s. 142; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, s. 16

³²⁰ Ökçesiz, **a.g.e.**, s. 137; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, s. 16

³²¹ Ökçesiz, **a.g.e.**, s. 143; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, ss. 17-19

³²² Ökçesiz, **a.g.e.**, s. 147; Arıcan, **a.g.y.**, s. 48; Gönen, **a.g.y.**, s. 18

³²³ Arıcan, **a.g.y.**, s. 48;

³²⁴ İşgören, **a.g.e.**, s. 138; Çözeli, **a.g.e.**, s. 46

³²⁵ Çözeli, **a.g.e.**, s. 46

³²⁶ İşgören, **a.g.e.**, s. 138; Şirin, **a.g.e.**, s. 23; Çözeli, **a.g.e.**, s. 46

kamuoyunun bir hususta basın tarafından bilgilendirilmesi amacına yönelik bilgi ve görüş aktarımları olarak nitelenmektedir. Ancak basın açıklamalarının yalnızca toplantılar ve gösteri ile yürüyüşler yoluyla ya da bunlar sırasında yapılmasının gerekmediği, yazılı ve elektronik iletişim yollarıyla da basın açıklaması gerçekleştirilebileceği ileri sürülmektedir.³²⁷

Basın açıklamaları da toplu eylemler içerisinde özellik arz etmekte olup; Türk iç hukukunda bunların toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatının kapsamına girip girmediği öğretide tartışılmıştır. Ancak basın açıklamalarının ifade özgürlüğünü ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü yakından ilgilendirdiği ileri sürülmektedir.³²⁸

Bir görüşe göre; Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığınca dağıtılmış ve günümüzde yürürlükte olmayan bir genelgeden³²⁹ hareketle basın açıklamalarının Türk hukukundaki toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatına tabi olmadığından ve kamuoyu yaratmamakla beraber toplumu aydınlatma unsurunu içermesinden bahisle, basın açıklamaları toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü kapsamına sokulmayıp ifade özgürlüğü kapsamında mütalaa edilmektedir.³³⁰

Karşı yönde bir görüşe göre ise, Türk hukukunda basın açıklamaları ayrı bir yasal düzenleme konusu edilmediğinden, bunların 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın kapsamına sokulması gerekliliği kaçınılmazdır.³³¹ Bu görüşteki başka yazarlar, basın açıklamalarını Türk hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatı kapsamına sokarken; basın açıklamaları ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin birbirlerinin alternatiffi değil, mütemmimi olduğunu vurgulamaktadır.³³²

Diğer bir görüşe göre basın açıklamaları toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün konusunu oluşturmaktadır; ancak süre unsurunun diğer toplantılara göre

³²⁷ Şirin, **a.g.e.**, s. 23

³²⁸ **Ibid.**

³²⁹ 11.06.2004 tarihli 2004/21 sayılı İçişleri Bakanlığı genelgesi.

³³⁰ Ülgen, **a.g.e.**, s. 33

³³¹ İşgören, **a.g.e.**, s. 138

³³² Süleyman Hançerli, "Toplumsal Olaylarda ve Kanunsuz Eylemlerde Katılım ve Saldırganlık", **Polis Bilimleri Dergisi**, Sayı 15(2), ss. 109-134, s. 111

daha kısa olması ve özgürlüğün sınırlama amaçlarını ortaya çıkaracak dayanakların var olma olasılığının düşüklüğü basın açıklamalarını diğer toplanma türlerinden ayırmaktadır.³³³

Bizim savunduğumuz görüşe göre, her ne kadar içeriğine günümüzde ulaşılmasa da Türkiye’de kimi valiliklerin de genelgelerine dayanak gösterdiği³³⁴ 2 Aralık 2012 tarihli 2012/64 sayılı İçişleri Bakanlığı Genelgesi’nin,³³⁵ basın açıklamalarını 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası’nın kapsamının dışında tutması önemli olmaksızın; insan hakları hukuku bakımından basın açıklamaları da toplanma hakkı ile ifade özgürlüğünün güvencelerinden faydalanacaktır. İHAM’ın da toplantı ve gösteri ile yürüyüşlerinin kapsamını geniş yorumlamaya yönelik içtihadı bu görüşü desteklemektedir.³³⁶

2. Özgürlüğün Niteliği

a. Çeşitli sınıflandırmalarda toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün niteliği

Temel hak ve özgürlükler, çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Haklar ve özgürlüklerin sınıflandırılmasının, özgürlüklerin ortak ve farklı yanlarını ortaya çıkarmaya ve benzer nitelikte özgürlüklerin birlikte incelenmesine yardımcı olacağı savunulmaktadır.³³⁷ Ancak her sınıflandırma genel kabul görmediği gibi, her hak ve özgürlüğün de belli bir sınıfa sokulamayacağı aktarılmaktadır.³³⁸

1982 Türkiye Anayasası’na bakıldığında, temel hak ve özgürlüklerin üç alt başlığı olan “kişinin hakları ve ödevleri”, “sosyal ve ekonomik haklar” ile “siyasi

³³³ Çözel, a.g.e., s. 46

³³⁴ Bkz. örneğin; Ankara Valiliği, ‘Basın Açıklamaları’ Adı Altında Yapılan Etkinlikler Hakkında Valiliğimizce Alınan Tedbirlerle İlgili Basın Duyurusu, 06.10.2016, <http://www.ankara.gov.tr/basin-aciklamalari-adi-altinda-yapilan-etkinlikler-hakkinda-valiligimizce-alinan-tedbirlerle-ilgili-basin-duyurusu-06102016> (erişim tarihi: 10.05.2019); Batman Valiliği, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu dışında değerlendirilen Etkinlik ve Faaliyetler, K. 2017/04, 20.07.2017; <http://www.batman.gov.tr/2911-sayili-toplanti-ve-gosteri-yuruyusu-kanunu-disinda-degerlendirilen-etkinlik-ve-faaliyetler> (erişim tarihi: 10.05.2019)

³³⁵ 10.05.2019 tarihi itibarıyla İçişleri Bakanlığı ve bağlı birimleri ile diğer idarelerin Internet sitelerinde ve “Kanunum” mevzuat veri tabanında bu Genelge’nin metni artık bulunmamakla beraber, basılı eserlerde bu genelgenin varlığına tanıklık için bkz. Çözel, a.g.e., ss. 47-48

³³⁶ Bkz. ileride s. 84

³³⁷ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s. 30

³³⁸ Ülgen, a.g.e., ss. 49-50

haklar ve ödevler” arasında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün, kişinin hakları içerisinde incelendiği gözlemlenmektedir. Öte yandan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün, yönetime katılma fonksiyonu itibarıyla siyasi hak olarak³³⁹ görüldüğü ve ifade özgürlüğü ile yakın ilişkisi de dikkate alındığında demokratik kurumların işleyişine dair haklar³⁴⁰ içerisinde de incelendiği gözlemlenmektedir.

Jellinek’in günümüzde terk edilme eğiliminde olan klasik sınıflandırmasına³⁴¹ göre toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, geleneksel/kişisel hak ve özgürlüklerin -başka bir deyişle negatif statü haklarının- içinde sayılmaktadır.³⁴² Buna göre, negatif statü hakları devlet iktidarının sınırlandırılması sonucu var olmuşlardır ve bu türden hakların özelliği devletin müdahale alanının sınırlanmasıdır.³⁴³ Buna karşılık, Alman hukukçulardan aktarılan bir görüşe göre toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün bir isteme hakkını içerdiği, başka deyişle aktif statü hakkı niteliği taşıdığı da savunulmaktadır.³⁴⁴ Siyasal iktidara katılım boyutundan hareket edilerek, özgürlüğün; pozitif statü hakkı niteliği, başka bir deyişle bireyin devlete karşı talep ileri sürmesini³⁴⁵ içerdiği de belirtilmiştir.³⁴⁶

Hakların tarihsel evrime göre sınıflandırıldığı sistematiğe ise toplanma hakkı, birinci kuşak hakların -başka bir deyişle kişi hakları yahut siyasal hakların- içerisinde sayılmaktadır.³⁴⁷ Birinci kuşak haklar, 18. yüzyıl liberal görüşlerinin etkisinde şekillenen demokratik devlet fikrini yansıtan “devlete karşı” haklardır.³⁴⁸ Ancak Amerikan hukukunda toplanma hakkının, hükümete talep sunmayı aşan kapsamından hareketle; yalnızca siyasi bir hak olmadığı öğretilde ileri sürülmektedir.³⁴⁹

³³⁹ Ülgen, **a.g.e.**, s. 51

³⁴⁰ Ergeç, **a.g.e.**, s. 276

³⁴¹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 24

³⁴² Atalay, **a.g.e.**, ss. 8-9; Ülgen, **a.g.e.**, s. 52

³⁴³ Kapani, **a.g.e.**, s. 6; Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku I**, s. 40

³⁴⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 10

³⁴⁵ Kapani, **a.g.e.**, s. 6

³⁴⁶ Ülgen, **a.g.e.**, s. 52

³⁴⁷ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 24; Atalay, **a.g.e.**, s. 9

³⁴⁸ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku I**, s. 41

³⁴⁹ Taesch, **a.g.y.**, s. 33

Konusuna göre³⁵⁰ özgürlüklerin sınıflandırılmasında³⁵¹ toplanma özgürlüğü, kolektif özgürlükler³⁵² içerisinde mütalaa edilmektedir. Buna göre kolektif özgürlüklerin ayırıcı özelliği; hak süjeleri bireysel olarak kolektif özgürlüklerin öznesi olsalar dahi, bunlara ilişkin hakların kullanımının yalnızca toplu biçimde olabileceğidir. Kolektif özgürlükler, sürekliliği önemli olmaksızın bir gruplaşmanın varlığında kullanılır.³⁵³ Kolektif özgürlükler içerisinde ise, toplanma özgürlüğü tarihsel olarak klasik örgütlü özgürlükler içerisinde, bunlar içerisinde de öznesi bakımından -toplantıların unsurları arasında sürekliliğin yokluğundan hareketle- örgütlü olmayan kolektif özgürlükler içerisinde sınıflandırılmıştır.³⁵⁴ Kullanışı bakımından ise, bireylerin kendi başlarına toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü kullanamayacaklarından bahisle; toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü salt olarak kolektif özgürlük biçiminde sınıflandırılmıştır.³⁵⁵

Öte yandan bir başka görüşe göre, toplanma hakkının kolektif niteliğinden önce kişisel niteliği vurgulanmıştır. Bu, öncelikle kişilerin siyasi tartışmaya katılmasının bir görünümü olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma hakkı ve düzenleme hakkına bireylerin tek başlarına sahip oluşu³⁵⁶ ile ortaya çıkmaktadır.³⁵⁷ Bu görüşe göre toplanma hakkının kişisel niteliği, bireylerin bir araya gelme ihtiyacını karşılamasından kaynaklanmaktadır.³⁵⁸

b. Haklar-özgürlükler ayrımında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin özelliği

Mevzuat, öğreti ve uygulamada her ikisiyle de sıkça karşılaşılan “hak” ve “özgürlük” kavramlarının anlam alanlarının ayrımı bakımından iki görüş mevcuttur.

³⁵⁰ Burada konusuna göre özgürlüklerin sınıflandırılmasında Kaboğlu’nun ayrımı ele alınmıştır. Bkz. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 24, Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku I**, s. 41.

³⁵¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 9. Konusuna göre özgürlükler sınıflandırılırken; kolektif özgürlüklerin karşısında fizik özgürlükler ve kişisel özgürlükler yer almaktadır. Diğer ayrımlar için bkz. Ülgen, **a.g.e.**, s. 53

³⁵² Kolektif özgürlüğün tanımı için bkz. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 105-106

³⁵³ Rivero, **a.g.e.**, s. 351

³⁵⁴ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, ss. 80-81, 108; Ülgen, **a.g.e.**, s. 55

³⁵⁵ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 108

³⁵⁶ Ülgen, **a.g.e.**, ss. 54-55

³⁵⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 9

³⁵⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 11. Bu çalışmanın konu kapsamını aşmakla beraber, yazar toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün iç hukukta kişisel bir hak niteliğini desteklerken 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında bu hakkın kişisel haklar arasında düzenlenmesinden de hareket etmiştir.

Uygulamada çok defa birlikte veya birbirinin yerine kullanılmakla beraber,³⁵⁹ hak ile özgürlük kavramlarının tamamen aynı olmadıkları savunulmuştur.³⁶⁰

Hak ve özgürlüğün birbirinden farklı olduğunu savunan görüşlere göre, özgürlük belli bir davranışı yapma ya da yapmama şeklinde öne çıkmaktadır.³⁶¹ Buna karşılık, hak da yapma ve yapmamayı kapsamakla beraber; hak kavramının ayrıca talep yetkisini de içermesi nedeniyle özgürlükten daha geniş bir kapsama sahip olduğu savunulmuştur.³⁶²

Bir görüşe göre, hak özgürlüğün somut halidir. Aynı görüşe göre “*özgürlükler bütün hakların ortak kökenidir.*”³⁶³ Karşı görüşe göre ise haklar genellikle bir özgürlüğe tekabül etmektedir.³⁶⁴ Bu görüşe göre hak ve özgürlük ancak aynı anda varken bir anlam ifade edecek olup, hak özgürlüğün temelinde yer alıp onun konusunu oluştururken, bu hakkın da gerçekleştirilmesi özgürlük üzerinden sağlanacaktır.³⁶⁵ Bir diğer görüşe göre özgürlükler başkalarının müdahalesinin yokluğu söz konusu olduğu sürece gerçekleştirilebilirken, haklar ise başkalarına bir davranışı yapmayı kabul ettirme yetkisi sağlamaktadır.³⁶⁶ Yine, hak; bir özgürlüğün kullanımı engellendiğinde mahkemeye başvuru hakkı olarak gündeme gelmektedir; hakkın özgürlüklerin ihlaliyle ortaya çıktığı savunulmuştur.³⁶⁷ Kaboğlu’ya göre, tüm bu görüşler haklar ile özgürlükler arasındaki ilişkilerin “*değişik görünümünü yansıtır.*”³⁶⁸

Temel hak ve özgürlükler bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün de bir hak niteliği taşıdığı ve bu özgürlüğün hak boyutunun özgürlüğün kullanılabilmesi ölçüsünde gerçekleştiği savunulabilir.³⁶⁹ Bununla beraber, ileride inceleneceği gibi³⁷⁰ çeşitli metinlerde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile

³⁵⁹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 13

³⁶⁰ **Ibid.**, s. 14

³⁶¹ **Ibid.**

³⁶² **Ibid.**

³⁶³ **Ibid.**, s. 15

³⁶⁴ Jean Morange, **Libertés publiques**, PUF, Paris 1985, s. 111

³⁶⁵ Hüseyin Nail Kubalı, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasi Rejimler**, İstanbul 1964, s. 318

³⁶⁶ Rivero, **Libertés publiques I**, PUF, Paris 1978, s. 22

³⁶⁷ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku I**, s. 14

³⁶⁸ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 16

³⁶⁹ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku I**, s. 13

³⁷⁰ Bkz. bölüm II başlık A, s. 63 vd.

toplanma haklarının kimi zaman “hak”, kimi zaman “özgürlük” adı altında düzenlendiği görülmüştür. Venedik Komisyonu ise, “toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü hakkı” ifadesini tercih etmektedir.³⁷¹ Bu çalışma boyunca da kavramlar kaynaklarında kullanıldıkları şekliyle aktarılacaktır.

3. İlişkili Hak ve Özgürlükler

Barışçıl toplanma hakkının birçok hakla karşılıklı tamamlayıcılık ilişkisi içerisinde olduğu savunulmaktadır. Venedik Komisyonuna göre toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü; örgütlenme özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, sınır geçme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, inanç ve vicdan özgürlüğü de içlerinde olan çokça temel hak ve özgürlükle ilişki içerisinde.³⁷²

a. İfade özgürlüğü

Toplanma özgürlüğünün, ifade özgürlüğünün bir uzantısı ve tamamlayıcısı olduğu; ifadenin gerçekleştirilmesine, düşüncelerin açıklanmasına hizmet ettiği öğretide kabul edilmiştir.³⁷³ Ayrıca barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, demokratik toplumlarda ifade özgürlüğü ile beraber temel nitelikte haklar içerisinde olduğu içtihat edilmiştir.³⁷⁴

Bir görüşe göre, uygulaması birlikte gerçekleşmekle beraber toplantı özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün birbirine bağlanması söz konusu olamayacaktır. Öte yandan, aynı görüşe göre toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında ifade özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile aynı anda kullanıldığı kabul edilmekle beraber, iç hukuk bakımından sınırlama nedenlerinin uygulanması sorusuna yanıt verilememektedir.³⁷⁵ Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ifade özgürlüğü

³⁷¹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 12

³⁷² *Ibid.*, s. 13

³⁷³ Akın, *a.g.y.*, s. 547; Çözel, *a.g.e.*, s. 31

³⁷⁴ İHAM, *Friedl/Avusturya (Kabul Edilebilirlik)*, B. No. : 15225/89, 30.11.1992

³⁷⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 11. Yazar toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile “düşünce özgürlüğü” arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş olsa da, aynı tespitlerin “ifade özgürlüğü” bakımından da geçerli olacağı kanısındayız.

arasındaki ilişkinin siyasi irade oluşumunu etkileme özelliği bakımından yakın olduğu da belirtilmektedir.³⁷⁶ Yine, Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi *Cox v. Louisiana* kararında gerek ifade özgürlüğünü, gerekse toplanma hakkını demokratik bir toplumun temel gerekleri içerisinde birlikte saymıştır.³⁷⁷

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün maddi ilişkisi bakımından ilk olarak bir toplantıdaki kimsenin kendisinin, belli bir kitle veya toplananların tamamı adına “bir toplantıda, kişisel düşünce açıklaması” olarak gündeme gelebileceği gibi; toplantı ve gösteriye katılan kişinin, bir bireysel düşünce açıklamasında bulunmamakla birlikte toplulukla beraber kolektif bir ifadede bulunması; son olarak da toplantıya katılmanın yanında bir ifadede bulunmayan kişinin toplantıdaki görüşleri öğrenerek bilgi edinmek suretiyle ifade özgürlüğünü kullanması şeklinde de toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün kullanımı maddi olarak aynı anda gerçekleşebilecektir.³⁷⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişkinin hukuki niteliği bakımından ise öğretide; “fikri içtima”, “toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün ifade özgürlüğünün altında yer alması”, “ayrı bir gösteri hakkının varlığı”, “özel hüküm-genel hüküm ilişkisi”, “vakıa ayrımı” olarak isimlendirilebilecek çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.³⁷⁹

Alman öğretisinden kaynaklanan fikri içtima³⁸⁰ görüşüne göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün birlikte kullanılması halinde; her iki hakkın sınırlanması nedenlerinin birlikte uygulanabileceği ya da daha ağır sınırlama rejimine tabi olan hakkın sınırlanma nedenlerinin uygulanacağı

³⁷⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 12. Ayrıca bkz. yukarıda s. 30

³⁷⁷ *Cox v. Louisiana*, 379 U.S. 536 (1965), Aktaran için bkz. Kemal Şahin, **Farklı Özgürlük Anlayışları Çerçevesinde İfade Özgürlüğünün Temellendirilmesi ve Sınırlandırılması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Tezi, 2008, ss. 397-398 <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/bitstream/handle/123456789/27185/43433.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (erişim tarihi: 18.04.2019)

³⁷⁸ Atalay, **a.g.e.**, ss. 12-13; İnce, **a.g.y.**, s. 7

³⁷⁹ Atalay, **a.g.e.**, ss. 13-18.

³⁸⁰ Kavram aslen insan hakları hukukuna değil, ceza hukuku alanına aittir. Türk hukukunda fikri içtima kavramı 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 44. maddesine göre şu şekilde tanımlanmıştır: “İşlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır.”

anlaşılmaktadır.³⁸¹ Kanımızca ceza hukukuna dair kavramların insan hakları hukukunda uygulama bulması pek olanaklı olmamakla beraber, bu gibi bir yaklaşımın özgürlük yanlısı sonuçlar doğuracağı kuşkuludur.

İkinci bir görüşe göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü düşünce ve ifade özgürlüğünün bir alt başlığını oluşturmaktadır. Bu görüşe temel olarak Alman Federal Mahkemesinin 1965 tarihli bir kararı gösterilmektedir.³⁸² Ayrıca, Türk hukuku bakımından 1982 Anayasası m. 26 kuralının her türlü düşünce açıklaması için bir temel kural olduğunu savunan görüşün esas alınması da toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün ifade özgürlüğüne göre alt kural oluşturduğu sonucuna ulaştırır.³⁸³ Alman hukukunda bu görüşün, ifade özgürlüğünün korunmadığı hallerde toplanma özgürlüğünü koruyamayışı bakımından eleştirilmesi söz konusu olmuştur.³⁸⁴

Üçüncü olarak, bir gösteri hakkının toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ifade özgürlüklerinden ayrı incelenmesi savunulmuştur.³⁸⁵ Ancak başka yazarlarca da savunulduğu üzere,³⁸⁶ gösteri özgürlüğünü toplantı hakkından ayırmanın pratik bir faydası olmayacağı gibi; tek kişinin yapacağı gösterilerin de İHAM tarafından ifade özgürlüğü kapsamına sokulması karşısında bu görüş tarafımızca kabul edilmemektedir.

Bir diğer görüşe göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ifade özgürlüğüne karşı özel hüküm oluşturmaktadır.³⁸⁷ Bu anlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü; bir araç özgürlük niteliği taşımak suretiyle ifade özgürlüğünün uzantısı olarak anlaşılabacaktır.³⁸⁸ Türk hukuku bakımından bunun kesin bir ilişki oluşturmamasıyla beraber, ifade özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşleri yoluyla

³⁸¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 14. Eserde fikri içtimanın özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından nasıl yorumlanacağına dair iki farklı yaklaşım farklı paragraflarda belirtilmektedir.

³⁸² Atalay, **a.g.e.**, s. 15

³⁸³ **Ibid.**

³⁸⁴ **Ibid.**

³⁸⁵ **Ibid.**

³⁸⁶ **Ibid.**

³⁸⁷ **Ibid.**, s. 16

³⁸⁸ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 182

kullanılması halinde bu ilişki doğacaktır. Benzer bir özel hüküm-genel hüküm ilişkisinin³⁸⁹ İHAM tarafından da uygulanma koşulları ileride incelenecektir.³⁹⁰

Son olarak, yine Alman hukuku kökenli bir görüş, “vakıa ayrımı” yoluyla iki hakkın alanlarını birbirinden ayırmaktadır. Buna göre, vakıa ayrımı somut olaya göre temel hakların kapsamı ayrıştırılarak olayın “*değişik görünümünün, bu garanti alanlarından kendisine uygun olana bağlanmasını ifade eder.*”³⁹¹ Bu görüş, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde gerçekleştirilen ifade bakımından ifade özgürlüğünün; toplantının düzenlenmesi ve sürdürülmesi bakımından ise toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün uygulama alanı bulacağını göstermektedir. Kanımızca İHAM, ifade gerçekleştirilmeksizin dağıtılan ve içeriği nedeniyle sınırlamaya tabi tutulan toplantılar bakımından bu yaklaşımı uygulamaktadır.³⁹²

Amerikan hukukunda ise, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü özgür ifade ve tartışma ilkesinden kaynaklandığı için toplanma hakları, basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü siyasi değişikliklerin barışçıl yollarla sağlanması hedefine yönelmektedirler; dolayısıyla kural olarak serbestçe icra edilirler. Öte yandan *Dennis v. U.S.* kararında³⁹³ da aktarıldığı üzere, bu ifade sınırsız bir serbestiye tabi değildir.³⁹⁴

b. Toplanma hakları içinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yeri

Toplanma hakları içerisinde, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yanında dernek ve örgütlenme özgürlüğü de yer almaktadır. Derneklerin de toplu olarak düşünme ve düşünce açıklama işlevine sahip oldukları, bu anlamda toplantılar ile derneklerin bireylerin düşünsel bir araya gelişlerinin iki temel biçimi olduğu ortaya konulmuştur.³⁹⁵

³⁸⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 15; İnce, **a.g.y.**, s. 7

³⁹⁰ Bkz. ileride s. 88

³⁹¹ Atalay, **a.g.e.**, ss. 16-17

³⁹² Bkz. ileride s. 88 vd.

³⁹³ **Dennis v. United States**, 341 U.S. 494 (1951)

³⁹⁴ Taeusch, **a.g.y.**, s. 35

³⁹⁵ Yarsuvat, **a.g.e.**, s. 30; İnce, **a.g.y.**, s. 6

Toplantılar ve derneklerin, hem tarihsel yakınlığa sahip kavramlar oldukları hem de “ortak amaç” ve “birden fazla kişi tarafından gerçekleştirilme” unsurlarının koşut olduğu öğretilde tespit edilmiştir.³⁹⁶ Yine, bu özgürlüklerin birlikte korunmasının demokratik bir toplumun varlığı bakımından geçerlilik koşulu olduğu ve uygulamada birbirlerini tamamladıkları ileri sürülmektedir.³⁹⁷ BM Özel Raportörü Maina Kiai’ye göre de, barışçıl toplanma hakkı ve örgütlenme özgürlükleri iki ayrı hak olmakla beraber, birbirlerine bağlıdır ve birbirlerini güçlendirirler. Yine, birçok iç hukuk rejiminde bu iki temel hakkın ayrı yasal düzenlemelere konu olmasının nedeni, uygulamalarında farklı sorunlarla karşılaşılmasıdır.³⁹⁸

Dernek, sendika, siyasi parti gibi örgütlerin gerçekleştirdiği toplantı, gösteri ve yürüyüş ile sair toplanmalar bakımından ise hem barışçıl toplanma hakkının, hem de örgütlenme özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin tartışmanın yapılması gündeme gelecektir.³⁹⁹

c. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanımından etkilenen haklar ve bu özgürlüğün sınırlanmasının hukuki dayanakları

Kamuya açık yerlerde yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kullanımını etkilediği ilk hakkın, kişi özgürlüğü ve seyahat hürriyeti olduğu belirtilmiştir. Gerçekten, özellikle kamuya açık yollarda yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri buralardan geçmek isteyen kişilerin hakkına sınırlama oluşturur.⁴⁰⁰ Yine, kamusal yolların üzerinde bulunan veya bunlardan geçilerek ulaşılan işletmelerin müşteri kitlelerine erişimi sınırlandığı ölçüde sözleşme özgürlüğü de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden etkilenebilecektir.⁴⁰¹

³⁹⁶ İşgören, **a.g.e.**, s. 64; İnce, **a.g.y.**, s. 6

³⁹⁷ Bkz. ileride s. 69

³⁹⁸ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s. 3 § 4

³⁹⁹ Bkz. örnek olarak İHAM (2. Daire), **Sadrettin Güler/Türkiye**, B. No. : 56237/08, 24.04.2018, § 22

⁴⁰⁰ Jean Rivero, **Les libertés publiques (tome 2)**, s. 369

⁴⁰¹ **Ibid.**

Ayrıca, kamu düzeninin kamuya açık toplantılar ve gösteri ile yürüyüşlerden birçok farklı nedenle etkilenebileceği açıktır.⁴⁰² Konuya ilişkin daha ayrıntılı tespitler, ileride içtihadi inceleme kısmında yapılacaktır.

⁴⁰² **Ibid.**

- II. ULUSLARARASI HUKUKTA VE ÖZELLİKLE İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ İÇTİHADINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ**
- A. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR İLE SAİR METİNLER**
- 1. Avrupa’da**
- a. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi**

Türkiye Cumhuriyeti, 4 Kasım 1950 tarihinde İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi’ne (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi) imzasını koymuş olup; 3 Eylül 1953’te yürürlüğe giren Sözleşme’yi, 10 Mart 1954 tarihli 6366 sayılı Yasa ile onaylamıştır.⁴⁰³

İHAS m. 11 kuralı toplanma hakkını düzenlemekte olup; maddenin orijinal İngilizce, Fransızca metinleri ve Türkçe çevirileri aşağıdaki şekillerde kaleme alınmıştır:

İngilizce

“Article 11 - Freedom of assembly and association

1. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and to join trade unions for the protection of his interests.

2. No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the

⁴⁰³ RG. 8662 – 19.03.1954 sh. 8690 vd.

protection of health or morals or for the protection of the rights and freedoms of others. This Article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by members of the armed forces, of the police or of the administration of the State."⁴⁰⁴

Fransızca

"Article 11 - Liberté de réunion et d'association"

1. Toute personne a droit à la liberté de réunion pacifique et à la liberté d'association, y compris le droit de fonder avec d'autres des syndicats et de s'affilier à des syndicats pour la défense de ses intérêts.

2. L'exercice de ces droits ne peut faire l'objet d'autres restrictions que celles qui, prévues par la loi, constituent des mesures nécessaires, dans une société démocratique, à la sécurité nationale, à la sûreté publique, à la défense de l'ordre et à la prévention du crime, à la protection de la santé ou de la morale, ou à la protection des droits et libertés d'autrui. Le présent article n'interdit pas que des restrictions légitimes soient imposées à l'exercice de ces droits par les membres des forces armées, de la police ou de l'administration de l'État."⁴⁰⁵

Türkçe (Resmi Gazete çevirisi)

"Madde 11- 1. Her şahıs asayişî ihlâl etmiyen toplantılara katılmak, ve başkalarıyla birlikte sendikalar tesis etmek ve kendi menfaatlerini korumak üzere sendikalara girmek hakkı dâhil olmak üzere dernek kurmak hakkını haizdir.

2. Bu haklarına kullanılması, demokratik bir toplulukta, zaruri tedbirler mahiyetinde olarak millî güvenliğin, âmme emniyetinin, nizamı muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için ve ancak kanunla tahdide tabi tutulabilir. Bu madde, bu hakların

⁴⁰⁴ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

⁴⁰⁵ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

kullanılmasında idare, silâhlı kuvvetler veya zabıta mensuplarının muhik tahditler koymasına mani değildir.”⁴⁰⁶

Türkçe (İnsan Hakları Avrupa Mahkemesince sağlanan çeviri)

“MADDE 11- Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü

1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarda (sic) anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.”⁴⁰⁷

Maddenin her iki Türkçe çevirisi de İHAS m. 59/5 kuralı gereği bağlayıcı olmamakla beraber, kanımızca Resmi Gazete’de verilmiş çeviri hatalıdır. “Asayışı ihlâl etmeyen” ifadesi, İngilizce *peaceful* veya Fransızca *pacifique* karşılığı olarak “barışçıl” kavramına karşılık oluşturma amacına hizmet etmek yerine, orijinal metne göre maddenin kapsamını oldukça sınırlamıştır. Ayrıca, yapılmakta olan çalışma bir dil veya imla çalışması olmamakla beraber; “başkalarının” ifadesinden sonra gelen noktanın da yanlışlıkla konulduğunun kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

i. Hazırlık çalışmaları

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin genel olarak toplanma hakkını, başka bir deyişle barışçıl toplantı hakkı ile dernek kurma hakkını düzenleyen on birinci

⁴⁰⁶ RG. 8662 – 19.03.1954 sh. 8692

⁴⁰⁷ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

maddesinin hazırlık çalışmaları, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin CDH(74)39 numaralı belgesi olarak İngilizce ve Fransızca tıpkı çekimli biçimde derlenmiştir.⁴⁰⁸

Danışma Asamblesinin birinci oturumundaki genel tartışmadan itibaren barışçıl toplanma özgürlüğünün korunma gerekliliği vurgulanmıştır.⁴⁰⁹ Toplanma hakkının öneminin vurgulandığı bir görüşte, devletin ülkesinde her türlü azınlığın haklarını koruması gerekliliğinden bahisle korunacak haklar içerisinde toplanma özgürlüğünden söz edilmiş; muhalif kesimlerin toplanmasının kamu düzeninin korunması gereğinden bahisle ayrımcı bir şekilde engellenmesinin faşizmin bir görünümü olduğu savunulmuştur.⁴¹⁰ Aynı oturumda, barışçıl toplanma özgürlüğü demokrasinin temelinde olan siyasi haklardan biri olarak sayılmıştır.⁴¹¹ Hukuk Komitesinin 30 Ağustos 1949 tarihli toplantısında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 20 atfıyla toplanma özgürlüğü, Bakanlar Komitesinin korunması üzerine çalışacağı haklar arasına eklenmiştir.⁴¹² Buna mukabil olarak, 5 Eylül 1949 tarihli raporda Hukuk Komitesi korunacak haklar arasında toplanma özgürlüğünü saymış olmakla beraber, özgürlükleri tanımlama yoluna gitmemiştir.⁴¹³ Aynı metinde, Avrupa Konseyi Danışma Asamblesince Bakanlar Konseyinden taslağı çıkartılması tavsiye edilen andlaşmaya taraf olacak Devletlerin ülkelerinde koruma yükümü yükleneceği hak ve özgürlükler içerisinde toplanma hakkı da sayılmıştır.⁴¹⁴

Doğrudan toplanma hakkına ilişkin olmamakla beraber, evlenme hakkına ilişkin bir tartışma sırasında hakların arasındaki önem sıralaması tartışılırken; evlenme hakkının ve ailenin çocuğunun nasıl eğitileceğine ilişkin karar verme hürriyetine dair hakkın da korunacak haklar manzumesinde yer almasını savunan bir temsilci, bu hakların en az toplanma özgürlüğü ve ifade özgürlüğü kadar önemli olduğunu

⁴⁰⁸ Hazırlık çalışmalarının toplanma özgürlüğü bakımından derlenmiş metni için bkz. [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART11-CDH\(74\)39-BIL1338899.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART11-CDH(74)39-BIL1338899.pdf) (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁰⁹ Genel tartışma aşamasında Belçika temsilcisi Fayat'ın konuşması için bkz. Conseil de l'Europe, **Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l'Homme** (volume I), Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975, s. 87

⁴¹⁰ Genel tartışma aşamasında İrlanda temsilcisi Everett'in konuşması için bkz. **a.g.e.**, s. 104

⁴¹¹ Genel tartışma sırasında Fransa temsilcisi Jaquet'in konuşması için bkz. **a.g.e.**, s. 134

⁴¹² **a.g.e.**, s. 176

⁴¹³ **a.g.e.**, s. 198

⁴¹⁴ **a.g.e.**, ss. 206, 228

savlamıştır.⁴¹⁵ Tartışmaların sonunda, 38 no’lu toplantının kapanışına dair öneriyle Asamble; toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma ve sendika özgürlüklerini ayrı ayrı değerlendirmek suretiyle korunacak haklar listesinde belirtmiştir.⁴¹⁶

Uzmanlar Komitesi toplantısında yapılan değişiklik önergelerinde; madde son halini alma yolunda ilerlerken, ilk aşamada tüm temel hakların aynı madde içinde birbirini izleyen fıkralarda sayıldığı ikinci maddede tek bir fıkra biçiminde öngörülmüştür.⁴¹⁷ Komitenin ilk proje metninde, toplanma özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşleri boyutu m. 3/7 kuralında öngörülmüş; ilerleyen iki fıkrada da dernek ve sendika kurma hakkı, bahsi geçen hakkı takip etmiştir.⁴¹⁸ Yazım Alt Komitesi’nin ise 15 Şubat 1950 tarih, A 833 doküman numaralı ön taslak metninde ise aynı formül muhafaza edilerek, taslağın m. 2/7 kuralında toplanma hakkı korunmuştur.⁴¹⁹ Uzmanlar Komitesi’nin ikinci toplantısı sonunda önerilen CM/WP1 (50) 14 A 932 doküman numaralı ön projede bulunan alternatif metin A’da toplanma hakkına ilişkin madde, son metindekine benzer şekilde madde 11 kuralı olarak öngörülmüştür:

“Herkes başkalarıyla barışçıl toplantı özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılmasına yasada öngörülmeven ve ulusal güvenlik, kamu güvenliği, suçun ve düzenin bozulmasının önlenmesi, sağlık veya ahlakın korunması, yahut başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması dışında menfaatler bakımından gerekli olmayan şekilde sınırlanamaz; şu kadar ki bu madde hukuka uygun

⁴¹⁵ Conseil de l’Europe, **Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume II)**, Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975, ss. 88, 118

⁴¹⁶ a.g.e., s. 276

⁴¹⁷ Uzmanlar Komitesi toplantısında İngiliz uzmanın sunduğu değişiklik önerisinde toplanma hakkı şu şekilde yer almıştır: “Everyone has the right to freedom of peaceful assembly. No restrictions shall be placed on the exercise of this right other than those prescribed by law and which are necessary to ensure national security, public order, the protection of health or morals, the protection of the Rights and freedoms of others”. bkz. Conseil de l’Europe, **Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume III)**, Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975, s. 206

⁴¹⁸ Fıkra içeriği oldukça sadedir: “Everyone has the right to peaceful assembly” bkz. Conseil de l’Europe, **Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume III)**, Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975, s. 224

⁴¹⁹ bkz. a.g.e., s. 236

sınırlamaların silahlı kuvvetler ya da polis gücü ya da Devlet idaresi mensuplarının icra edilmesini önleyemez.”⁴²⁰

Komite’nin sunduğu alternatif B taslağındaki madde 2’de sayılan haklar manzumesi ise toplanma hakkını 7 ve 8. fıkralarda içermektedir:

“7) Herkesin barışçıl toplantı özgürlüğü hakkı vardır. Kimse bir derneğe üye olmaya zorlanamaz.

8) Herkesin barışçıl dernek özgürlüğü hakkı vardır.”⁴²¹

Sonuç olarak, 3-4 Kasım 1950 tarihinde düzenlenen Avrupa Konseyi Altıncı Bakanlar Komitesi toplantısında metnin son hali kabul edilerek, Sözleşme 4 Kasım 1950 tarihinde imzaya açılmış; İHAS m. 11 kuralı günümüzdeki haliyle kesinliğini böylece kazanmıştır.⁴²²

ii. Maddenin düzenleniş biçimi

İHAS m. 11 kuralı aynı anda hem örgütlenme özgürlüklerini -dernek ve sendika özgürlükleri- hem de barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü düzenlemektedir. Maddenin ilk fıkrasında barışçıl toplanma hakkından bahsedilirken, bunun hem toplantıları hem de gösteri ve yürüyüşleri kapsadığı, hatta korunan toplanma biçimlerinin bunlarla sınırlı kalmayacağı söylenebilir.⁴²³

⁴²⁰ İngilizce özgün metin: “1) Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others. 2) No restrictions shall be placed on the exercise of these Rights other than such as are prescribed by law and are necessary in the interests of national security, public safety or for the prevention of disorder and crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others; provided that this article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of this right by members of the armed forces, the police or the administration of the State.” bkz. **a.g.e.**, s. 318

⁴²¹ Bu maddede, dernek özgürlüğü ile toplantı özgürlüğünün bir yandan ayrı tutulurken, dernek üyesi olmaya zorlama yasağının barışçıl toplantı özgürlüğü ile aynı fıkra da ele alınmak suretiyle birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Fıkraların İngilizce özgün metni: “7) Everyone has the right to freedom of peaceful assembly. No one may be compelled to belong to an association. 8) Everyone has the right to freedom of peaceful association.” bkz. **a.g.e.**, s. 322

⁴²² bkz. Conseil de l’Europe, **Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume VII)**, Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1985, s. 56

⁴²³ Bkz. ileride s. 84 vd.

Maddenin toplanma hakkı ile örgütlenme özgürlüğünü birlikte korumasının, demokratik toplumlarda bu hakların her ikisinin kullanımının güvencelenmesi gereğinden kaynaklandığı savunulmaktadır.⁴²⁴ Ayrıca bu iki özgürlüğün birbirinin tamamlayıcısı olduğu ve birlikte uygulama bulduğu da ileri sürülmüştür.⁴²⁵

b. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

AB Konseyi, Parlamentosu ve Komisyonu tarafından ortak olarak beyan edilen ve 26 Ekim 2012 tarihinde AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan⁴²⁶ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın "Özgürlükler" başlıklı ikinci bölümünde yer alıp ifade özgürlüğünü düzenleyen m. 11 kuralını müteakip m. 12 kuralı; "Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü" başlığını taşımakta olup aşağıdaki kuralı içermektedir:

"1. Herkes, her seviyede ve özellikle siyasi, sendikal ve medeni meselelerde barışçıl toplanma ve dernek kurma özgürlüğü hakkına sahiptir ve bu hak, herkesin menfaatlerinin korunması için sendika kurma ve bunlara katılma hakkını da içerir.

*2. Birlik nezdindeki siyasi partiler, Birlik vatandaşlarının siyasi iradelerini ifade etmelerine katkıda bulunur."*⁴²⁷

⁴²⁴ Olgun Akbulut, "Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri", in Sibel İnceoğlu (editör), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Avrupa Konseyi 2013, s. 381; İnce, **a.g.y.**, s. 6

⁴²⁵ İşgören, **a.g.e.**, s. 65; İnce, **a.g.y.**, s. 6

⁴²⁶ OJ C 326, 26.10.2012, ss. 391–407

⁴²⁷ Maddenin İngilizce metni (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 08.03.2019)):

"1. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association at all levels, in particular in political, trade union and civic matters, which implies the right of everyone to form and to join trade unions for the protection of his or her interests.

2. Political parties at Union level contribute to expressing the political will of the citizens of the Union." Maddenin Fransızca metni (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 08.03.2019)):

"1. Toute personne a droit à la liberté de réunion pacifique et à la liberté d'association à tous les niveaux, notamment dans les domaines politique, syndical et civique, ce qui implique le droit de toute personne de fonder avec d'autres des syndicats et de s'y affilier pour la défense de ses intérêts.

2. Les partis politiques au niveau de l'Union contribuent à l'expression de la volonté politique des citoyens de l'Union."

c. Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi

10 Kasım 1994 tarihinde imzaya açılan ve 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin⁴²⁸ (*Framework Convention on Protection of National Minorities*) 7. maddesinde “ulusal bir azınlığa mensup her ferde barış içinde toplanma, dernek kurma, vicdan ve din özgürlüğü haklarına saygıyı sağlamayı” taahhüt yükümlülüğü taraf Devletlere getirilmiştir.⁴²⁹ Türkiye bu Sözleşme'ye taraf yahut imzacı değildir.⁴³⁰

2. Avrupa Dışında ve Sair Uluslararası Metinlerde

a. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilip imzaya açılan, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights*)⁴³¹ Türkiye Cumhuriyeti tarafından 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanıp, 21 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Karar'la onaylanmış⁴³² olup; Türkiye Cumhuriyeti 23 Eylül 2003 tarihinden beri anılan Sözleşme'ye taraftır. Sözleşme'nin II. bölümünde 19. ve 20. maddelerde düzenlenen ifade özgürlüğünden sonra 21. maddede “barışçıl toplantı hakkı” (*right to peaceful assembly*) adı altında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü; 22. maddedeki örgütlenme ve sendika kurma hakkından ayrı düzenlenmiştir:

“**Madde 21** – Barışçı toplantı hakkı tanınacaktır. Bu hakkın kullanılmasına, yasalara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da

⁴²⁸ <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance> (erişim tarihi: 08.07.2019)

⁴²⁹ Maddenin otantik metninde İngilizce olarak “The Parties shall ensure respect for the right of every person belonging to a national minority to freedom of peaceful assembly, freedom of association, freedom of expression, and freedom of thought, conscience and religion” ifadesi kullanılmaktadır. Otantik metin için bkz. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c10cf> (erişim tarihi: 08.07.2019)

⁴³⁰ Sözleşme'ye taraf ve imzacı Devletler için bkz. <https://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie> (erişim tarihi: 08.07.2019)

⁴³¹ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=_en&mtdsg_no=IV-4&src=IND (erişim tarihi: 08.03.2019)

⁴³² RG. 25175, 21.07.2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2> (erişim tarihi: 08.03.2019)

kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez.

Madde 22 – (1) *Herkesin, kendi çıkarlarını korumak için sendikalar kurmak ya da bunlara girmek hakkı da dahil (sic) olmak üzere, başkalarıyla biraraya (sic) gelip dernek kurma hakkı vardır.*

(2) *Bu hakkın kullanılmasına, yasalara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez. Bu madde, silahlı kuvvetler ya da polis teşkilatı mensuplarına bu hakkın kullanılmasında yasal sınırlamalar konulmasını engellemez.*

(3) *Bu maddenin hiçbir hükmü, Sendika Kurma Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne Taraf olan Devletlere, bu Sözleşme'de öngörülen güvencelere zarar verecek yasama tedbirleri alma ya da hukuki uygulamalarda bulunma yetkisini vermez.*⁴³³

⁴³³ **Ibid.** Resmi çeviri kullanılmıştır. Maddenin İngilizce otantik metni: (https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf adresinden alınmıştır, erişim tarihi: 08.03.2019) “Article 21 -The right of peaceful assembly shall be recognized. No restrictions may be placed on the exercise of this right other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of Public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others.

Article 22 - 1. Everyone shall have the right to freedom of association with others, including the right to form and Join trade unions for the protection of his interests.

2. No restrictions may be placed on the exercise of this right other than those which are prescribed by law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others. This article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on members of the armed forces and of the police in their exercise of this right.

3. Nothing in this article shall authorize States Parties to the International Labour Organisation Convention of concerning Freedom of Association and Protection of the Right to Organize to take legislative measures which would prejudice, or to apply the law in such a manner as to prejudice, the guarantees provided for in that Convention.”

Maddenin Fransızca otantik metni: (https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf adresinden alınmıştır, erişim tarihi: 08.03.2019) “Article 21 - Le droit de réunion pacifique est reconnu. L'exercice de ce droit ne peut faire l'objet que des seules restrictions imposées conformément à la loi et qui sont nécessaires dans une société démocratique, dans l'intérêt de la sécurité nationale, de la sûreté publique, de l'ordre public ou pour protéger la santé ou la moralité publiques, ou les droits et les libertés d'autrui.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 3 Şubat 2004 tarihinde imzalanmış⁴³⁴ ve 5 Ağustos 2006 tarihinde onaylanmış⁴³⁵ olup; Türkiye Cumhuriyeti Ek Protokol'e 24 Kasım 2006 tarihinden beri taraftır.⁴³⁶ Ancak Protokol'e yapılan çekinceler uyarınca başka uluslararası yargı yollarına taşınmış uyuşmazlıklarda BM İnsan Hakları Komisyonu yetkili değildir.⁴³⁷

b. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Amerikan Devletleri Örgütü (*Organization of American States*) nezdinde, 7-22 Kasım 1969 tarihleri arasında San José'de (Kosta Rika) yapılan Amerikalararası İnsan Hakları Özel Konferansı⁴³⁸ sonucunda, bir Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi iki otantik dilde (İngilizce ve İspanyolca)⁴³⁹ akdedilmiştir. Örgüte üye otuz dört devletten yirmi beşi 18 Temmuz 1978'de yürürlüğe giren⁴⁴⁰ Sözleşme'ye taraftır.⁴⁴¹ Sözleşme'de ifade özgürlüğünü düzenleyen maddeyi izleyen on beşinci maddede toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, on altıncı maddede ise örgütlenme özgürlüğü düzenlenerek, İHAS sistematüğinden farklı bir yolla toplanma haklarının iki

Article 22 - 1. Toute personne a le droit de s'associer librement avec d'autres, y compris le droit de constituer des syndicats et d'y adhérer pour la protection de ses intérêts.

2. L'exercice de ce droit ne peut faire l'objet que des seules restrictions prévues par la loi et qui sont nécessaires dans une société démocratique, dans l'intérêt de la sécurité nationale, de la sûreté publique, de l'ordre public, ou pour protéger la santé ou la moralité publiques ou les droits et les libertés d'autrui. Le présent article n'empêche pas de soumettre à des restrictions légales l'exercice de ce droit par les membres des forces armées et de la police.

3 . Aucune disposition du présent article ne permet aux Etats parties à la Convention de de l'Organisation internationale du Travail concernant la liberté syndicale et la protection du droit syndical de prendre des mesures législatives portant atteinte - ou d'appliquer la loi de façon à porter atteinte - aux garanties prévues dans ladite convention. "

⁴³⁴ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&clang=_en (erişim tarihi: 08.03.2019)

⁴³⁵ RG. 26250 – 05.08.2006

⁴³⁶ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&clang=_en (erişim tarihi: 08.03.2019)

⁴³⁷ **Ibid.**

⁴³⁸ <http://www.oas.org/es/cidh/mandato/Basicos/Actas-Conferencia-Interamericana-Derechos-Humanos-1969.pdf> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴³⁹ Orijinal metinler için bkz.: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁴⁰ Ertürk, **a.g.e.**, s. 15

⁴⁴¹ http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm (erişim tarihi: 13.03.2019)

boyutu ayrı ayrı kaleme alınmıştır. Sözleşme'nin on beşinci maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır:

*“Barışçıl, silahsız toplanma hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanımına yasaya uygun biçimde ve demokratik bir toplumda gerekli olup ulusal güvenlik, kamu güvenliği ve kamu düzeni yahut kamu sağlığını ya da başkalarının hakları ve ahlâkını korumak menfaatlerine hizmet edenler dışında sınırlama getirilemez.”*⁴⁴²

c. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

2001 tarihinde yürürlüğe giren Afrika Birliği Kurucu İşlemi öncesinde, kurulduğu 1963 yılından beri Afrika Birliği Örgütü olarak bilinen uluslararası örgüt nezdinde, 1 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (*African Charter on Human and Peoples' Rights; Charte africaine des droits de l'homme et des peuples*) 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁴³ Birliğe üye elli beş Devletten elli dördü Sözleşme'ye taraf olup,⁴⁴⁴ Sözleşmeye uygunluk denetimi yapan Afrikalararası İnsan Hakları Mahkemesi kurucu protokolüne yirmi dört Devlet taraftır.⁴⁴⁵ Sözleşme'de örgütlenme özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ayrı ve birbirini izleyen maddelerde düzenlenmiş olup, aynı zamanda ifade özgürlüğünü izleyen maddeleri oluşturmaktadırlar. Sözleşme'nin toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü düzenleyen on birinci maddesi, İngilizce ve Fransızca metinlerde kimi farklılıklar olmak üzere, şöyle kaleme alınmıştır:

“Her birey (kişi) başkalarıyla serbestçe toplanma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımı yalnızca yasayla (yasalar ve tüzüklerle) öngörülen (vazedilen), gerekli ve

⁴⁴² Çeviri tarafımızca yapılmıştır. Maddenin İngilizce otantik metni şu şekildedir: *“The right of peaceful assembly, without arms, is recognized. No restrictions may be placed on the exercise of this right other than those imposed in conformity with the law and necessary in a democratic society in the interest of national security, public safety or public order, or to protect public health or morals or the rights or freedom of others.”* (http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (erişim tarihi: 13.03.2019))

⁴⁴³ <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁴⁴ https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-sl-african_charter_on_human_and_peoples_rights_2.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁴⁵ <http://www.achpr.org/instruments/> (erişim tarihi: 13.03.2019)

özellikle ulusal güvenlik ile başkalarının güvenlik, sağlık, etik ve hak ile özgürlüklerinin korunması menfaatiyle kabul edilmiş sınırlamalara tabi olacaktır.”⁴⁴⁶

d. AGİT Metinlerinde

3 Temmuz 1973 tarihinde toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın ilk ve ertesi senelerde düzenlenen İkinci Aşama’sı sonucunda kabul edilen 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi⁴⁴⁷ ile kurulan ve Türkiye’nin de kurucu üyesi olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ve sonrasında 1 Ocak 1995 tarihinde Budapeşte’de kabul edilen Yeni Bir Çağda Hakiki Bir Ortaklığa Doğru⁴⁴⁸ kararından beri Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Topluluğu (AGİT) olarak bilinen ve hukuken bir uluslararası örgüt niteliğinde olmayan⁴⁴⁹ Topluluk’un, insan haklarına ilişkin bir rolü de Senet metninde ve sonrasında Topluluk nezdinde kabul edilen belgelerde de düzenlenmiştir. Helsinki Nihai Senedi’nde koruma taahhüdünde bulunulan haklar arasında toplanma hakları olmamakla beraber, ifade özgürlüğü Senet’in 1(a)-VII başlığında düzenlenmektedir. Son olarak, Helsinki Nihai Senedi başta olmak üzere AGİT belgelerinin hukuki bağlayıcılığı olmadığını, ancak siyasi etkiye sahip olduklarını bir kez daha hatırlatmak gerekir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Çeviri tarafımızca yapılmıştır. Fransızca metinde İngilizce metinden farklı olan ifadeler parantez içinde yazılmıştır. Maddenin İngilizce otantik metni şu şekildedir: “Every individual shall have the right to assemble freely with others. The exercise of this right shall be subject only to necessary restrictions provided for by law, in particular those enacted in the interest of national security, the safety, health, ethics and rights and freedoms of others.” (https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019))

Maddenin Fransızca otantik metni şu şekildedir: “Toute personne a le droit de se réunir librement avec d’autres. Ce droit s’exerce sous la seule réserve des restrictions nécessaires édictées par les lois et règlements, notamment dans l’intérêt de la sécurité nationale, de la sûreté d’autrui, de la santé, de la morale ou des droits et libertés des personnes.” (https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_f.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019))

⁴⁴⁷ <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁴⁸ <https://www.osce.org/mc/39554?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁴⁹ Isabelle Pingel, “Privileges and Immunities of the Organization for Security and Co-Operation in Europe” (OSCE) (December 13, 2018), **Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2018-37**, s. 2, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3300813> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁵⁰ Çeviri tarafımızca yapılmıştır. Orijinal İngilizce metinde ifade şöyle kaleme alınmıştır: “(9) The participating States reaffirm that (9.2) — everyone will have the right of peaceful assembly and demonstration. Any restrictions which may be placed on the exercise of these rights will be prescribed by law and consistent with international standards;” Orijinal metin için bkz. <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

21 Haziran 1990 tarihinde kabul edilen AGİK'in İnsani Boyutu Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi⁴⁵¹ (Kopenhag Belgesi) ve 21 Kasım 1990 tarihinde AGİK 2. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi sonucunda kabul edilen Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı⁴⁵² hükümlerinde toplanma hakkına ilişkin maddeler bulunmaktadır.

i. Kopenhag Belgesi

Başlangıç hükümlerinde de başlıca amacının AGİK katılımcısı Devletlerde demokrasinin işleyişini geliştirmek için insan hakları ve serbest seçimlerin gerçekleştirilmesi olduğunu ortaya koyan Kopenhag Belgesi'nin 9.1 maddesinde ifade özgürlüğü, 9.2 maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, 9.3 maddesinde örgütlenme hakkı bahsine değinilmiştir. 9 ve 9.2 maddeleri birlikte okunduğunda şu metne ulaşılmaktadır:

*“Katılan devletler, herkesin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı olduğunu yeniden beyan ederler. Bu hakların kullanılmasına konulacak sınırlamaların yasayla öngörülecek ve uluslararası standartlarla tutarlılık içinde olacaktır;”*⁴⁵³

Kanımızca, İHAS başta olmak üzere uluslararası insan hakları andlaşmalarında görülen sınırlama koşullarının tamamının bu metinde sayılmaksızın “uluslararası standartlarla tutarlılık içinde olma” ifadesine başvurulması yoluyla, AGİK metinlerinin *soft-law* niteliğini de yansıtacak şekilde katılımcı Devletlerin -varsa- taraf oldukları uluslararası insan hakları andlaşmalarından doğan hukuki yükümlülüklerine atıf verilmektedir.

ii. Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı

Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve serbest seçimler başta olmak üzere; Avrupalı Devletlerin uluslararası ilişkiler, çevre, kültür, göç ile sair konularda taahhütlerini

⁴⁵¹ <https://www.osce.org/odihr/elections/14304> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁵² <https://www.osce.org/mc/39516> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁵³ <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true> (erişim tarihi: 26.05.2019)

ortaya koyduğu 1990 tarihli Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda,⁴⁵⁴ devletlerin koruyacağı temel hak ve hürriyetlerin yinelenildiği ifade şu yöndedir:

*“Beyan ederiz ki; ayrım gözetilmeksizin, her birey düşünce, vicdan yahut inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü, seyahat özgürlüğü; hakkına sahiptir; kimse, keyfi durdurulma ve tutuklanmaya, işkenceye veya diğer fena, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezalandırmaya maruz bırakılmayacaktır.”*⁴⁵⁵

Belgenin *soft-law* oluşundan kaynaklanan siyasi -yoksa hukuki değil- niteliğinden hareketle, yine temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin koşulların bu metinde ortaya konmayışı dikkat çekmektedir.

e. Çocuk Haklarına dair Sözleşme

20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından 44/25 sayılı Karar'la kabul edilerek⁴⁵⁶ imza ve onaya açılan Çocuk Haklarına dair Sözleşme (*Convention on the Rights of Child*), 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de Sözleşme'yi 27 Ocak 1995 tarihinde onaylamış olup,⁴⁵⁷ 4 Nisan 1995 tarihinden beri Sözleşme'ye taraftır.⁴⁵⁸ Sözleşme'nin çocukların düşünce ve ifade özgürlüğünü koruyan 12. ve 13. maddeleri ile inanç ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 14. maddesini izleyen 15. madde, çocukların toplanma özgürlüklerini korumaktadır:

“Madde 15 — 1. Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.

⁴⁵⁴ Orijinal metin için bkz. <https://www.osce.org/mc/39516?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁵⁵ Çeviri tarafımızca yapılmıştır. Orijinal İngilizce metin: *“We affirm that, without discrimination, every individual has the right to freedom of thought, conscience and religion or belief, freedom of expression, freedom of association and peaceful assembly, freedom of movement; no one will be: 4 subject to arbitrary arrest or detention, subject to torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; (...)”* (Yeni bir Avrupa için Paris Şartı, ss. 3-4, <https://www.osce.org/mc/39516?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019))

⁴⁵⁶ https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_44_25-Eng.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁵⁷ RG. 22184 – 27.01.1995

⁴⁵⁸ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec (erişim tarihi: 13.03.2019)

2. Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılamaz.”⁴⁵⁹

Çocuk Haklarına dair Sözleşme’de korunan hakları ihlal edilen çocukların BM Çocuk Hakları Komitesine başvurmasını öngören 19 Ocak 2011 tarihli Ek Protokol 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Ek Protokol’ü 24 Eylül 2012 tarihinde imzalamış olup,⁴⁶⁰ 3 Nisan 2017 tarihinde onaylamıştır.⁴⁶¹ Türkiye, Protokol’e 26 Aralık 2017 tarihinden beri taraftır.⁴⁶²

f. 87 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün San Francisco’daki 31. Oturumu sırasında 10 Temmuz 1948 tarihinde kabul ettiği ve 4 Temmuz 1950’de yürürlüğe giren 87 sayılı Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin Sözleşme⁴⁶³ işçi ve işverenlerin ifade özgürlüklerini, dernek ve sendika kurma hakkı anlamında

⁴⁵⁹ RG. 22184 – 27.01.1995 s. 7. Maddenin İngilizce otantik metni: “Article 15 1. States Parties recognize the rights of the child to freedom of association and to freedom of peaceful assembly. 2. No restrictions may be placed on the exercise of these rights other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others. ”

Maddenin Fransızca otantik metni: “Article 15 1. Les Etats parties reconnaissent les droits de l'enfant à la liberté d'association et à la liberté de réunion pacifique. 2. L'exercice de ces droits ne peut faire l'objet que des seules restrictions qui sont prescrites par la loi et qui sont nécessaires dans une société démocratique, dans l'intérêt de la sécurité nationale, de la sûreté publique ou de l'ordre public, ou pour protéger la santé ou la moralité publiques, ou les droits et libertés d'autrui.” Yukarıdakiler de dahil olmak üzere BM’nin beş çalışma dilindeki otantik metinler için bkz. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁶⁰ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=_en#EndDec (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁶¹ RG. 30027 – 03.04.2017

⁴⁶² https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=_en#EndDec (erişim tarihi: 13.03.2019)

⁴⁶³ https://eust01.ext.exlibrisgroup.com/41ILO_INST/storage/alma/2D/ED/DB/C4/03/A1/BB/F8/1B/11/1E/14/DA/65/26/F1/Convention_87_en-237.pdf?Expires=1552496259&Signature=01QjQfLPCBv3-Zz-2n1Tcb0QKmuJFX7Im8VuXObgvSkaXQhNyCCITS2x0UKvWjSStUSbXGc8QNA9FkIbAvl~2Ei7VJss~Q5hhqAV1k6FWkOe3vtX~Q2vh-5DvaJyUCb10g4j~cYYEF-LSwnWIHUi4QVh2rrkOoOWhoIzxajKcY2dbIkxdMY8~t9EFGZrwxxEVIJGEOmnmn8eFUOLshsnmcvYLpYwi0~sCjZapfA2PsLw7ZR9XIWKwHAvEweddiPAeqlCiLXAeyuJwlOB9ZQuso27EXndy3kI0jwUTdOF9JmUQzBHv5EEDGD2YaSP59DCGQoN~1hIxzYdCxrjzw__&Key-Pair-Id=APKAJ72OZCZ36GVVASIA (erişim tarihi: 13.03.2019)

örgütlenme özgürlüklerini korumakla beraber, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü üzerine Sözleşme metninde ayrı bir hüküm tespit edilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme’yi 25 Şubat 1993 tarihinde onaylamış olup,⁴⁶⁴ sözleşmeye taraftır.

B. İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ İÇTİHADINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

1. Özgürlüğün Kapsamı

a. Özne bakımından

İHAS m.11 kuralında toplanma haklarının öznesi olarak belirtilen “herkes” ifadesinin kişiler, gruplar, kayıtsız kişilikler, tüzel kişiler ve ortaklıkları kapsayacağı belirtilmektedir.⁴⁶⁵

Toplanma özgürlüğünün ihlale uğradığı iddiası ile İHAM’a bireysel başvuruda bulunan kişilerin bu başvurusunun İHAS m. 35/3 anlamında kabul edilebilir bulunması için ortaya konan mağdur sıfatı, başvurucunun Devlet makamlarınca gerçekleştirilen fiil, işlem yahut ihmallerden doğrudan etkilenmesi koşulunu sağlamalıdır.⁴⁶⁶ Buna göre, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleyen kişilerin ilke olarak mağdur sıfatı mevcut olmakla beraber, katılımcıların da toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün ihlalinden mağdur olduklarını ileri sürmeleri mümkündür.⁴⁶⁷ Katılımcı kavramından, gösteri sırasında veya gösteriye yönelik eylemler gerçekleştirenler anlaşılacaktır.⁴⁶⁸

Gerçekleştirilmesi soyut bir ihtimale dayanan toplantının düzenleyicisinin bu ihtimali toplantıya yapılacak müdahaleden dolayı mağdur olabileceği Mahkemece

⁴⁶⁴ RG 21507 – 25.02.1993

⁴⁶⁵ Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 7

⁴⁶⁶ İHAM (4. Daire), **Bączkowski vd./Polonya**, B. No. : 1543/06, 03.05.2007, § 65

⁴⁶⁷ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 27

⁴⁶⁸ İHAM, (3. Daire) **Galstyan/Ermenistan**, B. No. : 26986/03, 15.11.2007; § 100

ortaya konmuştur. Ancak gerçekleştirilmesi söz konusu olmamış bu nitelikte bir toplantının potansiyel katılımcıları mağdur sıfatı taşımaz.⁴⁶⁹

Öte yandan, uygulanan yaptırım bakımından Devletçe başvuruçuların mağdur sıfatının yokluğu iddiası öne sürüldüğünde; Devlet, bu yaptırım sonucunda başvuruçuların “önemli dezavantaja” uğramadığını ispat etmekle yükümlüdür.⁴⁷⁰

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılan kimseler arasında aşırı görüşte veya şiddete yönelen kimselerin bulunması ihtimali, karşıt eylem yapılması tehlikesi, kamu düzeninin bozulması riski gibi hususlarla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklandığı hallerde düzenleyicilerin mağdur sıfatı ortadan kalkmaz.⁴⁷¹ Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan ve bunları düzenleyen kişilerin cezai yaptırım tehdidiyle yargılandığı hallerde beraat etmeleri, onların mağdur sıfatını ortadan kaldırmaz.⁴⁷²

Biber gazı kullanımına varan müdahale yoluyla dağıtılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri ve genel olarak fiziksel müdahaleler hususunda; bu müdahalenin İHAS m. 11 ve m. 3’e aykırılığının ileri sürülebilmesi için, başvuruçuların biber gazından olumsuz etkilenmiş olmaları gerekecektir.⁴⁷³ Toplantının dağıtılması sırasındaki yöntemlerin olumsuz etkilerini kanıtlamak için fotoğraflar ve tıbbi raporlar yeterli deliller oluşturacaktır.⁴⁷⁴ Ancak başvuruya konu müdahaleden çok sonra ortaya çıkmış zararların müdahale ile ilişkili olduğu iddiası kabul edilmeyecektir.⁴⁷⁵

Gerçekleşen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün katılımcısı olmadığı, ilgili eylemin yalnızca arasında kaldığı için uğradığı müdahaleden bahisle m. 11 ihlalini iddia eden başvuruçuların, mağdur sıfatını taşımadıkları ve iddialarının açıkça dayanaktan yoksun olduğu kabul edilmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ İHAM, (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 28

⁴⁷⁰ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 34

⁴⁷¹ İHAK (Genel Kurul), **Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı)

⁴⁷² Bkz. ileride s. 95, dn. 612

⁴⁷³ İHAM (2. Daire), **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, § 19

⁴⁷⁴ İHAM (1. Daire), **Najafli/Azerbaycan**, B. No. : 2594/07, 02.10.2012, § 37

⁴⁷⁵ İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 60

⁴⁷⁶ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 72

Öte yandan, yasaklanmış toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı sırada tutuklu olan kimseler, bu toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma arzularına dayanarak haklarının ihlal edildiğini ileri süremeyeceklerdir.⁴⁷⁷

Yine, içtihatla izinsiz göçmen olan yabancıların katıldığı toplantı da İHAS m. 11 kapsamında incelenebilecektir.⁴⁷⁸

i. Gerçek kişiler

İHAS m. 11’de düzenlenen toplanma hakkı kapsamında gerçek kişilerin bu hakkın öznesi olduğu kuşkusuzdur. Toplanma hakkını kullananlar, toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenleyicilerini⁴⁷⁹ kapsadığı gibi toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanları da içermektedir.⁴⁸⁰ Ancak, tüzel kişi düzenleyicinin toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleme kararına imza atmaya yetkili gerçek kişi, anılan eyleme fiilen katılmazsa, gerçek kişi olarak mağdur sıfatından yoksun olacaktır.⁴⁸¹

İHAS m. 11/2 kuralında düzenlenen özel sınırlamalara konu olacak kamu görevlisi kategorilerini oluşturan silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri ile devlet idaresi mensupları içinde sayılmayan kamu görevlilerinin de toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleme ve bunlara katılmaları diğer gerçek kişilerle aynı biçimde mütalaa edilecektir.⁴⁸² Bu sınırlama kapsamında kalacak kamu görevlileri de dar yorumlanmalıdır, örneğin Mahkemeye göre taşra memurları devlet yönetimi mensubu sayılmaz.⁴⁸³ Öte yandan, ifade özgürlüğünü konu alan bir kararda; sair kamu görevlilerinin siyasi etkinlikleri serbest bırakılırken, polis teşkilatı mensuplarının bu düzenlemeden yararlandırılmamasının ayrımcılık teşkil etmeyeceğinden bahisle Mahkemenin dolaylı olarak, polis mensuplarının toplanma yoluyla gerçekleştirilecekleri siyasi etkinliklerin yasaklanmasını Sözleşme’ye uygun bulduğunu da belirtmek gerekir.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 98

⁴⁷⁸ İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, § 9

⁴⁷⁹ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 25

⁴⁸⁰ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 226

⁴⁸¹ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 32

⁴⁸² İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, §§ 27-28

⁴⁸³ İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, § 29

⁴⁸⁴ İHAM (Büyük Daire), **Rékvényi/Macaristan**, B. No. : 25390/94, 20.05.1999, §§ 58-68

Yukarıda teorik bir planda tartışılmış olmakla beraber,⁴⁸⁵ Mahkeme içtihadında da çocukların kamusal tartışmaların yürütülmesine yönelik olanlar da dahil olmak üzere barışçıl toplanmalara katılma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Çocukların veli veya vasilerince bu nitelikte toplantılara götürülmesi ise Mahkeme tarafından kişisel bir tercih olarak mütalaa edilmektedir.⁴⁸⁶

ii. Tüzel kişiler

İHAS m. 11’de yer alan toplanma hakkı kapsamında toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünden tüzel kişilerin de yararlanacağı kabul edilmektedir.⁴⁸⁷

İç hukuka göre ilgili sicile kayıtlı olmayan örgütlenmeler de ilke olarak toplanma hakkının toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü boyutu bakımından süje niteliği taşıyabilirler ve İHAM’a başvuruda bulunabilirler. Ancak tüzel kişilik niteliği taşımayan topluluğun sicile kaydedilmesi talebinin reddedilmesi halinde, bunun nedeni önem teşkil edecektir.⁴⁸⁸

Tüzel kişiliğini sonradan kaybeden kişi toplulukları, tüzel kişiliğin uğradığı hak ihlalleri üzerine tüzel kişi adıyla ve kişi topluluğu olarak başvuru yapabilir.⁴⁸⁹

Siyasi partiler de demokrasinin işleyişindeki temel rolleri dikkate alındığında, siyasi faaliyetlerini gerçekleştirirken, toplanma hakkının toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme görünümü anlamında süjesi olacaktır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Bkz. yukarıda s. 41

⁴⁸⁶ İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova**, B. No. : 28793/02, 14.02.2006, § 74

⁴⁸⁷ Örnek kararlar olarak bkz. İHAK (Genel Kurul), **Rassemblement jurassien et unité jurasienne/İsviçre** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8191/78, 10.10.1979; İHAM (1. Daire), **Ouranio Toxo/Yunanistan**, B. No. : 74989/01, 20.10.2005; İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova** (no.2), B. No. : 25196/04, 02.02.2010; İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009

⁴⁸⁸ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221 ve 29225/95, 02.10.2001 § 81

⁴⁸⁹ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 31

⁴⁹⁰ İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova** (no.2), B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 23

b. Yer ve Zaman Bakımından Yetki

Başvuru süresi bakımından İHAS m. 35/1 kuralında öngörülen altı aylık süre, toplanma hakkına ilişkin başvurularda da aynen uygulama bulacaktır. Başvuru süresini altı aydan dört aya indiren İHAS'a ek on beşinci Protokol Türkiye Cumhuriyetince de onaylanmış olup,⁴⁹¹ Protokol'ün yürürlüğe girmesi tüm taraf Devletlerin onayıyla gerçekleşecektir. Başvuru süresine uyulması denetlenirken başvurunun yapıldığı an, ihlal iddiası ve buna ilişkin olguları belirten ilk yazışmanın Mahkeme'ye ulaşma anı kabul edilecektir.⁴⁹²

Sürenin başlama tarihi bakımından özellik arz eden bir hal, Mahkeme'ye göre yasa dışı toplantının dağıtılmasıyla beraber başvuru aleyhinde herhangi bir ceza kovuşturması yapılmamış ise; başvuru süresinin toplantının dağıtılması ile başlayacağı sonucuna varılmasıdır.⁴⁹³

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmanın suç oluşturduğu iddiası bulunan hallerde; yargılama beraatla sonuçlanırsa başvuru süresi beraat kararının kesinleşmesi ile başlayacaktır.⁴⁹⁴

Öte yandan, birden fazla ihlal iddiasının aynı başvuruya konu edilmesi halinde, her ihlal iddiası bakımından sürelerin ayrı ayrı inceleneceğine de değinmek gerekir.⁴⁹⁵

c. İç Hukuktaki Etkili Başvuru Yollarının Tüketilmesi

Başvuru yolunun etkililiğinden, her talep bakımından değişen bir kavram anlaşılmalıdır. Ancak başvurulması sonucunda başarıya ulaşılamayacağına dair başvurularda makul inanç söz konusu olan yolların etkisiz olduğu kabul edilir.⁴⁹⁶ Öte yandan, etkili başvuru yolu olumlu sonuç garantisini içermez, fakat başvuru hukuken olduğu kadar fiilen de etkili olmalıdır.⁴⁹⁷ Müdahalenin söz konusu olmadığı

⁴⁹¹ RG. 17.03.2016 - 29656

⁴⁹² İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, §§ 26, 28

⁴⁹³ İHAM (2. Daire), **Ersay/Türkiye**, B. No. : 43279/04, 28.07.2009, § 38

⁴⁹⁴ İHAM (2. Daire), **Aşıcı/Türkiye** (no.2), B. No. : 26656/04, 31.01.2012, § 36

⁴⁹⁵ İHAM (3. Daire), **Alekseyev vd./Rusya**, B. No. : 14988/09, 27.11.2018, § 16

⁴⁹⁶ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 34

⁴⁹⁷ İHAM (Büyük Daire), **Kudla/Polonya**, B. No. : 30210/96, §§ 157-158

durumlarda başvuru yollarının etkisiz olduğu iddiası dikkate alınmayacaktır.⁴⁹⁸ Temel haklara müdahale edilen hallerde, taraf Devletlerin yargı makamlarınca, yapılan müdahalenin gerekliliğinin ve oranlılığının incelenmeyip yalnızca yasaya uygunluğunun incelenmesi, incelemenin yapıldığı başvuru yolunun etkililiğini ortadan kaldırır.⁴⁹⁹ Ayrıca, olağanüstü yönetim usulleri kapsamında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması hâlinde bu yasaklama işlemlerine karşı hiç yargı yolu öngörülmemiş olması, etkili başvuru yolunun yokluğu sonucunu doğurur.⁵⁰⁰ Her halde, başvuru yolunun etkili olduğunu Hükümet kanıtlar.⁵⁰¹

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması halinde *post-hoc* bir inceleme yeterli bir hukuki çare oluşturmaz. Bu nedenle, yasa koyucu başvuruların incelenmesi bakımından kamu otoritelerinin makul süre içerisinde karar vermelerini sağlamalıdır.⁵⁰² Yine, toplantının yasaklanması kararının yürütülmesinin durdurulması; toplantının ilgili iç hukukta idarece tasvibi anlamına gelmemesi ölçüsünde, etkili bir başvuru yolunun varlığı koşulunu karşılamamaktadır.⁵⁰³ Yasaklama kararına konu edilmiş toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenleyicisi olmayıp yasağa rağmen gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan kimselerin, yasaklama kararına karşı gidilecek iç hukuk yollarını tüketmeleri beklenemeyecektir.⁵⁰⁴

Yasa dışı olduğu gerekçesiyle zor kullanmak suretiyle dağıtılan toplantıya katılan kişiler aleyhinde ceza yargılaması yapıldığında, bu kişilerin hak ihlali iddiasında bulunduğu halde; toplantıyı dağıtan kamu görevlilerinin fiillerinden doğan zararın tazmininin idari yargı yolunda talep edilmemiş olması etkili başvuru yollarının tüketilmemiş olduğu anlamına gelmez.⁵⁰⁵ Müdahaleden doğan zararların idari yargı yolunda tazmin edilmesi talebinin etkili olacağı da bu hallerde Devlet tarafından

⁴⁹⁸ İHAM (Daire), **Plattform Ärzte für das Leben/Almanya**, B. No. : 10126/82, 21.06.1988, §§ 37-38

⁴⁹⁹ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya** B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 360

⁵⁰⁰ İHAM (2. Daire), **Güneri vd./Türkiye**, B. No. : 42853/98, 43609/98, 44291/98, 12.07.2005, §§ 82-87

⁵⁰¹ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 34

⁵⁰² İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 345

⁵⁰³ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 354

⁵⁰⁴ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, § 96

⁵⁰⁵ İHAM (2. Daire), **Aşıcı/Türkiye (no.2)**, 26656/04, 31.01.2012, § 36

kanıtlanmalıdır.⁵⁰⁶ Bundan hareketle, genel olarak, birden fazla başvuru yolunun öngörölmüş olduğu hususlarda tüm başvuru yollarına gitmek gerekmez, başvuru yollarından birinin tüketilmesi yeterlidir.⁵⁰⁷

Mahkeme önünde ileri sürölecek iddiaların iç hukuk yolları önüne de ileri sürölmüş olmaları gerekmektedir beraber, bu ilke şekilci bir biçimde yorumlanmaz; Mahkeme'ye göre belli bir esneklikle yorumlanacak olan bu kurala göre kendisi önünde ileri sürölecek iddiaların iç hukuk makamları önünde başvurularda iç hukuka uygun biçimde ve öz itibariyle konu edilmiş olması yeterli olacaktır.⁵⁰⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanımına ilişkin suç ve kabahatlerden yapılacak yargılamaların çok uzun sürdüğü hallerde, İHAS m. 11 ihlali iddiasının iç hukuk yollarındaki yargılamanın son bulması beklenmeksizin başvuru yapılmak suretiyle ileri sürölebileceğı kabul edilmektedir.⁵⁰⁹

d. Toplu Eylemlerin m. 11 Kapsamındaki Yeri

İHAS m. 11 kuralı barışçıl toplanma hakkı ve örgütlenme özgürlüğünü birlikte düzenlemektedir. Toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin her ikisinin de Avrupa Konseyi üye devletlerinin ortak değeri olan demokrasinin uygulamaya dökölmesine olanak sağlayan temel özgürlükler arasında yer aldıkları kabul edilmektedir.⁵¹⁰

İHAM'a göre, siyasi partiler ve dernekler gibi toplanmaların; demokratik hayattaki çoğulculuğı sağlamadaki temel rolünün yanında, toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi sair toplanma yöntemlerinin de demokrasinin işleyişine katkısı ve farklı kimlikleri olan kişi ve grupların ahenkli etkileşimi ile sosyal beraberliğin sağlanması için elzem olduğı kabul edilmelidir. Sivil toplumun sağlıklı işlediğı yerlerde, kişilerin bir araya gelip kolektif biçimde ortak amaçların peşinden gitmek

⁵⁰⁶ İHAM (2. Daire), **Ekşi ve Ocak/Türkiye**, B. No. : 44920/04, 23.02.2016, § 28

⁵⁰⁷ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 33

⁵⁰⁸ İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 61

⁵⁰⁹ İHAM (2. Daire), **Akgöl ve Göl/Türkiye**, B. No. :28495/06, 28516/06, 17.05.2011, § 33 Olayda, 2911 sayılı Yasa'nın 32/3. maddesi anlamında direnme suçundan iki yıl hapis cezası ile yargılanan başvuruçuların yargılamaları sekiz yılı aşkın süre devam etmiştir.

⁵¹⁰ Osman Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", **Türkiye Barolar Birliğı Dergisi**, Sayı 64, 2006, s. 39; İnce, **a.g.y.**, s. 3;

hedefiyle toplanma haklarını kullanmaları, vatandaşların demokratik süreçlere katılmaları bakımından doğaldır.⁵¹¹

Mahkeme, demokrasilerde temel nitelikte ve gitgide artan bir öneme sahip olmasından hareketle; kapsamı bakımından İHAS m. 11'in dar yorumlanmaması gereğini⁵¹² vurgulamaktadır. Buna göre, toplanma hakkının kapsamına kapalı veya açık yerde⁵¹³, özel⁵¹⁴ ve kamusal alanlarda, kamuya açık yollarda,⁵¹⁵ durağan⁵¹⁶ ve hareketli⁵¹⁷ tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile kamusal törenler⁵¹⁸ girecektir.⁵¹⁹ Bunun da ötesinde; sergi, festival, konser, fuar gibi eğlence ya da toplumsal beraberlik amacı güden toplantılar da m. 11 kapsamında toplantı olarak kabul edilmektedir.⁵²⁰ Ayrıca, basın açıklamaları da İHAS m. 11'in uygulama alanında mütalaa edilmektedir.⁵²¹ Birkaç kişinin bir araya gelmek suretiyle bildiri okuması da maddenin uygulama alanına girmektedir.⁵²² İHAS m. 11 anlamında toplanma; taraf Devletlerin yalnızca kara ülkesinde değil, egemenlik yetkilerini icra ettiği su alanlarında da (örneğin karasularında)⁵²³ gerçekleştirilebilir.⁵²⁴

İHAM yargıcı Pinto de Albuquerque'nin de bir ayrık görüşünde aktardığı üzere; toplanmanın objektif kurucu unsuru, iki veya daha fazla kişinin fiziksel bir yerde sınırlı

⁵¹¹ İHAM (4. Daire), **Bączkowski vd./Polonya**, B. No. :1543/06, 03.05.2007, § 62

⁵¹² Tanyar, **a.g.y.**, s. 597; İnce, **a.g.y.**, s. 3; İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. :17391/06, § 116

⁵¹³ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 36

⁵¹⁴ Venedik Komisyonu, özel alanlarda barışçıl toplanma hakkının özellikle özünden yoksun bırakıldığı hallerde korumaya mazhar olması gerektiğine işaret eder. Bkz. Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 23

⁵¹⁵ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.7.2007, § 25

⁵¹⁶ Rus hukukundaki anlamıyla birkaç kişi tarafından düzenlenen "picket" biçimindeki toplanma Mahkemece durağan toplantı olarak kabul edilmektedir. Bkz. İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 35

⁵¹⁷ İHAK (Genel Kurul), **Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı)

⁵¹⁸ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.7.2007, § 25

⁵¹⁹ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelian/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 226; İHAM (5. Daire), **Barraco/Fransa**, B. No. : 31864/05, 05.03.2009, § 41; İHAK (Genel Kurul), **Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı)

⁵²⁰ İHAM (3. Daire), **Djavit An/Türkiye**, B. No. : 20652/92, 20.2.2003, § 56

⁵²¹ İHAM (4. Daire), **Çetinkaya/Türkiye**, B. No. : 75569/01, 27.06.2006

⁵²² İHAM (2. Daire), **Uzunget vd./Türkiye**, B. No. : 21831/03, 13.10.2009, §§ 6, 40

⁵²³ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, §§ 7-9

⁵²⁴ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000 . Olayda başvuru Norveç münhasır ekonomik bölgesinde balina avı yapan gemiyi iki adet Greenpeace gemisiyle zıpkın menzilin önüne geçerek protesto etmişlerdir.

süreyle bir araya gelmesi iken, sübjektif kurucu unsuru üyelerin ortak bir hareketle ortak bir amaca ulaşma hedefidir. Sübjektif unsur başka bir deyişle bir fikir, bir inanç, görüş veya mesajın dini, felsefi, politik, sivil, ekonomik, sosyal kültürel veya sanatsal niteliğinden bağımsız olarak kolektif dışavurumudur. Aynı şekilde, toplanmaları kategorilere ayırmak adına statik toplanma örnekleri toplantı, ortak hareket, flash-mob,⁵²⁵ gösteri, oturma eylemi⁵²⁶, pankart açma olarak verilebilirken; hareketli toplantıların içinde yürüyüş, geçit, kortej, cenaze, hac ve konvoy yer alacaktır. Rastlantısal bir araya gelmeler toplanma kabul edilmemelidir.⁵²⁷

Kamuya açık alanlarda yapılacak dini tören ve ayinler de İHAS m. 11'in uygulama alanına girmekte olup, bu hallerde m. 11'de düzenlenen toplanma hakkı, m. 9 kuralında düzenlenen inanç özgürlüğüne göre *lex specialis* (özel yasa) niteliği taşıyacaktır.⁵²⁸ Öte yandan dini örgütlerin gerçekleştireceği toplantılar bakımından m. 9 kuralı, m. 11 ışığında yorumlanacaktır.⁵²⁹ Venedik Komisyonu, Bulgar mevzuatı bakımından verdiği bir görüşte, özel toplantı niteliğinde olan sosyal amaçlı futbol maçı, düğün, cenaze, ayin, arkadaşlar arası kutlamaların İHAS m.11 korumasına girmeyeceğinden bahisle iç mevzuatın da kapsamının dışında kalmasını önermiştir. Benzer şekilde Ermeni mevzuatı bakımından özel toplantıların yasada tanımlanmak suretiyle iç mevzuatın sınırlama alanının dışında bırakılması önerilmektedir.⁵³⁰

Toplanmaların barışçılığı⁵³¹ koşulu karşılığında, İHAM içtihadına göre İHAS m. 11 anlamında barışçıl olmayan toplanmalardan düzenleyici veya katılımcılarının şiddet niyeti olduğu, şiddet eylemlerine yol açtığı veya sair yollarla demokratik toplumun kökenlerini reddeden toplanmalar anlaşılabılır.⁵³² Doğal olarak, barışçıl toplanma hakkının kullanımı yoluyla her türlü kuvvetten gelen her türlü karar protesto

⁵²⁵ Kavramın kısa bir açıklaması için bkz. ileride s. 102

⁵²⁶ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelian/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 216

⁵²⁷ İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, Ayrık Görüş § 8

⁵²⁸ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 15

⁵²⁹ İHAM (Büyük Daire), **Hasan ve Chaush/Bulgaristan**, B. No. : 30985/06, 26.10.2000, § 62

⁵³⁰ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), ss. 5-6

⁵³¹ Genel anlamda barışçılık kavramı için bkz. yukarıda s. 18

⁵³² İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07, 25924/08, 14599/09, 21.10.2010, § 80; İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelian/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 227; İHAK, **G/Almanya** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 13079/87, 06.03.1989

edilebilecektir.⁵³³ Barışçıl olmayan toplantılar, İHAS m. 11 kuralının koruma alanının dışında kalacaktır.⁵³⁴ Öte yandan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenleyici ve katılımcılarındaki şiddet niyetini kanıtlama yükü Devletin üzerindedir.⁵³⁵ Toplanacak kimselerin şiddet eğilimi taşıdıklarına ilişkin verilerin yalnızca istihbari raporlarda yer alması, anılan ispat yükünün doldurulması için yeterli değildir.⁵³⁶ Yine, tutuklu ve hükümlülerin özgür bırakılması talebi içeren pankartlar, göstericilerin şiddete başvurup anılan tutuklu ve hükümlüleri kendileri özgür bırakacakları biçimde yorumlanamaz.⁵³⁷

Toplantıya katılan kimselerin toplantı sırasındaki tutumları da toplantının barışçıl mı yoksa şiddetçi mi olduğunu belirlemekte dikkate alınacaktır.⁵³⁸ Toplantı barışçıl bir şekilde başladıktan sonra; belli bir noktadan itibaren şiddet olaylarının yaşanması, toplanmanın baştan itibaren barışçıl olmadığı anlamına gelmez.⁵³⁹ Bunun yanında, bir toplantı veya gösteri ya da yürüyüşün şiddetli karşıt eylemlere yol açabilecek nitelikte bir iletisi olması ona barışçıl niteliğini kaybettirmez.⁵⁴⁰ Aynı şekilde, düzenleyiciler dışındaki kimselerin toplantıya katılıp şiddete başvurmalarına yönelik basit bir ihtimal, toplantının barışçıl olmadığı sonucunu doğurmaz.⁵⁴¹ Bu nedenle, burada söz edilen toplanmanın barışçılığı koşulu ile toplanmanın barışçılığını kaybetmesi hususu ayrı incelenecektir. Buna karşılık, barışçıl nitelik taşımayan toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından İHAS m. 11'deki toplanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvurular kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında reddedilmektedir.⁵⁴²

Toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen örgüt dışından, aşırı görüşteki kişilerin ilgili toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılması, karşıt eylemler yapılması,

⁵³³ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu/Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2004, § 51

⁵³⁴ İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, B. No. : 19554/05, 15.05.2014, § 66

⁵³⁵ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 230

⁵³⁶ **Ibid.**

⁵³⁷ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 105

⁵³⁸ İHAM (2. Daire), **Kamil Kartal/Türkiye** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 29768/03, 16.12.2008

⁵³⁹ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 231

⁵⁴⁰ Ergeç, **a.g.e.**, s. 241

⁵⁴¹ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 103

⁵⁴² İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000; İHAM (2. Daire), **Kamil Kartal/Türkiye** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 29768/03, 16.12.2008

kamu düzeninin bozulması ihtimalleri, yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini m. 11 kapsamı dışına çıkarmaz.⁵⁴³

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin süresinin uzunluğu, ilgili eylemi m. 11 kapsamından çıkarmaya yeterli olmayacaktır. Süresi önemli olmaksızın, geçicilik koşulu Mahkemece yeterli görülmektedir.⁵⁴⁴ Ancak yasa dışı nitelikte olan ve periyodikleşmiş, geçici olduğundan bahsedilemeyecek kadar uzun⁵⁴⁵ süredir devam eden toplantılar maddenin koruma alanının dışına çıkacaktır.⁵⁴⁶ Ancak Venedik Komisyonu, bu nitelikte toplantıların kamu düzenini hiç etkilememesi halinde müdahaleye uğratılmaması gereğini belirtmektedir.⁵⁴⁷

Yasayla kendisine yetki verilen avlanma faaliyetini yapan kişilere ait silahlar ile bu sonuncuların hedefledikleri avın arasına girmek suretiyle, ilgili kişilerin hukuka uygun av faaliyetini sürdürmesi halinde katılımcıların vurularak ölümü sonucunu doğuracak toplantı yapmak barışçıl nitelik taşımaz.⁵⁴⁸ Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler tarafından tesis edilmiş güvenlik hatlarını şiddet eylemleriyle aşarak yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri barışçıl olmadıklarından bahisle İHAS m. 11'deki korumadan yararlanamaz.⁵⁴⁹

i. Madde 10 – Madde 11 ilişkisinin genel hüküm-özel hüküm niteliği

İHAS m. 10 kuralında düzenlenen ifade özgürlüğü ile m. 11 kuralında düzenlenen toplanma hakkı, demokratik toplumun temelini oluşturan özgürlüklerdir.⁵⁵⁰ Bu iki özgürlük sıklıkla birlikte kullanıldığından; başvuruların bu iki

⁵⁴³ İHAK (Genel Kurul), **Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı); İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221/95, 29225/95, § 98

⁵⁴⁴ İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, § 35

⁵⁴⁵ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelian/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 222

⁵⁴⁶ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu vd./Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2007, § 51

⁵⁴⁷ Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 21 § 18

⁵⁴⁸ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000 Olayda başvurucular, balina avı yapan geminin zıpkını ile balinaların arasına geçmek suretiyle balina avını engellemişlerdir.

⁵⁴⁹ İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 112

⁵⁵⁰ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 36

maddenin hangisi yahut hangileri kapsamında inceleneceği Mahkemenin öteden beri sıkça önüne gelen bir mesele olmuştur. İki madde arasında ilişki, yalnızca barışçıl toplanmalarda gerçekleştirilen ifadeler hakkında değil, -tezimizin konu alanının dışında kalsa da- örgütlenmiş toplulukların ifadeleri bakımından da özelliğidir.⁵⁵¹

İHAM'ın tespit edilebildiği kadarıyla *Ezelin/Fransa*⁵⁵² kararıyla geliştirilmesine başlanan, artık çok büyük ölçüde yerleşmiş içtihadına göre; uygulamada ifadenin bir toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında yapılması veya toplanma hakkına ifade gerçekleştiği sırada ya da toplantı ve gösteri yürüyüşündeki ifadeler nedeniyle müdahale edilmesi halinde; İHAS m. 11, m. 10'a karşı özel hüküm⁵⁵³ (*lex specialis*) niteliği kazanacaktır. Gerçekleşen toplantılara belli kişilerin katılmasının, bu kişilerin toplantı yerine gitmelerinin engellenmesi suretiyle yasaklanması halinde de m. 11 özel hüküm niteliğindedir.⁵⁵⁴ Ancak bu hallerde her ne kadar özerk bir uygulama alanına sahip olsa da,⁵⁵⁵ m. 11 uygulanırken, m. 10 ışığında⁵⁵⁶ yorumlanmalıdır; çünkü toplanma hakkı ve özel olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının amacı ifade özgürlüğünün kullanımının gerçekleştirilmesidir.⁵⁵⁷ Bu nedenle, başvurunun "itici gücünün" toplanma hakkı üzerine olduğu hallerde m. 11'deki toplanma özgürlüğüne yönelik ihlal iddiası asıl olarak incelenecektir.⁵⁵⁸ Bunun karşısında, başvuruya konu olan esas hukuki tartışma yalnızca kamunun belli bir yönde bilgilendirilmesine

⁵⁵¹ İHAM (Büyük Daire), *Palomo Sánchez/İspanya*, B. No. : 28955/06 28957/06 28959/06 28964/06, 12.09.2011, § 52

⁵⁵² B. No. : 11800/85, 26.04.1991

⁵⁵³ İHAM (2. Daire), *Osmani vd./Makedonya*, B. No. : 50841/99, 11.10.2001 (Kabul Edilebilirlik Kararı); İHAM (1. Daire), *Öllinger/Avusturya*, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 38; İHAM (1. Daire), *Sergey Kuznetsov/Rusya*, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 23; İHAM (3. Daire), *Lutskevich/Rusya*, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018, § 92 ; İHAM (5. Daire), *Barraco/Fransa*, B. No. : 31684/05, 05.03.2009, § 26 ; İHAM (1. Daire), *Nemtsov/Rusya*, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, § 61; İHAM (3. Daire), *Frumkin/Rusya*, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 107; İHAM (3. Daire), *Galstyan/Ermenistan*, B. No. : 26986/03, 15.11.2007; §§ 95-96; İHAM (3. Daire), *Kakabadze vd./Gürcistan*, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 83; İHAM (1. Daire), *Navalnyy ve Yashin/Rusya*, B. No. : 76204/11, 04.12.2014; § 49

⁵⁵⁴ İHAM (3. Daire), *Djavit An/Türkiye*, B. No. : 20652/92, 20.2.2003, § 39

⁵⁵⁵ İHAM (Büyük Daire), *Rekvényi/Macaristan*, B. No. : 25390/94, § 58

⁵⁵⁶ İHAM (Büyük Daire), *Kudrevičius vd./Litvanya*, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 86; İHAM (3. Daire), *Lutskevich/Rusya*, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018, § 93; İHAM (3. Daire), *Ashughyan/Ermenistan*, B. No. : 33268/03, 17.07.2008, §§ 71-72 ; İHAM (2. Daire), *Patyi vd./Macaristan*, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 37; İHAM (2. Daire), *Bakır vd./Türkiye*, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 37

⁵⁵⁷ İHAM (5. Daire), *Schwabe ve M.G./Almanya*, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 98; İHAM (1. Daire), *Malofeyeva/Rusya*, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 128; İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 363, İHAM (1. Daire), *Primov vd./Rusya*, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, §§ 91-92

⁵⁵⁸ İHAM (Büyük Daire), *Kudrevičius vd./Litvanya*, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 85

getirilen sınırlamaya veya başka deyişle toplanma hususundan bağımsız olarak doğrudan bu yolla gerçekleştirilen ifadeye⁵⁵⁹ ilişkinse, ifade bir toplantı veya gösteriyle gerçekleştirilse dahi, inceleme m. 10 ile sınırlı tutulabilir.⁵⁶⁰ Bir kimsenin birceza yargılamasında sanık olması, yalnızca toplantıya katılmış olmasının sonucuysa; ihlal iddiası incelenirken müdahalenin yalnızca m. 11'e uygunluğu tartışılacaktır.⁵⁶¹ Yine, Komisyon'un eski bir kararında m. 10'daki ifade özgürlüğünün m. 11'deki barışçıl toplanma hakkına karşı ikincil nitelik kazanabileceği ve ifade özgürlüğünün ayrıca dikkate alınmasının gerekmebileceği vurgulansa da, güncel kararlarda bu ifadeyle karşılaşılmamaktadır.⁵⁶² Her halde; m. 11/2 kuralında düzenlenen sınırlamanın meşru amaçlarıyla m. 10 kuralındaki ifade özgürlüğünün korunması arasında denge gözetilecektir.⁵⁶³ Bu çalışmanın konu alanına girmese de, bu iki özgürlük arasındaki ilişki yalnızca m. 11 kuralında korunan barışçıl toplanma özgürlükleri bakımından değil, örgütlenme özgürlükleri bakımından da benzer koşullarla incelendiğini belirtmek kanımızca yerinde olacaktır.⁵⁶⁴

Herhangi bir ifadede bulunulmaksızın dağıtılan toplantılar bakımından Mahkeme, incelemeyi kural olarak yalnızca m. 11 ile sınırlı tutmaktadır.⁵⁶⁵ Müdahalenin toplantı veya gösterinin gerçekleşmeden dağıtılması ile sonuçlandığı hususu dilekçede belirtilen zarardan anlaşıldığı halde de Mahkemece bu sonuca varılabilecektir.⁵⁶⁶ Bu anlamda, öğretide m. 11 bakımından yapılan her sınırlamanın aynı zamanda m. 10 anlamında bir sınırlama olduğu yönündeki görüşü kabul etmemekteyiz.⁵⁶⁷ Buna karşılık, bireylerin uğradıkları yaptırımların temelinde bir toplanma sırasında kullanılan sloganın içeriği mevcutsa bu halde hem ifade özgürlüğüne, hem de toplanma hakkına yapılan müdahale incelenmelidir; inceleme

⁵⁵⁹ İHAM (4. Daire), **Karademirci vd./Türkiye**, B. No. : 37096/97 37101/97, 25.01.2005, § 26

⁵⁶⁰ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/06, 03.02.2009, § 28

⁵⁶¹ İHAM (2. Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 36

⁵⁶² İHAK (Genel Kurul), **Rassemblement jurassien et unité jurassienne/İsviçre** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8191/78, 10.10.1979

⁵⁶³ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 95

⁵⁶⁴ İHAM (Daire), **Sidiropoulos vd./Yunanistan**, B. No. : 26695/95 (57/1991/841/1047), 10.07.1998, § 27; İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 57

⁵⁶⁵ İHAM (2. Daire), **Samüt Karabulut/Türkiye**, B. No. : 16999/04, 27.01.2009, § 23; İHAM (2. Daire), **Aşıcı/Türkiye**, B. No. : 17561/04, 15.07.2010, § 19; İHAM (2.Daire), **Aşıcı/Türkiye (no.2)**, B. No. : 26656/04, 31.01.2012, § 30

⁵⁶⁶ İHAM (2. Daire), **Süleyman Çelebi vd./Türkiye**, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10

⁵⁶⁷ İnce, **a.g.y.**, s. 5

aynı anda yapılacaktır.⁵⁶⁸ Bundan hareketle, denetimli serbestlik tedbiri olarak “ifade yoluyla suç işlememe” yükümlülüğü getirildiği halde; müdahalenin toplantı sırasındaki ifadelerden kaynaklandığı kabul edilebilecektir.⁵⁶⁹ Yine, başvuruçuların gösteriye katılımı gerçekleştirecekleri ifadelere dayanarak engellenip; bu kimseler hem gösteriye katılamamış hem de ifadelerini gerçekleştirilmezse, Mahkeme m. 11 kuralını m. 10 ışığında yorumlama yoluna başvurabilir.⁵⁷⁰

Başvurunun toplantı sırasında gerçekleştirilen ifadeleri asıl konu olarak ele alması söz konusu olursa, başvuru m. 10 kuralı bakımından incelense de m. 11 kuralı yorumda kullanılabilir.⁵⁷¹

Yasallığı önemli olmaksızın bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü fotoğraflamak amacıyla toplanma alanına gelen gazeteci; İHAS m. 11 anlamında toplanma hakkından değil, m. 10 anlamında ifade özgürlüğünden faydalanır.⁵⁷² Yine, basın “bekçi köpeği” görevini yerine getirebilmesi bakımından basın mensuplarının toplantı ve gösterilere dair haber yapabilmelerinin m. 10 kuralında düzenlenen ifade özgürlüğüyle temellendirildiği vurgulanmalıdır.⁵⁷³ Ancak özellikle müdahale gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde toplanma hakkından yararlanmadığını belli etmek isteyen gazetecinin ayırıcı işaret taşıması gerekir.⁵⁷⁴

Son olarak Mahkeme, somut olaylara ilişkin uygulayacağı madde veya maddeleri belirlerken dilekçedeki iddiaların formülasyonunu, başvurunun özelliklerini ve delillendirilmiş vakıaları dikkate alabilecektir.⁵⁷⁵

⁵⁶⁸ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. 21613/07, 03.10.2013, § 82

⁵⁶⁹ İHAM (2. Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 37

⁵⁷⁰ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 101

⁵⁷¹ İHAM (2. Daire), **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012; İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 69

⁵⁷² İHAM (1. Daire), **Najafli/Azerbaycan**, B. No. : 2594/07, 2.10.2012, § 66

⁵⁷³ İHAS m. 11 anlamında barışçıl olmayan toplantıların gerçekleştiği yerlerde dahi; toplantıda gerçekleşen olaylar üzerine muhabirlik yapmaya çalışan ve basın mensubiyetine ilişkin rozet taşıyıp belgelerle bu niteliğini kanıtlayan basın mensubunun kuvvet kullanmak suretiyle bayılmasının m. 10 ihlali oluşturacağı kabul edilmiştir. İHAM (1. Daire), **Najafli/Azerbaycan**, B. No. : 2594/07, 2.10.2012, §§ 66-68

⁵⁷⁴ İHAM (Büyük Daire), **Pentikäinen/Finlandiya**, B. No. : 11882/10, 20.10.2015, § 98

⁵⁷⁵ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, §§ 99-100; İHAM (2. Daire), **Çelik/Türkiye (no.3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 78

ii. Madde 11'in konu bakımından uygulanma koşulları

Toplanma hakkının konusu; hak süjelerinin toplanmanın zamanı, yeri ve toplanmanın nasıl gerçekleştirileceği hususlarını İHAS m. 11/2'nin çizdiği sınırlar dâhilinde belirleme hakkını da içerir.⁵⁷⁶ Gösterinin hareketli yahut durağan olması, aktarılabilecek iletinin slogan, pankart veya konuşma yoluyla sunulması bu kapsamın içinde kabul edilir.⁵⁷⁷ Bundan hareketle, İHAS m. 11, ilke olarak belli bir alanda kamp kurma hakkını içermez. Ancak, siyasi ifadenin geçici enstalasyonlarla gerçekleştirildiği hallerde bu ifade yönteminin toplanma hakkının konusunu oluşturduğu kabul edilecektir.⁵⁷⁸ Yine, konvoy yapmak Mahkemece maddenin konu kapsamında kabul edilmiştir.⁵⁷⁹ Öte yandan m. 11'de korunan hak, geçici kurulumlara izin verse de; kamusal alanda sürekli kurulumlar oluşturma hakkını içermemektedir.⁵⁸⁰

2. Özgürlüğün Sınırlanmasına İlişkin Koşullar

Bu alt bölümde yapılacak inceleme, İHAM'ın içtihadına genel olarak hâkim olan sistematığe göre, somut olaylarda özgürlüğe yapılan müdahalenin hukuka uygunluğu tartışılırken yanıtı aranacak soruların sırasını takip etmektedir. Buna göre; ilkin müdahale -başka bir deyişle sınırlama- kabul edilebilecek eylem ve işlemler, sonra bir müdahalenin varlığının tespiti halinde bu müdahalenin yasayla öngörülüp öngörülmediği, İHAS m. 11/2'de belirtilen meşru amaçlara yönelip yönelmediği ve son olarak müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı hâllere ilişkin içtihat incelenecektir.⁵⁸¹ Burada Mahkeme'nin barışçıl toplanma hakkı bakımından içtihat ettiği genel ilkelerin gerek toplantılara gerekse gösteri ve yürüyüşlere uygulanacağını ve ilk aşamada inceleneceklerini⁵⁸² belirtmek gerekir.⁵⁸³ Buna karşılık, tarafların müdahalenin yasayla öngörülmesi ve meşru amaca yönelmesi hususlarında

⁵⁷⁶ İHAM (2. Daire), **Sáska/Macaristan**, B. No. : 58050/08, 27.11.2012, § 21

⁵⁷⁷ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 405

⁵⁷⁸ İHAM (3. Daire), **Djavit An/Türkiye**, B. No. : 20652/92, 20.2.2003, § 62 . Olayda başvurunun Yeşil Hat'ı geçerek KKTC ülkesini terk etmesine makamlarca izin verilmemiştir.

⁵⁷⁹ İHAM (5. Daire), **Barraco/Fransa**, B. No. : 31684/05, 05.03.2009, § 26

⁵⁸⁰ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 107

⁵⁸¹ Doğru, **a.g.y.**, s. 40; Çözeli, **a.g.e.**, s. 83; Birçokları içinde örnek olarak bkz. İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 121 vd.

⁵⁸² İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 72

⁵⁸³ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu vd./Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2007, § 47

herhangi bir uyuşmazlığı söz konusu değilse, Mahkeme doğrudan demokratik toplumda gereklilik incelemesine geçebilir.⁵⁸⁴

Özgürlüğe getirilen sınırlamanın hukuki veya fiili bir peşin (*blanket*) ya da öngelimli yasaklama olması gerekmez. İHAS m. 11/2 anlamında müdahalenin zamansal kapsamı; toplanma öncesi, sırası veya sonrasındaki müdahalelerdir.⁵⁸⁵ Toplantı yapılmadan önce getirilen bir yasak⁵⁸⁶, toplanmaya izin verilmemesi,⁵⁸⁷ verilen iznin geri alınması,⁵⁸⁸ gösteri yürüyüşüne izin verilmeyip sabit toplantıya çevrilmesi,⁵⁸⁹ toplantıya katılacak kimsenin toplanmanın gerçekleşeceği yere seyahatinin engellenmesi,⁵⁹⁰ katılımcıların gösteriye katılmak üzere seyahat halindeyken tutulması,⁵⁹¹ toplanmanın gerçekleştirileceği ülkeye girişin engellenmesi,⁵⁹² katılımcıların gösteriye giderken tutulmak suretiyle polis karakoluna götürülmesi,⁵⁹³ yahut toplantıya katılmış olma nedeniyle kişiler hakkında ceza soruşturması yapılması, hüküm verilmesi;⁵⁹⁴ sonrasında toplantının yapılması herhangi bir şekilde engellenmese de toplantıların önceden yasaklanmasının katılacak kimselerde “serinletici etki” (*chilling effect*) yaratabileceğinden, fiiliyatta dağıtılmamış toplantılara yönelen yasaklama işlemlerinin dahi -düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasallığına ilişkin karineyi ortadan kaldırması nedeniyle-

⁵⁸⁴ İHAM (2. Daire), **Süleyman Çelebi vd./Türkiye**, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10, 24.05.2016, § 107

⁵⁸⁵ İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 36, İHAM (4. Daire), **Singartiyski vd./Bulgaristan**, B. No. : 48284/07, 18.10.2011, § 43; İHAM (1. Daire), **Nemtsov/Rusya**, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, § 73 İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 404 ; İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 93; İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, § 51; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 100; İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 138; İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 228

⁵⁸⁶ İHAK (Genel Kurul), **Rassemblement jurassien et unité jurasienne/İsviçre** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8191/78, 10.10.1979; İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 29

⁵⁸⁷ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 20

⁵⁸⁸ İHAM (1. Daire), **Makhmudov/Rusya**, B. No. : 35082/04, 26.07.2007, § 11

⁵⁸⁹ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 38-52

⁵⁹⁰ İHAM (3. Daire), **Djavit An/Türkiye**, B. No. : 20652/92, 20.02.2003, §§ 59-62; İHAM (1. Daire), **Gafgaz Mammadov/Azerbaycan**, B. No. : 60259/11, 15.10.2015, § 50

⁵⁹¹ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 106

⁵⁹² İHAM (Daire), **Piermont/Fransa**, B. No. : 15773/89 15774/89, 27.04.1995, § 51

⁵⁹³ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 49

⁵⁹⁴ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. 21613/07, 03.10.2013, § 84 ; İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 404 ; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015 § 100 ; İHAM, **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 235

müdahale kabul edilmesi gerekecektir.⁵⁹⁵ Buna bağlı olarak Mahkeme, toplantı düzenlemeye yönelik soyut bir ihtimalin de sınırlama konusu olabileceğini içtihat etmiştir.⁵⁹⁶ Toplantılara yönelik polis müdahalesi gerçekleştirilmesi⁵⁹⁷ ve özellikle toplantının dağılması yönünde emir verilmesi⁵⁹⁸ veya fiilen dağıtılması⁵⁹⁹, toplantıya katılan kimselere idari hapis⁶⁰⁰ veya para cezası verilmesi,⁶⁰¹ toplantıya katılanların gözaltına alınması⁶⁰² da müdahalenin örneklerini oluşturmaktadır.⁶⁰³ Toplantıya katılan kamu görevlisinin bu katılma fiili nedeniyle disiplin soruşturmasına tabi tutulmasını da Mahkeme bir müdahale olarak görmektedir.⁶⁰⁴ Bunun da ötesinde, başvuru aleyhinde yapılan yargılamanın uzun sürmesi de anılan yargılamanın sonucundan bağımsız biçimde kendi başına bir müdahale olarak kabul edilmektedir.⁶⁰⁵ Toplantı ve gösterilerin sözleşmecî Devletin karasularına girecek gemide veya bu gemi tarafından gerçekleştirilecek olması halinde; anılan geminin Devletin karasularına girmesinin engellenmesi de müdahale olarak kabul edilecektir.⁶⁰⁶

Mahkeme; toplanmanın amacının toplantının gerçekleştirilmesi için düzenleyiciler tarafından önceden belirlenmiş toplantı yeri ve zamanıyla ilişkili olmasından hareketle, kamuya açık yerlerde yapılan toplantıların hedefinin görülmek ve duyulmak yoluyla belli bir iletinin aktarılması olduğunu; bu nedenle özellikle toplantının yeri ve zamanının önem arz ettiği hallerde ertelenmesi yahut idarece

⁵⁹⁵ İHAM (4. Daire), **Singartiyski vd./Bulgaristan**, B. No. : 48284/07, 18.10.2011, § 43; İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 84 ; İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 93; İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 404 ; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015 § 100 ; İHAM (4. Daire), **Bączkowski vd./Polonya**, B. No. : 1543/06, 03.05.2007, § 67

⁵⁹⁶ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 27

⁵⁹⁷ İHAM (2. Daire), **Samüt Karabulut/Türkiye**, B. No. : 16999/04, 27.01.2009, § 31

⁵⁹⁸ İHAM (1. Daire), **Gafgaz Mammadov/Azerbaycan**, B. No. : 60259/11, 15.10.2015, § 53

⁵⁹⁹ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 30

⁶⁰⁰ İHAM (1. Daire), **Gafgaz Mammadov/Azerbaycan**, B. No. : 60259/11, 15.10.2015, § 53

⁶⁰¹ İHAM (3. Daire), **Mkrtchyan/Ermenistan**, B. No. : 6562/03, 11.01.2007, § 37; İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 130

⁶⁰² İHAM (1. Daire), **Nemtsov/Rusya**, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, § 74

⁶⁰³ İHAM (1. Daire), **Makhmudov/Rusya**, B. No. : 35082/04, 26.07.2007, § 56 ; Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, bunları düzenleyen ve bunlara katılanların görüşlerini açıklamaya başlamadan dağıtılması da özellikle spontane toplantılar bakımından dağıtmanın özel bir görünümünü oluşturan bir müdahaledir. Karar için bkz. İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 49. Ayrıca, polis müdahalesinin kendi başına sınırlama oluşturacağı içtihat edilmiştir. Karar için bkz. İHAM (2. Daire), **Samüt Karabulut/Türkiye**, B. No. : 16999/04, 27.01.2009, § 31

Ayrıca bkz. İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, § 51; İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 228

⁶⁰⁴ İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, § 41

⁶⁰⁵ İHAM (3. Daire), **Balçık vd./Türkiye**, B. No. : 25/02, 29.11.2007, § 41

⁶⁰⁶ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, § 30

toplantının yerinin değiştirilmesinin de müdahale niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁰⁷

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilebilmesi için alınan güvenlik önlemleri, Devletin pozitif yükümlülükleri⁶⁰⁸ içerisinde sayılmakla beraber, diğer bir yandan özgürlüğe müdahale olarak görülmektedir.⁶⁰⁹ Ancak karşıt göstericilerin de bulunduğu bir olayda, gösterinin başlayıp ciddi bir çatışma gerçekleşmeden son bulması halinde, hakka bir müdahalenin gerçekleşmiş olmayacağı içtihat edilmiştir.⁶¹⁰

Toplantı katılımcıları aleyhinde yapılan ceza soruşturması veya kovuşturmasında beraat kararı verilse bile; toplanmaya müdahale edilmiş olması olgusu, kendi başına “serinletici etki” oluşturacağından müdahale niteliğindedir.⁶¹¹ Yine, beraatla sonuçlanan bir yargılamaya konu olmuş bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması, katılımcılarının gözaltına alınması yahut yargılamanın uzun sürmesi kendi başına müdahale olarak nitelenmektedir.⁶¹² Beraat kararı ile sonuçlanan yargılamanın sanığı olan başvuruçuların mağdur sıfatı, beraat nedeniyle ortadan kalkmaz.⁶¹³

Mahkeme, İHAS m. 11’de düzenlenen toplanma özgürlüğünün en önemli amacının m. 10’daki ifade özgürlüğünün hayata geçmesini sağlamak olduğunu, toplanma özgürlüğüne getirilen istisnaların sınırlı sayıda oluşunu vurgulayarak, bu istisnaların dar yorumlanması gerektiğini ve sınırlama nedenlerinin ortaya çıkmalarına ilişkin olguların ikna edici biçimde ispatlanması koşulunu içtihat etmiştir.⁶¹⁴ Kamuyu ilgilendiren konularda veya siyasi alana yönelik ifadelerin gerçekleştirildiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlamaya tabi tutulması için özellikle güçlü (*compelling*)

⁶⁰⁷ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 405

⁶⁰⁸ Kavram için bkz. ileride s. 141

⁶⁰⁹ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 102

⁶¹⁰ İHAM (Daire), **Plattform Ärzte für das Leben/Almanya**, B. No. : 10126/82, 21.06.1988, §§ 37-38

⁶¹¹ İHAM (2. Daire), **Nurettin Aldemir vd./Türkiye**, B. No. : 32124/02 32126/02 32129/02 32132/02 32133/02 32137/02 32138/02, 18.12.2007, § 34

⁶¹² İHAM (2. Daire), **Akgöl ve Göl/Türkiye**, B. No. : 28495/06, 28516/06, 17.05.2011, §§ 36-37

⁶¹³ İHAM (2. Daire), **Aşıcı/Türkiye (no.2)**, B. No. : 26656/04, 31.01.2012, § 35

⁶¹⁴ İHAM (3. Daire), **Ashughyan/Ermenistan**, B. No. : 33268/03, 17.07.2008, § 89; İHAM (1. Daire), **Nemtsov/Rusya**, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, § 72

nedenlerin gerektiği de vurgulanmıştır.⁶¹⁵ Aynı yaklaşım, siyasi partilerce düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından tekrar edilmiştir: Buna göre siyasi partilerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri eliyle gerçekleştireceği ifadeler özelinde; ifade özgürlüğünün herkes için önemli olmakla beraber, halkın seçilmiş temsilcisi için daha da önemli olduğundan bahisle muhalefet partilerinin ifade özgürlüğüne olan müdahaleler, Mahkemenin sıkı bir sorgulamasına tabi olacaktır.⁶¹⁶ Bundan hareketle, siyasi parti eylemlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemeleri sonucunda geçici de olsa yasaklanmasının müdahale oluşturduğu⁶¹⁷ ve özellikle bu müdahalenin seçim dönemine denk gelmesi halinde “serinletici etkiye” yol açtığı içtihatla vurgulanmıştır.⁶¹⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izin yahut bildirim rejimine bağlanması bakımından, bu gibi usuli düzenlemeler Mahkemece İHAS m. 11’e öz itibarıyla aykırı görülmemektedir; şöyle ki izin ve bildirim usulleri kamu idarelerine toplantının sorunsuz ilerlemesi için makul ve uygun önlemler alınması olanağını sağlar. Bu anlamda izin ve bildirim rejimleri toplanma hakkının kullanımından caydırıcı nitelikte kabul edilmemektedir.⁶¹⁹ Bildirim sonrasında toplantıların yasaklanması işlemlerinin toplanma özgürlüğüne makul olmayan sınırlamalar getirmesi sonucunu doğurmaması için bu gibi işlemlere karşı etkili yargısal başvuru yolları öngörülme suretiyle Devletlerin usuli güvence sağlaması gerekir.⁶²⁰ Bundan hareketle, mahkeme uygulanan izin ve bildirim rejimine ilişkin kuralların İHAS m. 11 kuralında korunan özgürlüğe soyut olarak uygunluğunu değil, somut olarak ihlale yol açıp açmadığını inceler.⁶²¹

⁶¹⁵ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 44; İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 77; İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 134

⁶¹⁶ İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova (no.2)**, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 24

⁶¹⁷ İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova**, B. No. : 28793/02, 14.02.2006, § 47

⁶¹⁸ *Ibid.*, § 77

⁶¹⁹ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 37; İHAM (3. Daire), **Balçık vd./Türkiye**, B. No. : 25/02, 29.11.2007, §§ 48-49; İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 54 ; İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya** B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 319

⁶²⁰ İHAM (2. Daire), **Éva Molnár/Macaristan**, B. No. : 10346/05, 07.10.2008; § 40

⁶²¹ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 54

Mahkeme, izin ve bildirim rejimlerini bir olayda karşılaştırmalı hukuk bakımından ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Buna göre; Birleşik Krallık'ta yalnızca tören ve yürüyüşlerin önceden bildirilmesi gerekirken, Letonya'da genel halka duyurulmamış ve trafiği aksatmayacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin idareye önceden bildirilmesi mümkündür ancak gerekli değildir. Buna karşılık; Liechtenstein, Slovenya, İsveç ve İsviçre'de günlük hayatın akışına ağırlaştırılmış engeller koyan kimi toplantı ve gösteri yürüyüşü türleri önceden izne bağlanmıştır.⁶²²

Bildirimin veya iznin toplantı veya gösteri yürüyüşlerinden ne kadar süre önce yapılması gerektiği hususunda bu süre Letonya ve İspanya'da on gün, Finlandiya ve Estonya'da birkaç saat, diğer Avrupa devletlerinde ise iki ilâ üç gün olarak öngörülmüştür. Başvurunun veya bildirimin yapılması gereken en erken tarih (daha erken yapılan bildirim veya izin başvurusunun "prematüre" sayılacağı tarih) ise dört ülkede öngörülmüş olup; Letonya'da dört ay, Polonya ve İspanya'da otuz gün, Fransa'da on beş gün olarak belirlenmiştir.⁶²³ Mahkeme, on beş günden daha uzun bir süre önce yapılan başvurunun kabul edilmeyeceğine ilişkin düzenlemenin çok katı olabileceğine işaret etmiştir.⁶²⁴

Karşılaştırmalı hukuk bakımından takdiri sınırlama nedenlerine dair başka bir tespitinde Mahkeme, toplantılar bakımından yer, saat ve tarih açısından kesin yasakların genellikle olmadığı; altı devlet (Bosna-Hersek, Letonya, Makedonya, Monako, Sırbistan ve Ukrayna) haricinde Devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklarken olayın koşullarını dikkate aldığı, sınırlama nedenleri içerisinde ise kamu düzeninin on iki devlet mevzuatında (Belçika, Estonya, Fransa, Makedonya, Yunanistan, Letonya, Monako, Hollanda, Polonya, Slovenya, İspanya, İsveç), kamu sağlığının beş devlet mevzuatında (Avusturya, Estonya, Hollanda, Polonya, Sırbistan), çevrenin korunmasının iki devlet mevzuatında (Finlandiya, Makedonya), başkalarının haklarının korunmasının üç devlet mevzuatında (Polonya, Sırbistan, İspanya), trafik akışının sağlanmasının sekiz devlet mevzuatında (Finlandiya, Macaristan, Letonya, Hollanda, Sırbistan, Slovakya, İsveç, Türkiye), başka toplantı ve gösteri yürüyüşüyle çatışmanın önlenmesinin beş devlet mevzuatında (Azerbaycan, Estonya, Finlandiya,

⁶²² İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 319

⁶²³ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 320

⁶²⁴ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 348

Letonya, Polonya) takdiri sınırlama nedeni olarak sayıldığı sonucuna varmıştır. Ancak bu takdiri sınırlama nedenlerinde “sınırlamanın sınırlarına” da çeşitli iç hukuk mevzuatlarında rastlanmaktadır. Bunlar içerisinde oranlılık (örneğin Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Fransa, Almanya, Liechtestein, İsveç ve İsviçre), makul gerekçeyle sınırlama (örneğin Macaristan), ciddi tehlikelerin varlığı (örneğin Estonya, Yunanistan, Polonya), maddi zarar ortaya çıkma tehlikesi (örneğin Belçika), ciddi zarar tehlikesi (örneğin Birleşik Krallık), makul olmayan rahatsızlığın ortaya çıkma ihtimali (örneğin Finlandiya) gibi ölçütler bulunmaktadır.⁶²⁵

Son olarak belirtmek gerekir ki, sınırlamaya dair olanlar da dahil olmak üzere başvuruya konu olan olaylara dair olaylar Mahkemenin ikincil niteliği gereği Mahkemece yeniden tespit edilmez. Ancak başvuruda sunulan deliller serbestçe incelenecektir, bir sornuca varmak için gereken ikna edicilik ve ispat yükünün niteliği işin niteliğine, oluşa ve ihlali öne sürülen hakka göre belirlenir.⁶²⁶

a. Yasayla Öngörülme

Temel haklara getirilecek sınırlamaların iç hukukta bir dayanağının olması gerekmektedir. İç hukukta bir dayanağı olmayan sınırlamalar, başka bir incelemeye tabi tutulmaksızın Mahkemece Sözleşme’yi ihlal eder nitelikte kabul edilmektedir.⁶²⁷ İHAS m. 11 kapsamında kalan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün yasayla sınırlanması koşulu bakımından, madde ayrıca bir özellik arz etmemektedir; öğretide *Sunday Times* testi⁶²⁸ olarak bilinen yasayla sınırlanma ölçütleri burada da uygulama alanı bulacaktır. Buna göre sınırlamanın temelinde yer alan kuralın erişilebilir -başka bir deyişle kurala uygun davranışın ne olduğu anlaşılacak kadar kesin-, kuralın uygulanmasının sonuçlarının ise öngörülebilir ve kuralın dilinin hitap ettiği kimselere anlaşılabilir kadar açık olması gerekecektir.⁶²⁹

Yasa, iç hukukta temeli olan bir düzenleme niteliğinde olmalıdır; ilgililerin ulaşabileceği ve olayların mümkün kıldığı kapsamda, makul bir şekilde; belli

⁶²⁵ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 322

⁶²⁶ İHAM (1. Daire), *Nemtsov/Rusya*, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, §§ 64-65

⁶²⁷ Doğru, *a.g.y.*, s. 40

⁶²⁸ İHAM (Genel Kurul), *Sunday Times/Birleşik Krallık*, B. No. : 6538/74, 16.04.1979, § 49

⁶²⁹ İHAM (Büyük Daire), *Kudrevičius vd./Litvanya*, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 109

davranışların hukuki sonuçlarını –gerekirse uygun bir danışma ve araştırma sonucunda- öngörebilecekleri netlikte ifadeler içermelidir. Bundan hareketle, yasa; kamu makamlarının İHAS'ta güvencelenen haklara hangi hal ve koşullarda müdahale edeceğini yeterli açıklıkta gösterecek nitelikte olmalıdır.⁶³⁰ Örneğin “sair mevzuata uygunluk” ifadesinin yasayı öngörülebilir olmaktan çıkarılacağı belirtilmektedir.⁶³¹ Sınırlamaların yasayla öngörülmesi ve yasanın uygulamasının tutarlılık arz etmek suretiyle öngörülebilir olması, Venedik Komisyonu'na göre hukuk devletinin de gerektirmeleri içerisinde yer alır.⁶³² Mahkeme de, yasanın uygulamasında yargı makamlarının yerleşik içtihadı uygun biçimde dahi olsa, aşırı geniş ve makul biçimde öngörülemez yorumlara başvurulması yoluyla yapılan sınırlamanın yasayla öngörülmediği sonucuna varmaktadır.⁶³³ Örneğin yasayla bu gibi bir yetki verilmemiş bölge valisinin toplantı yasağı getirmesi, polisin toplantılar bakımından yetkilerin hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaması gibi durumlarda getirilen sınırlamaların yasayla öngörülmemiş olduğu sonucuna varılmıştır.⁶³⁴

Venedik Komisyonu, toplanma hakkını düzenleyen genel bir yasa olmasının gerekli olmadığını, konunun idare hukukunun ve özellikle kolluk yetkisinin kullanımına ilişkin genel ilkelerin de düzenlemesine bırakılabileceğini belirtmektedir. Ancak Komisyona göre bir yasa yapılacaksa, bunun “toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasası” yerine “toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü yasası” gibi isimlendirilerek; özgürlüğe vurgu yapılması uygun olacaktır.⁶³⁵ Nitekim Komisyon da, kolluğa ilişkin ilgili Devletin anayasasında yer alan genel hükümlere dayanarak getirilen sınırlamaların yasa niteliğinde olduğuna hükmetmiştir.⁶³⁶

⁶³⁰ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 410

⁶³¹ Venedik Komisyonu, *Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 11

⁶³² Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), *Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)*, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 18 § 13

⁶³³ İHAM (4. Daire), *Karademirci vd./Türkiye*, B. No. : 37096/97 37101/97, 25.01.2005, § 42

⁶³⁴ İHAM (4. Daire), *Singartiyski vd./Bulgaristan*, B. No. : 48284/07, 18.10.2011, §§ 45-47

⁶³⁵ Venedik Komisyonu, *Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), ss. 11-12

⁶³⁶ İHAK (Genel Kurul), *Rassemblement jurassien et unité jurasienne/İsviçre* (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8191/78, 10.10.1979

Öte yandan müdahale sırasında, müdahaleye dayanak oluşturan mevzuatın yürürlüğe yeni girmiş olması, yasayı erişilemez hale getirmiş sayılmaz.⁶³⁷ Ayrıca, hakkın sınırlanmasının hukuka uygunluğu incelenirken uluslararası andlaşmalar gibi,⁶³⁸ uluslararası teamül de yasa niteliğini taşıyabilir.⁶³⁹

Kişi özgürlüğünün sınırlanması sonucunu doğuracak yaptırımların söz konusu olduğu hallerde ise yasa özellikle erişilebilir, veciz ve uygulaması öngörülebilir olup; keyfiliğe hiçbir imkan tanınamamalıdır.⁶⁴⁰ Bundan hareketle Mahkeme, yalnızca toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma eylemine dayanılarak bir kimsenin silahlı terör örgütü üyeliğinden yargılanmasını, yasal düzenlemenin öngörülemez sonuç doğurması olarak nitelmiştir.⁶⁴¹ Aynı şekilde, iç hukuk düzenlemesinde mübaşirlerin yargıyı etkileyen kişileri tutabilme yetkisine dayanarak adliye binasının dışında olmakla beraber önünde duran kimseleri tutması da yasadaki yetkinin öngörülemez bir kullanımı olarak görülmektedir.⁶⁴²

Yasayla öngörülme incelemesinde, özgürlüğe getirilmiş sınırlamanın dayanağını oluşturan yasanın varlığı ve niteliği; başvuruya konu olmuş olay anında yürürlükte olan mevzuata göre tespit edilecektir.⁶⁴³ Fiilen gerçekleştirilen bir sınırlamayı izleyen olaylarda yerel mahkemelerin sınırlamaya yol açan kararı yasaya aykırı bulması, daha sonrasında ilgili devletin anayasa yargısı makamının sınırlamaya dayanak yasayı iptal etmesi halinde Mahkeme, sınırlamanın yasayla öngörülmediği sonucuna varmıştır.⁶⁴⁴ Yine, yerel mahkemelerin müdahaleyi incelerken müdahaleye temel olacak hiçbir mevzuat kuralına atıf yapmaması, içtihadta açık tutarsızlıklar olması müdahalenin yasayla öngörülmediği sonucuna ulaştıracaktır.⁶⁴⁵ İngiliz hukukunda âdeta “davalının uslu durmasına hükmedilmesi” niteliğini taşıyan ve herhangi bir yasayla da çerçevesi çizilmemiş “*binding over*” yaptırımları, hak öznelere belirsiz bir davranış

⁶³⁷ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000

⁶³⁸ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 32

⁶³⁹ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000. Başvuruya konu olayda, Norveç yüksek mahkemesi, başvuru aleyhinde hükmedilen cezayı Norveç’in taraf olmadığı ancak teamül niteliğindeki UNCLOS kurallarına dayanarak bozmuştur.

⁶⁴⁰ İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 62

⁶⁴¹ İHAM (2. Daire), **İmret/Türkiye**, B. No. : 57316/10, 10.07.2018, § 42 vd.

⁶⁴² İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 86

⁶⁴³ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 28

⁶⁴⁴ İHAM (4. Daire), **Bączkowski vd./Polonya**, B. No. : 1543/06, 03.05.2007, §§ 70-71; İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 39

⁶⁴⁵ İHAM (5. Daire), **Mkrtchyan/Ermenistan**, B. No. : 6562/03, 11.01.2007, § 39

yükümlülüğü altına soktuğundan; yasaya aykırı toplanma sonucunda böyle bir karar verilmesi, yasayla öngörülmemiş bir sınırlama oluşturacaktır.⁶⁴⁶ Buna karşılık, izinsiz gösteriye katıldığı ve dağılma ihtarına rağmen dağılmadığı için idari para cezası verilen başvurucuya yönelik bu yaptırımın “on iki ay süreyle yasa dışı gösterilere katılmama” koşuluna bağlanması hususunda Mahkeme herhangi bir hukuka aykırılık bulmamıştır.⁶⁴⁷

Yürürlükte herhangi bir mevzuat olmaksızın kişilerin toplanma hakkının toplantı alanlarına gitmelerinin engellenmesi suretiyle sınırlanması; yasayla öngörülme- yen sınırlama niteliğindedir.⁶⁴⁸ Yetkili makamların emrine uymama kabahati işlediği için aleyhinde ceza verilen kişinin, bu durumdan hareketle gelecekteki toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmasının engellenmesi; Mahkeme tarafından yasayla öngörülmemiş bir sınırlama olarak nitelendirilmiştir.⁶⁴⁹

Her halde, mevzuatta toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanımına getirilen koşullar, bu sonuncunun kullanımına gizli engel oluşturur nitelikte olmamalıdır.⁶⁵⁰ Bundan hareketle, spontane toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmediği ve bildirim rejimine bağlandığı hukuk düzenlerinde; spontane toplantıların, başka bir deyişle bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün salt yasa dışılığının her türlü sınırlamayı haklı kılacağı sonucuna varılamayacaktır.⁶⁵¹ Aynı şekilde, toplanmaya belli bir süreden az kala yapılacak bildirimin kabul edilmemesi gerekçesiyle toplantının izinsiz olmasından hareketle katılımcılarına yaptırım uygulanması da öngörülemez sınırlamaya yol açabilecektir.⁶⁵² Öte yandan, kimi hâllerde ön bildirimin olmayışı belli koşullarla toplantının dağıtılmasını meşrulaştırabilecektir; çünkü spontane toplanma özgürlüğü kural olarak yalnızca

⁶⁴⁶ İHAM (Büyük Daire), **Hashman ve Harrup/Birleşik Krallık**, B. No. : 25594/94, 25.11.1999, § 40

⁶⁴⁷ İHAM (4. Daire), **Rai ve Evans/Birleşik Krallık (Kabul Edilebilirlik Kararı)**, B. No. : 26258/07 26255/07, 17.11.2009

⁶⁴⁸ İHAM (3. Daire), **Djavit An/Türkiye**, B. No. : 20652/92, 20.2.2003, § 67. Olayda KKTC vatandaşı başvurunun GKRY tarafındaki toplantılara katılması Yeşil Hat’ı geçmesine izin verilmeyerek engellenmiştir.

⁶⁴⁹ İHAM (3. Daire), **Hakobyan vd./Ermenistan**, B. No. : 34320/04, 10.04.2012, § 107

⁶⁵⁰ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 39; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 148

⁶⁵¹ İHAM (2. Daire), **Bukta vd./Macaristan**, B. No. : 25691/04, 17.07.2007, §§ 11, 36; İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, § 118

⁶⁵² İHAM (5. Daire), **Shmushkovych/Ukrayna**, B. No. : 3276/10, 14.11.2013 §§ 8, 41

kamusal bir konuya dair⁶⁵³ güncel bir olaya⁶⁵⁴ ani yanıt niteliğindeki eylemler bakımından korunmaktadır.⁶⁵⁵ Kamu düzenine karşı ciddi bir tehlike arz etmeyen, barışçıl nitelikli ve hassas bir konuya değinen toplantılar da bu korumanın kapsamında kalacaktır.⁶⁵⁶ İHAM yargıcı Pinto de Albuquerque'nin görüşüne göre; toplanma özgürlüğünün korunacağı barışçıl spontane toplantıların özelliği, bu türdeki toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile bunlara yol açan olay arasında yakın bir zamansal ilişkinin bulunmasıdır.⁶⁵⁷ Venedik Komisyonu ise, spontane toplantıların bir türü olan flash-mob bakımından bu toplanma yönteminin herhangi bir olaya tepki oluşturması niteliğini gerekli görmemektedir. Çünkü bu toplanma modeli, kişilerin bir yerde kısa süreli toplanıp bir hareket yapıp dağılmasından ibarettir ve diğer toplanmalara göre ayırıcı özelliği sürpriz yaratmasıdır.⁶⁵⁸

Mahkeme tarafından; izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlediği gerekçesiyle gözaltına alınan kimse bakımından, ilgili mevzuatta öngörülen usule açıkça aykırı biçimde, önce dağılma emri verilmeksizin gözaltının gerçekleştirilmesi halinde anılan sınırlamanın yasayla öngörülmediği sonucuna varılmıştır.⁶⁵⁹

Sözleşmede öngörülen hakların kullanımını pratik ve etkili olmaktan çıkarıp, teorik ve hayali hale getiren sınırlamaların yasayla öngörölmüş nitelikte olmadığı kabul edilecektir.⁶⁶⁰

⁶⁵³ İHAM (2. Daire), **Nurettin Aldemir vd./Türkiye**, B. No. : 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02, 32138/02, 18.12.2007, § 44-46. Olayda sendika üyesi göstericiler Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası Tasarısı'nı protesto etmek üzere toplanmıştır (§§ 6-8)

⁶⁵⁴ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 41

⁶⁵⁵ İHAM (4. Daire), **Éva Molnár/Macaristan**, B. No. : 10346/05, 07.10.2008, §§ 37-38

⁶⁵⁶ İHAM (2. Daire), **Uzunget vd./Türkiye**, 21831/03, 13.10.2009, §§ 52-53

⁶⁵⁷ İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, Pinto de Albuquerque Ayrık Görüşü; Venedik Komisyonu da 2008 tarihli belgesinde benzer görüş belirtmiştir. Ayrıca Komisyon'un anılan görüşünde toplanmanın duyurulmasının onun spontane özelliğini kaldırmayacağı da vurgulanmaktadır. Bkz. Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Belge No.: CDL-AD (2008) 020e**; §§ 17-18 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)020-e) (erişim tarihi: 01.06.2019)

⁶⁵⁸ Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 20 § 17

⁶⁵⁹ İHAM (1. Daire), **Nemtsov/Rusya**, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, § 76

⁶⁶⁰ Toplantının akıbetini etkileyecek kararların Hükümetçe kabul edilen yavaşlıkta posta hizmetleri eliyle tebliğ edilmesinin hakkın pratik ve etkili kullanımına engel olacağı ortaya konmuştur. Bkz. İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, §§ 457, 471

Son olarak Mahkeme, müdahalenin demokratik toplumda gerekliliği incelemesini yasayla öngörülme incelemesinden önce yapabilir ve demokratik toplumda gerekli olmadığını tespit ettiği müdahalenin yasayla öngörülmesini incelemeksizin ihlal kararı verebilir.⁶⁶¹

İç hukuk düzenlemeleri, haklara keyfi müdahale yapılmasına karşı belli bir ölçüde hukuki koruma sağlayacak özellikte olmalıdır. Yürütmeye verilen hukuki takdir yetkisinin sınırsız bir yetki biçiminde düzenlenmesi, Sözleşme’de korunan ve demokratik toplumun temel ilkelerinden biri olan hukukun üstünlüğünün temel haklar bakımından korunmaması sonucunu doğuracaktır. Takdir yetkisinin yürütmeye verildiği hallerde, yasal düzenleme takdirin kapsamını ve kullanılma yöntemini yeterli bir açıklıkla belirlemelidir.⁶⁶² Ayrıca, takdir yetkisinin keyfi veya ayrımcı kullanılmayacağına ilişkin güvenceler mevzuatta öngörülmediyse, sınırlama bakımından takdir yetkisi veren düzenleme yasa niteliğini kaybeder.⁶⁶³ Her halde, takdir yetkisinin keyfi ve ayrımcı kullanıldığı sonucuna varılması, yapılan sınırlamanın yasayla öngörülmemiş olduğunu ortaya koyar.⁶⁶⁴

Yasadaki ifadenin genelliği bakımından, mevzuatta “kamu düzeninin bozulması” kavramının ayrıntılandırılmaksızın müdahale gerekçesi edilmesi; kamu düzeni sınırsız sayıda yolla⁶⁶⁵ bozulabileceğinden makul bulunmaktadır. Ancak, yaptırımın “kanuna aykırı davranmak” halinde uygulanacağı mevzuattaki bu ifadenin, öngörülebilirlik koşulunu karşılamadığı kabul edilmiştir.⁶⁶⁶ Benzer bir şekilde, herhangi bir zarar verici eyleme girişmeyen protestocuların “kamu barışını ihlal etmek” (*breach of peace*) fiilinden bahisle gözaltına alınması Mahkeme içtihadında yasayla öngörülme koşulunu karşılamayacak derecede öngörülemez bir müdahale oluşturmaktadır.⁶⁶⁷ Bundan hareketle, Venedik Komisyonu’na göre daha spesifik

⁶⁶¹ İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 131

⁶⁶² İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 411

⁶⁶³ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 430

⁶⁶⁴ Olayda, soyut bir saldırı riskine dayanarak ağır güvenlik önlemleri sonucu toplantı civardan geçen kimselerin duymayacağı ve göremeyeceği bir hâle getirilmişken, yakın yer ve zamandaki başka toplantılarda benzer bir önlem alınmamış olması; henüz alan dolmamışken, başvuruda belirtilen katılımcı sayısına ulaşıldığı gerekçesiyle yeni katılımcıların alana alınmaması keyfilik ve ayrımcılığı ortaya koymuştur. Bkz. İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 469-471

⁶⁶⁵ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 113

⁶⁶⁶ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 43

⁶⁶⁷ İHAM (Daire), **Steel vd./Birleşik Krallık**, B. No. : 24838/94, 23.09.1998, § 64

konulara ilişkin düzenlemelerin mevzuatta daha kazüistik bir dille gerçekleştirilmesi gerekeceğini hatırlatmak gerekir.⁶⁶⁸

Sözleşme'nin m.11/2 kuralında özellik arz eden silahlı kuvvetler ile polis kuvvetleri mensupları ve devlet yöneticileri bakımından getirilecek sınırlamalar bakımından da yasayla öngörülme koşulu farklılık arz etmez, bu sınırlama nedenine dayanan düzenlemelerin de ilgilileri nezdinde açık ve öngörülebilir olması gerekecektir.⁶⁶⁹ Her halde, yasada belirsizlik içeren ifadeler hak özneleri aleyhine yorumlanamaz.⁶⁷⁰

Uygulamada, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önceden yasaklanmasına ilişkin bir düzenleme içermeyen mevzuatın;⁶⁷¹ öngörülebilirlik açısından sorun yaratabileceği kabul edilmelidir. Bundan hareketle, yürürlükte toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin herhangi bir mevzuat yokken, “yasada öngörülen kurallara aykırı” ya da “usulüne uygun” olmayan bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapıldığından bahisle idari para cezası verilmesi halinde müdahalenin yasa ile öngörülmediği sonucuna varılmıştır.⁶⁷²

Anti-terör önlemleri kapsamında protestocuların kamusal alanda durdurulup aranmasına ilişkin çok geniş yetkiler, özellikle bazı etnik gruplara karşı daha sık kullanılıyorsa, ilgili önlemlere dayanak oluşturan düzenlemenin yasa niteliğini kaybedeceği vurgulanmaktadır.⁶⁷³

⁶⁶⁸ Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 29 § 37

⁶⁶⁹ İHAM, (Büyük Daire), **Rekvényi/Macaristan**, B. No. : 25390/94, 20.05.1999, §§ 59-60

⁶⁷⁰ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 125; Olayda “bildirimin yapılması” kavramının belirsizliği tartışılmıştır.

⁶⁷¹ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 9

⁶⁷² Olayda, SSCB döneminden kalan toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatı yürürlükten kaldırılmış, ancak yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Bkz. İHAM (3. Daire), **Mkrtchyan/Ermenistan**, B. No. : 6562/03, 11.01.2007, § 43

⁶⁷³ İHAM (4. Daire), **Gillan ve Quinton/Birleşik Krallık**, B. No. : 4158/05, 12.01.2010, § 85

b. Meşru Amaç

İHAS m. 11/2 kuralında bu özgürlüğe getirilecek sınırlamaların dayanabileceği meşru amaçlar sınırlı bir biçimde sayılmış olup; bu meşru amaçlar “ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinin korunması”, “kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi”, “sağlığın veya ahlakın korunması” ile “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” olarak belirtilmiştir. Çalışmamızda da meşru amaçların uygulamaları ve kapsamaları bu sırayla başlıklandırılarak aşağıda incelenecektir.

Öğretide meşru amaçlar arasında sayılan kavramların, özgürlüğün istisnalarını oluşturduğundan bahisle dar yorumlanması ve yeni sınırlama nedenleri ortaya çıkarılmaması gereği ileri sürülmüştür.⁶⁷⁴ Bu görüş, İHAM içtihadıyla⁶⁷⁵ ve Venedik Komisyonu’nun önerileriyle⁶⁷⁶ de paralellik arz eder. Örneğin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleyen veya katılanların yasa dışı göçmen olması, m. 11/2’deki sınırlama nedenlerinden herhangi birini oluşturmaz.⁶⁷⁷ Ayrıca, barışçıl toplanma özgürlüğünün istisnalarının sınırlı sayıldığından hareketle, BM Özel Raportörü Maina Kiai, özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna olduğunu⁶⁷⁸ hatırlatmaktadır ve olağanüstü yönetim usulleri ile dahi hakka ek sınırlama nedenleri getirilmemesi gereğini vurgulamaktadır.⁶⁷⁹

Yukarıda sayılan nedenlerin yanında; silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve devlet idaresi mensuplarının haklarını kullanmalarına İHAS m. 11/2 kuralının son cümlesinde meşru sınırlamalar getirilebileceği belirtilmiştir. Bu sınırlamaların nedenlerinin, m. 11/2’de sayılan olağan sınırlama nedenlerinden farklı olabileceği kabul edilmelidir. Ancak Mahkeme’ye göre getirilen bu istisna kişi gruplarına

⁶⁷⁴ Doğru, **a.g.y.**, s. 42; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 142

⁶⁷⁵ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 110; İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221/95, 29225/95, § 84; İHAM (2. Daire), **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 35

⁶⁷⁶ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 9

⁶⁷⁷ İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, § 50

⁶⁷⁸ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s.6 § 16

⁶⁷⁹ **Ibid.**, s. 7 § 18

getirilecek sınırlamalar dar yorumlanmalıdır ve her halde hakkın özünü ortadan kaldırmamalıdır. Anılan sınırlamalar, yalnızca hakkın kullanımına ilişkin olmalıdır⁶⁸⁰ ve bu meşru sınırlama amacına göre yapılan sınırlamalar bakımından yasayla öngörülme koşulu farklılık arz etmez.⁶⁸¹

Özgürlüğün sınırlanmasının gerekçesi iç hukuk yolları önünde ve İHAM önünde tartışılmamış veya ispatlanamamış ise, yapılan sınırlamanın meşru amaçtan yoksun olduğu kabul edilecektir.⁶⁸² Meşru amacın yöneldiği somut nedeni ispat yükü, aleyhinde başvuru Devlet hükümeti üzerindedir.⁶⁸³ Ayrıca, sınırlamanın gerekçelerinin ikna edici ve güçlü nedenlerle meşru amaca yönelmesi gerekir.⁶⁸⁴ Sınırlamaya yönelik meşru amacın gerçekleştirilme nedeninin, ifadelerin içeriğinden ötürü ortaya çıktığı hallerde; ilgili ifadenin meşru amacı ortaya çıkarma nedeni, mutlaka gerekçelendirilmelidir.⁶⁸⁵ Son olarak, meşru amaca yönelme hususunun tartışmalı olması halinde Mahkeme, meşru amacı varsaymak suretiyle demokratik toplumda gereklilik değerlendirmesine geçebilecektir.⁶⁸⁶

i. Ulusal Güvenlik ve Kamu Güvenliğinin Korunması

İHAS m. 11/2 kuralında sınırlamalar bakımından sayılan ilk meşru amaç ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinin korunması olarak belirtilmektedir. Venedik Komisyonu'nun tespitlerine göre, kamu güvenliği hususu kamu düzeni meşru amacıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.⁶⁸⁷ Bu nedenle, bu başlıkta belirtilecek hususların kamu düzeni meşru amacı bakımından da geçerli olacağı düşüncesindeyiz.

⁶⁸⁰ İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, § 29

⁶⁸¹ İHAM (Büyük Daire), **Rekvényi/Macaristan**, B. No. : 25390/94, 20.05.1999, § 59

⁶⁸² İHAM (1. Daire), **Makhmudov/Rusya**, B. No. : 35082/04, 26.07.2007, § 72

⁶⁸³ İHAM (1. Daire), **Makhmudov/Rusya**, B. No. : 35082/04, 26.07.2007, § 68

⁶⁸⁴ İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 87

⁶⁸⁵ İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 90

⁶⁸⁶ İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, § 45

⁶⁸⁷ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 41 § 74

Uygulamada, terör örgütlerinin desteklenmesine ilişkin ifadelerin yaptırımlandırıldığı düzenlemelere sıkça rastlanmaktadır.⁶⁸⁸ Venedik Komisyonu'na göre teröre destek verdiği savlanan veya aşırı ideolojilere hizmet ettiği belirtilen söylemler ulusal güvenlik meşru amacına dayanan keyfi sınırlamalara yol açmamalıdır.⁶⁸⁹ Burada sınırlamaya ölçüt olarak Johannesburg Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgi Edinme Özgürlüğü İlkeleri içerisinde 6 numaralı ilke önerilmektedir. Buna göre ifadeler yalnızca ani şiddete yol açma amacıyla yapılıyorsa, anılan ifadeler şiddete yol açmaya elverişli ise ve ifade ile şiddet ortaya çıkma ihtimali arasında doğrudan ve vasıtasız bir bağlantı varsa; anılan ifadelerin ulusal güvenlik bakımından tehdit oluşturduğu kabul edilebilecektir.⁶⁹⁰

Bir üniversitenin bahçesinde, rektörün öngelimli tasvibinin de varlığıyla⁶⁹¹ gerçekleşen, ilgili üniversitenin cinayete kurban gitmiş öğrencisinin anılması amaçlı ve yetmiş ilâ seksen katılımcılı barışçıl spontane toplantının; kamu düzeni ve güvenliğine karineten tehdit oluşturmayacağı kabul edilmektedir.⁶⁹²

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izne veya bildirim koşuluna tabi tutulması yönünde bir sınırlamanın, yalnızca kamu düzeni meşru amacına değil, ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinin korunması amacına da yöneldiği kabul edilmektedir.⁶⁹³

aa. Yasaklama ve toplanma koşullarının değiştirilmesi

Belli bir yerde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesinin yasaklanması, yalnızca kamu düzeni başka hiçbir yolla korunamayacaksa haklı bir önlem

⁶⁸⁸ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 46 § 89

⁶⁸⁹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 44 § 87

⁶⁹⁰ Johannesburg Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgi Edinme Özgürlüğü İlkeleri, <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/joburgprinciples.pdf> (erişim tarihi: 01.06.2019)

⁶⁹¹ İHAM (2. Daire), **Akgöl ve Göl/Türkiye**, B. No. : 28495/06, 28516/06, § 7

⁶⁹² *Ibid.*, §§ 42-43

⁶⁹³ İHAM (2. Daire), **Çelik/Türkiye (no. 3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 90; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 147

oluşturur.⁶⁹⁴ Öte yandan genel gösteri yasaklarının, barışçıl gösteri düzenleyecek kimselere karşı ayrımcılık yasağı ihlali oluşturduğu iddiası kabul edilmemiştir.⁶⁹⁵ Buna karşılık, olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı hallerde genel toplantı yasaklarının ulusal güvenlik ve kamu güvenliğini koruma meşru amacına yönelebileceği kabul edilmektedir.⁶⁹⁶ Yine, belli bir yerde düzenli olarak yapılan toplantılarda; geçmiş yıllarda devamlı şiddet olaylarına rastlandığı hallerde, Mahkeme sınırlı bir süreyle o yerlerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesinin güvenliği sağlama amacına yönelebileceğini belirtmiştir.⁶⁹⁷ Ancak karşıt gösteriler arasında şiddet eylemlerinin önlenbilmesi söz konusu olduğu sürece, yasaklama işlemi gerek güvenliğin sağlanması, gerek kamu düzeninin korunması meşru amacını aşacaktır.⁶⁹⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması hâlinde, kamu otoriteleri ilgili eylemin yasaklanma nedenlerini; tehlikede olan kamusal fayda ve ilgili eylemin yaratacağı risklerle beraber açık bir biçimde ortaya koymalıdır.⁶⁹⁹ Toplantı yapılması için başvurulmuş alanın dar olması; bu gösterinin tamamen yasaklanmasını haklı kılmaya yeterli gerekçe oluşturmayacaktır.⁷⁰⁰

Yalnızca bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne karşıt olan protestocuların karşıt eylemleri sırasında şiddete başvurma riskine dayanarak toplantının yasaklanması yoluna gidilemez. Bu gibi hallerde, karşıt göstericiler arasında çatışma çıkmasını engelleyecek yöntemlere somut tahminler yapılmak suretiyle başvurulmalıdır.⁷⁰¹ Mahkeme, bu gibi hallerde barışçıl gösteriyi yasaklamanın, hukuka aykırı yollara başvurmak suretiyle barışçıl gösteriyi dağıtma amacı güden kimselerin desteklenmesi anlamına geleceğini kabul etmiştir.⁷⁰² Bu sırada, müteaddit defalar aynı gerekçelerle ve ısrarlı biçimde, aynı cinsel kimliği paylaşan kimselerin gösteri yürüyüşü

⁶⁹⁴ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 434

⁶⁹⁵ İHAK (Genel Kurul), *Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık* (Kabul Edilebilirlik Kararı)

⁶⁹⁶ İHAM (2. Daire), *Güneri vd./Türkiye*, B. No. : 42853/98 44291/98, 43609/98, 12.07.2005; § 80

⁶⁹⁷ İHAK (Genel Kurul), *Pendragon/Birleşik Krallık* (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 31416/96, 19.10.1998

⁶⁹⁸ İHAM (1. Daire), *Fáber/Macaristan*, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 44

⁶⁹⁹ İHAM (Büyük Daire), *Kudrevičius vd./Litvanya*, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 151

⁷⁰⁰ İHAM (1. Daire), *Primov vd./Rusya*, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 131

⁷⁰¹ İHAM (1. Daire), *Alekseyev/Rusya*, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 75; İHAM (1. Daire), *Primov vd./Rusya*, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 150

⁷⁰² İHAM (1. Daire), *Alekseyev/Rusya*, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 76

düzenlemelerinin yasaklanması -her ne kadar bu çalışmanın inceleme konusuna tam olarak girmese de- İHAS m. 14 anlamında ayrımcılık niteliğine yol açabileceğini belirtmek gerekir.⁷⁰³

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, gerçekleştirilmeleri sırasında şiddete ilişkin veya antidemokratik fikirlerin beyan edileceği gerekçesiyle yasaklanacağı hallerde; Devlet bu sonuncuların gerçekleştirilmesinin anılan fikirleri yayma potansiyelini ortaya koyacak kanıtları sunmalıdır.⁷⁰⁴ Buna karşılık, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yerlerde, ilgili eylemin yapıldığı sırada, başkaca şahıslar tarafından terör ve sair saldırı eylemleri gerçekleştirilerek toplantı ve gösteri yürüyüşü katılımcılarının hedef alınması riski nedeniyle toplantının yerinin değiştirildiği yahut yasaklandığı hallerde, saldırı risklerinin ciddiyetini ortaya koyan delil de gösterilmelidir. Her halde, bu gibi gerekçeler muhalif nitelikteki toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engelleme aracı haline getirilemeyecektir.⁷⁰⁵

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ifade edecekleri konu bakımından sembolik nitelikte olan yerlerde düzenleneceği⁷⁰⁶ durumlarda, toplantının yerinin değiştirilmesi gereğinden bahisle aynı sembolik niteliği öne çıkaracak alternatif bir toplanma yeri bulmak, kamu otoritelerinin görevidir.⁷⁰⁷ Gösterilecek alternatif yer, toplantı ve gösteri yürüyüşünün amaçlarına uygun bir biçimde iletinin aktarılabilmesi nitelikte olmalıdır.⁷⁰⁸ Burada değinilmesi gereken bir husus da, özellikle meskun mahaller bakımından Amerikan hukukunda meskun mahalde protesto edilecek kimselerin “tutsak izleyici (*captive audience*)” durumuna düşmelerinden bahisle ilgili yerde protesto yapılmasının güvenlik gerekçeleriyle yasaklanabileceği yönündeki içtihatıdır.⁷⁰⁹ Ayrıca kamu idarelerinin belli yerlerde toplantı yapılmasına izin vermeye

⁷⁰³ İHAM (3. Daire), **Alekseyev vd./Rusya**, B. No. : 19488/09, 27.11.2018, §§ 6, 21 ; İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07, 25924/08, 14599/09, 21.10.2010; Aynı sonuca varılması açısından Yogyakarta İlkeleri için bkz. dn. 256

⁷⁰⁴ İHAM (2. Daire), **Güneri vd./Türkiye**; B. No. : 42853/98, 43609/98, 44291/98, 12.07.2005, § 79

⁷⁰⁵ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 424

⁷⁰⁶ Mahkemeye göre, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ifade yolu oluşlarından bahisle kamusal bir tartışmaya yöneldikleri ölçüde bu konudaki görüşlerin açıklanması için sembolik değeri olan yerlerde yapılması söz konusu olabilecektir. Bkz. İHAM (2. Daire), **Süleyman Çelebi vd./Türkiye**, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10, 24.05.2016, § 109

⁷⁰⁷ İHAM (4. Daire), **Csorba/Macaristan**, B. No. : 27585/13, 22.05.2018, § 29

⁷⁰⁸ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 426

⁷⁰⁹ **Frisby v. Schultz**, 487 US 474 (1988)

dair öngelimli uygulamalarına aykırı olarak, bu yerlerde toplantı yapılmasını yasaklaması hâlinde, toplantı düzenleyecek kimselerin haklı güveninin korunması gündeme gelecektir.⁷¹⁰ Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenebileceği yerler bakımından hak özneleri ile kamu idareleri arasında örtülü irade uyuşumunun da korunacağı belirtilmektedir.⁷¹¹

Spontane toplanmayı gerektirecek çabuk bir tepkiyi gerektiren özel bir acele veya zorlayıcı bir hâlin yokluğunda, toplantı düzenlemek üzere başvuran kimselere çabuk bir şekilde ve benzer nitelikte (olayda şehir içinde başka bir meydan) toplanma yerinin bildirilmesi suretiyle, yayalar ve trafik güvenliği meşru amacına uygun olarak kamu otoritelerince toplanma yerinin değiştirilebileceği kabul edilmektedir.⁷¹² Venedik Komisyonu'na göre, katılımcılar veya çevredekilerin güvenliği veya toplanmanın işleyişine ilişkin gerçek bir tehdidin varlığı halinde yeri yahut güzergahı değiştirilebilir, ancak katılımcılara karar gerekçesiyle birlikte duyurulmalıdır.⁷¹³ Ayrıca, spontane olduğu savlanmakla beraber özünde spontane olmayan toplanmaların da yerleri değiştirilebilir. Örneğin, düzenleneli iki ay olmuş bir seçimin protesto edilmesi hâlinde yapılacak eylemin spontane nitelikte olmayacağından ötürü yerinin değiştirilebileceği kabul edilmiştir.⁷¹⁴

bb. Terör propagandası niteliğinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri sorunu

Mahkeme içtihadında, slogan içeriğine dayanarak toplanma özgürlüğüne sınırlama getirilmesi konusu dikkatle incelenmektedir. Buna göre, şiddete yönelik olmayan ve kamusal tartışmaya ilişkin sloganlara dayanarak özgürlüğe müdahale

⁷¹⁰ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 109

⁷¹¹ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 112

⁷¹² İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, §§ 59-60 ; Öte yandan yargıçlar Vajić ve Kovler, ortak karşıt görüşlerinde karardaki olaya konu toplantının belediyenin bir kararını protesto etmek için düzenlendiğine ve başvuru anından itibaren kamu otoritelerinin ilgili meydana hazırlık yapmaya yeterli vakitlerinin olduğuna dikkat çekerek; bu toplantının yerinin başka bir yerde yapılmasının uygun olmayacağından bahisle yerinin değiştirilmesinin meşru amaca hizmet etmeyeceğini savunmuşlardır.

⁷¹³ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 23

⁷¹⁴ İHAM (2. Daire), **Évá Molnar/Macaristan**, B. No. : 10346/05, 07.10.2008, § 39

edilmesinin gelecekte bu özgürlüğü kullanacak kimselerde serinletici etki yaratması gündeme gelmektedir.⁷¹⁵

Anılan sorun bakımından Türk hukuku bakımından sıkça karşılaşılan bir husus; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde terör örgütleri lehine beyanlar verilmesi, slogan atılması ve katılımcı ile düzenleyicilerin terör örgütleri ile ilişki içinde olduğuna dair emareler taşıyan başka davranışlarda bulunması halidir. Türk hukukunda bu nitelikte toplantı, gösteri ve yürüyüşler 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın 23/(b) maddesine göre yasaya aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri içinde sayılmıştır. Buna göre, *“yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez ve sair unsurlarla örtterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak yapılan”* toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasa dışıdır ve bu gibi eylemleri gerçekleştirmek aynı Yasa'nın m. 28 kuralına göre cezalandırılacaktır. Öte yandan, Türk hukuku terör propagandası niteliğindeki toplantıları yalnızca yasaya aykırı saymakla yetinmemiş, bu gibi toplantılarda anılan eylemleri gerçekleştiren kimselerin fiillerini 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın m. 7/2 ve 7/3 hükmüne göre cezalandırma yoluna gitmiştir. Buna göre:

“(...) Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayının sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır: (...)

b) Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde; 1. Örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması, 2. Slogan atılması, 3. Ses cihazları ile yayın

⁷¹⁵ İHAM (5. Daire), Schwabe ve M.G./Almanya, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, §§ 115-116

yapılması, 4. Terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi.

Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu suçu işleyenlerin cebir ve şiddete başvurmaları ya da her türlü silah, molotof ve benzeri patlayıcı, yakıcı ya da yaralayıcı maddeler bulundurmaları veya kullanmaları hâlinde verilecek cezanın alt sınırı dört yıldan az olamaz.”

Yukarıdaki yasal düzenlemeyi kısmen isabetli bulmakla beraber; “*terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapmak*” fiilinin çok geniş yorumlara açık olmasından hareketle, hizmet ettiği sınırlama amacına oransız sınırlar getireceğini; hattâ öngörülemez sonuçlara yol açabileceğini düşünmekteyiz.

İHAM, bir olayda, yasa dışı ve şiddetçi bir terör örgütü olarak nitelenen oluşumun hedefleri lehinde⁷¹⁶ slogan atılan toplantının barışçıl niteliğinin kaybolmadığını içtihat etmiştir. Silahlı faaliyeti aşikâr olan ve amaçları bilinen bir örgüt bakımından; anılan sloganların terör örgütü propagandası olduğu konusunda Mahkeme’nin kuşkuya düşmesine⁷¹⁷ anlam verebilmek kanımızca mümkün değildir.

Ayrıca, şiddet eylemleri içermeyen gösterilerde terörist liderleri destekleyen sloganlar atmak da hayli tartışmalı bir şekilde barışçıl kabul edilmiştir ve slogan atılan kimseye uygulanan özgürlüğü bağlayıcı yaptırımın Sözleşme’yi ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.⁷¹⁸ Buna göre, terör örgütlerini övme niteliğindeki ifadeler yaptırımlandırılırken, ifadenin ulaştığı kitlenin boyutları da dikkate alınmalıdır.⁷¹⁹

⁷¹⁶ İHAM (2.Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 16. Olaya MLKP örgütü lehine sloganlar konu olmuştur.

⁷¹⁷ İHAM (2.Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 74

⁷¹⁸ İHAM (2. Daire), **Turan Biçer/Türkiye**, B. No. : 3224/03, 30.11.2010, §§ 34-38

⁷¹⁹ İHAM (Büyük Daire), **Gerger/Türkiye**, B. No. : 24919/94, 08.07.1999, § 42

Öte yandan Mahkemenin, yasal örgütlerin ismini taşıyan flama, şapka, yama takarak başvuruçuların katıldığı bir gösterinin kendi başına bu nedenle barışçılığını kaybedeceği yahut terör örgütü propagandası niteliği taşıyacağı biçiminde yorumlanamayacağı yönündeki içtihadı kanımızca isabetlidir.⁷²⁰

cc. Antidemokratik talepler ve ayrılıkçılık sorunu

Mahkeme'nin içtihadına göre ayrılık talepleri içeren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlanması kural olarak ulusal güvenlik meşru amacına girmekle beraber; her ayrılıkçı talep her sınırlamayı meşru kılmayacaktır. Ayrılıkçı talepler barışçıl biçimde iletildiği sürece özgürlük ile meşru amaç arasındaki dengenin korunması gerekir.⁷²¹ Mahkeme, Fransa'nın bir denizaşırı ili olan *Guadeloupe*'nin bağımsızlığı için yapılan izinsiz ve spontane bir gösteride, herhangi bir şiddet eyleminde bulunmayan avukat göstericinin; yerel bir yargıca hakaret içeren duvar yazısının önünde durması ve şiddet olaylarının gerçekleştiği yerden ayrılmaması halinde, kendisine baro tarafından disiplin cezası verilmesini Sözleşme'ye aykırı bulmuştur.⁷²²

Yine, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanların gerçekleştirdikleri eylemdeki söylemlerinin özerklik talebi içermesi, siyasi sınırlarda değişiklikler istemesi gibi hâllerde bu kimselerin özgürlüğüne kendi başına devletin ülkesel bütünlüğü ve ulusal güvenliğinin korunması meşru amacı ile müdahale edilebileceği sonucuna ulaşılamaz.⁷²³

ii. Kamu Düzeninin Sağlanması ve Suç İşlenmesinin Önlenmesi

İHAS m. 11/2 kuralında özgürlüğün sınırlanması için yönelinmesi söz konusu olabilecek ikinci meşru amaç kamu düzeninin sağlanması olarak zikredilmektedir. Kamu düzeni kavramı Venedik Komisyonu'na göre belirgin bir ifade değildir, bu nedenle bu meşru amacın istismar edilmemesi gerekir. Her halde, kamu düzeninin

⁷²⁰ İHAM (2.Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 74

⁷²¹ İHAM (Daire), **Piermont/Fransa**, B. No. : 15773/89 15774/89, 27.04.1995, §§ 77-85

⁷²² İHAM (Daire), **Ezelin/Fransa**, B. No. : 11800/85, 26.04.1991, §§ 50-53

⁷²³ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221 ve 29225/95, 002.10.2001 § 97

korunması meşru amacına yönelmek suretiyle yalnızca hipotez niteliğindeki düzen bozulmasının engellenmesi amacı güdülmemelidir.⁷²⁴ Bundan hareketle yapılabilecek ilk tespite göre birçok, hattâ her⁷²⁵ toplantı ve gösteri yürüyüşü doğası itibariyle günlük yaşamı ve kamu düzenini bir miktar bozmaya eğilimlidir. Öte yandan, İHAS m. 11’de düzenlenen özgürlüğün özünden yoksun kalmaması için, kamu makamlarının barışçıl toplanmaların trafik dâhil olmak üzere gündelik hayatta yol açacağı aksaklıklara belli bir ölçüde tolerans göstermesi gerekliliği, Mahkemece belirtilmiştir.⁷²⁶ Olağan yaşamın sekteye uğrayıp uğramadığı, olaya özgü inceleneceği gibi,⁷²⁷ gösterilecek toleransın ölçüsü de somut olayın koşullarına göre belirlenecektir.⁷²⁸

Kamu düzeninin sağlanması meşru amacına hizmet eden haller içerisine, yüksek güvenli alan olarak belirlenmiş yerlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı korunması ve önceden yasaklanmış bir yürüyüşün gerçekleştirilmesinin engellenmesi de girecektir.⁷²⁹ Bu gibi alanlarda yapılacak toplanmaların ön izne bağlanması ve izinsiz yapılan gösterilerin dağıtılmasını Mahkeme olanaklı görmektedir.⁷³⁰

Kapalı yerlerin uzun süreli işgali suretiyle yapılan toplanmalarda, kamu düzeninin bozulmasının her an mümkün olduğu veya bu yerlerde olağan olarak gösterilen faaliyetlerin bozulduğu⁷³¹ hallerde, toplanmanın kamu düzeninin bozulmasının önlenmesi meşru amacına yönelerek dağıtılabileceği kabul edilmiştir.⁷³² Aynı şekilde, izin ve bildirim rejimlerinden doğan gereklere uyulmamakla yetinilmeyip; uzun süredir ve periyodik biçimde gerçekleştirilen, mesajın aktarılmış

⁷²⁴ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 41 § 76

⁷²⁵ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 40; İHAM (3. Daire), **Çelik/Türkiye (no.3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 92; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 155

⁷²⁶ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, § 42; İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 38; İHAM (3. Daire), **Çelik/Türkiye (no.3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 92; İHAM (4. Daire), **Csorba/Macaristan**, B. No. : 27585/13, 22.05.2018, § 26; İHAM, **G./Almanya** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 13079/87, 06.03.1989; Çözeli, **a.g.e.**, s. 83; İnce, **a.g.y.**, s. 8

⁷²⁷ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 244

⁷²⁸ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 155

⁷²⁹ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 88

⁷³⁰ İHAM (4. Daire), **Rai ve Evans/Birleşik Krallık (Kabul Edilebilirlik Kararı)**, B. No. : 26258/07 26255/07, 17.11.2009

⁷³¹ İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 79

⁷³² İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, § 52

olmasına rağmen devam eden toplantıların dağıtılmasının kamu düzeninin korunması meşru amacına yöneldiğine Mahkemece işaret edilmektedir.⁷³³

Gösterinin gerçekleştirildiği sırada düzeni bozan davranışların yaptırımlandırılması da kamu düzeninin sağlanması ve düzensizliğin önlenmesi meşru amacının kapsamında incelenmektedir.⁷³⁴

Toplanma yahut gösteri alanında ve bu alanın etrafında kamu düzeninin sağlanması kapsamında, kimi trafik düzenlemelerinin yapılması sıkça gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapıldığı sırada trafiğin akışına engel olma gibi fiiller nedeniyle uygulanan yaptırımların da toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılımdan kaynaklandığı Mahkemece mütalaa edilmektedir.⁷³⁵ Ancak trafik düzeni gerekçe edilerek toplantıların dağıtıldığı hallerde kamu düzeni önemli ölçüde tehlikeye girmemişse, ifadenin gerçekleştirilmesi kamu düzenine öncelikli olacak, başka bir deyişle; kamu düzeni meşru amacı ifadenin gerçekleştirilmesinin önüne çıkarılamayacaktır.⁷³⁶ Bu gibi hallerde, trafik düzeninin bir süreliğine bozulması normal karşılanmalıdır ve bu gerekçeyle toplantının dağıtılmasında acele edilmemesi gerekir.⁷³⁷ Yolları uzun süre ulaşılmaz hale getiren eylemlere başvurmak yoluyla gerçekleştirilen gösteriye son veren müdahale; ilgili gösterinin günlük yaşama, trafiğe ve ekonomik faaliyetlere olan olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı amaçladığı ölçüde kamu düzeninin korunması meşru amacına yönelecektir.⁷³⁸

Denizde seyrüsefere etkisi olacak toplantı ve gösteriler de Mahkemenin içtihadında yer edinmiştir. Bir olayda, bir geminin uyruğu olmadığı bir devletin karasularına sokulmak suretiyle gösteri yapılacakken; anılan geminin karasularına girişinin engellenmesinin kamu düzeninin korunması meşru amacını hedef aldığı kabul edilmiştir.⁷³⁹

⁷³³ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu vd./Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2007, § 51

⁷³⁴ İHAM (3. Daire), **Ashughyan/Ermenistan**, B. No. : 33268/03, 17.07.2008, §§ 83-85

⁷³⁵ İHAM (3. Daire), **Ashughyan/Ermenistan**, B. No. : 33268/03, 17.07.2008, § 75 ; İHAM (4. Daire), **Csorba/Macaristan**, B. No. : 27585/13, 22.05.2018, § 9, 26

⁷³⁶ İHAM (2. Daire), **Karatepe/Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009; §§ 47-48; İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 77

⁷³⁷ İHAM (2. Daire), **Karatepe/Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009; §§ 47-48; İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 41

⁷³⁸ İHAM, (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 114

⁷³⁹ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 35

Yasal olarak gerçekleştirilen faaliyetleri engelleme yoluyla yapılan -başka bir deyişle sivil itaatsizlik boyutuna ulaşan- toplantı ve gösteri yürüyüşlerine gerçekleştirilen müdahalenin meşru amaçları içerisinde kamu düzeninin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi yer almaktadır.⁷⁴⁰

Büyük politik gösterilerin gürültüye yol açması Mahkeme tarafından doğal görülmektedir. Bu nitelikteki gösterilerin sırf gürültüye yol açtığı gerekçesiyle dağıtılması, kamu düzeninin korunması meşru amacına yönelemeyecektir.⁷⁴¹ Ancak toplanma yerinde aşırı kalabalık oluşabilecek hallerde, bunu önlemeye yönelik müdahaleler kamu düzeninin korunması meşru amacından kaynaklanabilir.⁷⁴²

Öte yandan, bildirim veya izin rejimlerinin öngörülmesinin kamu düzeninin korunması meşru amacına yöneldiği kabul edilmektedir.⁷⁴³ Buna göre İHAS'a taraf Devletler toplantı ve gösteri yürüyüşlerine izin ve bildirim rejimleri getirmekte serbesttir.⁷⁴⁴ Ancak barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dair yapılacak bildirimleri Devletlerin reddetmek yerine bir miktar tolerans göstermeleri gerektiği Mahkemece içtihat edilmiştir.⁷⁴⁵ Bu toleransın gösterilme nedeni, barışçıl toplanma hakkını özünden yoksun bırakmamaktır.⁷⁴⁶ Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün yasada öngörülen koşulları karşılamaksızın gerçekleştirilmesi, kendi başına bu toplantının kamu düzenini bozduğu ve bu gerekçeyle müdahale edilebileceği sonucuna varılmasını sağlamaz. Başka bir deyişle, yasaya aykırılık kendi başına bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne müdahale edilmesini meşru kılmayacaktır.⁷⁴⁷ Kamu düzenini bozabileceği gerekçesiyle dağıtılan spontane toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dağıtan kamu görevlileri yargılanırken; ilgili toplantı veya gösteri yürüyüşünün kamu düzenini bozma riskine dair hiçbir inceleme yapılmaksızın yerel mahkemelerce bu görevliler

⁷⁴⁰ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000.

⁷⁴¹ İHAM (3. Daire), **Galstyan/Ermenistan**, B. No. : 26986/03, 15.11.2007; § 116

⁷⁴² İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 130

⁷⁴³ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 28

⁷⁴⁴ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 35; İHAM (2. Daire), **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, § 41; İHAM (3. Daire), **Çelik/Türkiye (no. 3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 90; İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 91

⁷⁴⁵ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 43

⁷⁴⁶ İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 76

⁷⁴⁷ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 39; İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 136; Çözeli, **a.g.e.**, s. 86

lehine beraat verilmesinin hukuka uygun olmayışına Mahkemece dikkat çekilmiştir.⁷⁴⁸ Spontane toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyen kişiler bakımından, başvurucların yalnızca “ajite” bir halde olduklarının tespit edilmesi, bu kimselerin kamu düzeni aleyhine tehlike arz ettikleri sonucuna varmayı haklı kılmaya yeterli görülmemiştir.⁷⁴⁹ Venedik Komisyonu ise, bildirim yapılmasının yalnızca idarenin önlem ve düzenlemelere başvurması gereken hallerde zorunlu kılınmasını önermektedir.⁷⁵⁰

Bildirim veya izin rejiminin öngörüldüğü on üç devlette (Azerbaycan, Belçika, Bosna-Hersek, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Karadağ, Hollanda, Sırbistan, Türkiye) toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağına dair idareye bildirimde bulunmamak ya da idarenin getirdiği sınırlamalara uymamak, kendi başına toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için yeterli gerekçe olarak öngörülmüştür.⁷⁵¹ Diğer devletlerin mevzuatlarında ise başkaca gerekçelerin de oluşmasının beklendiği saptanmıştır.⁷⁵²

Türkiye’deki rejim bakımından, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası m. 9 kuralı uyarınca on sekiz yaşını doldurmuş ve fiil ehliyeti sahibi olan, ayrıca diplomatik dokunulmazlığı olmayan yedi kişilik bir düzenleme kurulu oluşturulması; maddenin ikinci fıkrasına göre ise tüzel kişiler bakımından ayrıca yetkili organın toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleme yönünde karar almış olması, bu düzenleme kurulunun ise m. 10 kuralı uyarınca imzaladığı ve toplantının amacı, yeri, başlama ve bitme saatleri; kurul başkan ve üyelerinin kimlik, meslek ve ikamet ile çalışma yeri bilgilerini içeren bildirim, toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılacak yerdeki valilik yahut kaymakamlığa toplantıdan en az kırk sekiz saat önce verilmesi gerekir. Ayrıca aynı Yasa’nın m. 3/2 kuralına göre yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesi İçişleri Bakanlığı iznine bağlanmıştır.

⁷⁴⁸ İHAM (2. Daire), *Aşıcı vd./Türkiye*, B. No. : 17561/04, 15.07.2010, § 26

⁷⁴⁹ İHAM (2. Daire), *Aşıcı/Türkiye (no.2)*, B. No. : 26656/04, 31.01.2012, § 44

⁷⁵⁰ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 9

⁷⁵¹ İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, §§ 319-320

⁷⁵² İHAM (3. Daire), *Lashmankin vd./Rusya*, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 324

İHAM'ın karşılaştırmalı hukukta yaptığı tespitler bakımından, on devlette (Azerbaycan, Bosna-Hersek, Estonya, Makedonya, Yunanistan, Letonya, Karadağ, Romanya, Sırbistan, Türkiye) belli yerlerin yakınında toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemesi yasaktır. Altı devlet bakımından ise (Azerbaycan, Yunanistan, Liechtenstein, Monako, Romanya, Sırbistan) belli gün ve belli saatlerde toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kullanılamayacağı öngörülmüştür.⁷⁵³

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçılığı bakımından, katılımcı ve düzenleyicilerin şiddet eylemlerine girişme niyeti taşıdığı toplantılar; İHAS m. 11 korumasının baştan itibaren dışında kalacaktır.⁷⁵⁴ Bu başlıkta ise, barışçıl nitelikte başlamakla beraber; şiddet olaylarının sonradan ortaya çıktığı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırılmasında meşru amacın varlığı tartışılacaktır.⁷⁵⁵

Toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyecek ve bunlara katılacak kimselerin şiddete başvurmayı amaçladığını ispat yükü Devlet makamlarının üzerindedir.⁷⁵⁶ Kolluk güçleri ile göstericiler arasında karşılıklı şiddet eylemleri gerçekleşen hallerde, başvurucunun şiddet eylemlerinin başlatılmasına katılıp katılmadığı önem arz eder.⁷⁵⁷ Şiddet eylemlerini göstericilerin başlattığı iddiası ispatlanırken yalnızca görevli polis memurlarının ifadelerine dayanılmaz, bağımsız bir soruşturma yürütülmesi gerekir.⁷⁵⁸ Ayrıca, şiddet eylemlerinin ortaya çıktığı toplantı dağıtılırken, silah taşıdığı ortaya çıkan göstericinin barışçıl niyette olmadığı ispatında ilgili göstericinin silah taşımakla yetinmesinin tespit edilmesi yetersizdir; bu silahı en azından kullanmaya teşebbüs ettiği de ispatlanmalıdır.⁷⁵⁹ Düzenleyicilerin kontrol edemeyeceği biçimde düzenin bozulduğu yahut şiddet eylemlerinin gerçekleştiği toplu eylemler de barışçıl toplanma özgürlüğü kapsamında kalır, ancak elbette meşru amaçlara dayanarak bu eylemlere ilişkin sınırlamalar yapılacaktır.⁷⁶⁰

⁷⁵³ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 321

⁷⁵⁴ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221 ve 29225/95, 002.10.2001 § 77

⁷⁵⁵ Barışçıl niteliği olmadığı için baştan itibaren m. 11 kapsamı dışında kalan toplantı ve gösteri yürüyüşleri için bkz. yukarıda s. 84

⁷⁵⁶ İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People's Party/Moldova (no.2)**, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 23

⁷⁵⁷ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 231

⁷⁵⁸ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 243. Ayrıca Mahkeme, böyle bir ifadeye edilecek itibarın siyasal açıdan kırılğan dönemlerde kuşku uyandıracağını vurgulamıştır.

⁷⁵⁹ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, § 232

⁷⁶⁰ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 103

Barişçıl amaçlara yönelmeyen yahut şiddete başvuru olan eylemler bu maddenin koruma alanına girmemekle beraber, bunların dağıtılmasının yöntemini belirlemekte kamu makamlarının geniş takdir yetkisi⁷⁶¹ mevcuttur; ancak yapılacak müdahale her türlü işkence boyutuna ulaşmamalıdır; başka bir deyişle İHAS m. 3'teki güvenceden şiddetçi toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanlar da faydalanacaktır.⁷⁶²

Devam etmekte olan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasında göstericilerden bir kısmının şiddet eylemlerine başvurdukları andan itibaren, toplantı veya gösteri yürüyüşüne müdahale edilmesi; kamu düzeninin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi meşru amacı kapsamında kural olarak meşrulaşır.⁷⁶³ Göstericilerin şiddet amacı taşıdıklarını veya şiddet eylemlerine başvurduklarını kamu idareleri ispatlamalıdır.⁷⁶⁴ Öte yandan, düzeni bozan her eylem şiddet eylemi olarak kabul edilmez.⁷⁶⁵ Kamu düzenine neden tehdit oluşturduğu ortaya konamayan ve şiddete yöneleceğine dair bir kanıt olmayan kimsenin toplantıdan önce gözaltına alınmasının, sonradan anılan toplantıda şiddet olayları yaşansa da kamu düzeninin sağlanması meşru amacına yönelemeyeceği içtihat edilmiştir.⁷⁶⁶ Öte yandan; gösteri sırasında yer yer şiddet yahut başka hukuka aykırı fiiller kimi göstericilerce gerçekleştirilse de, bu gibi eylemlere başvurmayan bireyler barışçıl toplanma haklarından faydalanmaya devam edebileceklerdir.⁷⁶⁷ Bundan hareketle, göstericiler ile kolluk kuvvetleri arasında gerginlik çıktığı hallerde, öncelikle gerginlik yaşanan bölüm izole edilmelidir.⁷⁶⁸

Birden fazla anlam taşıyabilecek semboller vasıtası ile siyasi ifade gerçekleştirilmesi halinde yerel makamların anlamın tespitinde en yüksek özeni göstermesi gerekir. İfadenin m. 10 anlamında şoke edici olmakla beraber korunmaya mazhar oluşu ile demokratik toplumda tolere edilemeyecek nitelikte oluşu arasındaki

⁷⁶¹ İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 113

⁷⁶² Bkz. ileride s. 134

⁷⁶³ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 98

⁷⁶⁴ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 98

⁷⁶⁵ İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 93

⁷⁶⁶ İHAM (2. Daire), **Nisbet Özdemir/Türkiye**, B. No. : 23143/04, 19.01.2010, § 40

⁷⁶⁷ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 155; İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 99; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius/Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 94; Çözel, **a.g.e.**, s. 86

⁷⁶⁸ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 133

çizgi çekilirken, ifadenin bağlamı incelenmelidir.⁷⁶⁹ Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde havaya yumruk kaldırılmasının şiddete yönelim anlamına geldiği kabul edilemez, bu gibi bir hareketin toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasında yapılması toplantının barışçıl niteliğini ortadan kaldırmaz.⁷⁷⁰ Toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hükümetler ve siyasetçiler hakkında “kahrolsun” ilenmesi içeren sloganların söylenmesinin, yabancı devlet hükümeti bayrağı yakılması fiillerinin gerçekleştirilmesinin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl niteliğini ortadan kaldırmayacağı içtihat edilmiştir.⁷⁷¹ Dolayısıyla, ifade edildikten sonra genel olarak şiddet eylemine ve provokasyona yol açmamış söylemlerin sınırlamaya esas oluşturmaması gerekir. Bu durum, karşıt eylemler bakımından *heckler's veto* sonucuna yol açmamalıdır.⁷⁷²

Diğer yandan, kamu binalarına taş ve yumurta atıldığı izinsiz protesto eyleminde, izinsiz bir toplantıya katılmaktan hafif idari para cezası verilmesi halinde Mahkeme; başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğundan bahisle, ilgili eylemin m. 11 anlamında barışçıl niteliğini kaybettiğini ortaya koymuştur.⁷⁷³

Avrupa Birliği hukuku anlamında malların serbest dolaşımına hanel getirecek zararlara yol açılan şiddetçi protestolar bakımından, Avrupa Birliği üyesi devletlerin bu protestocuların fiillerini soruşturma yükümlülüğü içerisinde oldukları kabul edilmiştir.⁷⁷⁴

iii. Kamu Sağlığı ve Genel Ahlakın Korunması

İHAS m. 11/2 kuralında sınırlamalar için belirtilen bir diğer meşru amaç, kamu sağlığı ve genel ahlakın korunmasına yönelmektedir. Venedik Komisyonu'na göre kamu sağlığının korunması meşru amacı toplanma hakkı uygulamasında nadir

⁷⁶⁹ İHAM (1. Daire), *Fáber/Macaristan*, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 36

⁷⁷⁰ İHAM (2. Daire), *Bakır vd./Türkiye*, B. No. : 46713/10, 10.07.2018, § 75; Çözeli, *a.g.e.*, s. 86

⁷⁷¹ İHAM (4. Daire), *Christian Democratic People's Party/Moldova (no.2)*, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 27 . Mahkeme; önceki toplantılarında bu fiilleri gerçekleştiren siyasi partinin memnuniyetsizlik ve protesto olarak algılanması gerektiğini, sınırlama nedenleri bakımından ilgili ve yeterli olmadığını ortaya koymuştur.

⁷⁷² İHAM (1. Daire), *Fáber/Macaristan*, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, §§ 47, 57

⁷⁷³ İHAM (4. Daire), *Ziliberg/Moldova* (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 61821/00, 04.05.2004

⁷⁷⁴ ATAD, *Komisyon/Fransa*, C-265/95, 09.12.1997

rastlanan bir durum oluşturmaktadır.⁷⁷⁵ Gerçekten de, içtihatla barışçıl toplanma hakkının sınırlamasına dayanak olarak kamu sağlığının korunmasına sık başvurulmadığı gözlemlenmiştir.

Gebeliğe son veren ilaçların kullanım ve dağıtımının yasak olduğu Portekiz'in karasularına bir gemiyle girip halka anılan ilaçların dağıtılmasının hedeflendiği bir gösteri söz konusu iken, ilgili geminin karasularına girmesinin engellenmesinin kamu sağlığını koruma meşru amacına yöneldiği kabul edilmiştir.⁷⁷⁶ Yine, toplantı yerindeki sağlık koşullarının zamanla kötüleşmesi ve açlık grevi yapan göstericilerin durumunun kritikleşmesi olgularına dayanarak yapılan müdahalenin kamu sağlığının korunması meşru amacına yöneldiği belirtilmektedir.⁷⁷⁷ Ancak burada belirtilmek gerekir ki, Venedik Komisyonu'na göre açlık grevi içeren gösteri stratejisi söz konusu olan hallerde yapılacak önden yasaklama kamu sağlığının korunması meşru amacına yönelmeyecektir.⁷⁷⁸

Genel ahlakın korunması meşru amacı bakımından ilk belirtilmesi gereken, Sözleşme'nin yaşayan bir metin olmasından hareketle bu meşru amacın da değişen ahlaki değerlere uyum sağlaması gereğidir. Ayrıca Venedik Komisyonu'na göre yalnızca ahlaka aykırılık meşru amacına yönelerek sınırlamaya gidilmemelidir, ilgili ahlak kuralının yasada da dayanak bulması gerekir ve genel ahlakın korunması meşru amacına yalnızca istisnai hallerde başvurulmalıdır.⁷⁷⁹ Eşcinsel kimselerin cinsel yönelim kimliklerini ifadesinin engellenmesinin genel ahlakın korunması amacına yönelmeyeceği kabul edilmektedir. Eşcinselliğin toplumun çoğunluğunun ahlak anlayışına aykırı olması bu sonucu değiştirmez.⁷⁸⁰ Yine, küçüklerin eşcinselliğe

⁷⁷⁵ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 41 § 76

⁷⁷⁶ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 35

⁷⁷⁷ İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, §§ 46-50

⁷⁷⁸ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 41 § 77

⁷⁷⁹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 42 §§ 78-79

⁷⁸⁰ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 81 vd.

teşvikine engel olunması amacıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne sınırlama getirilmesinin meşru bir amaca hizmet ettiği iddiası kabul görmemiştir.⁷⁸¹

iv. Başkalarının Hak ve Özgürlüklerinin Korunması

İHAS'taki hak ve özgürlüklerden azınlıkların yararlanması, çoğunluğun bu yararlanmayı tasvip etmesi koşuluna bağlanamaz; böyle bir yaklaşım Mahkeme'ye göre temel hakları pratik ve etkili olmaktan çıkartıp, teorik hale getirecektir.⁷⁸² Özellikle, inanç özgürlüğünün korunması⁷⁸³ amacından bahisle, çoğunluğun inançlarına aykırı bir ileti taşıyacak gösterilerin bu nedenle yasaklanamayacağı kabul edilmektedir. Yine, azınlıkta kalan bir dini inanca mensup kişilerin yapacağı ayin biçiminde toplantıya izin verilmeyen bir olayda; bu inancın azınlıkta kalmasının, inananların haklarına müdahaleyi meşrulaştırmayacağı sonucuna varılmıştır.⁷⁸⁴ Bu koruma, azınlıkta kalan görüşlerin yalnızca kamuoyunu oluşturan çoğunluk görüşüne karşı değil; aynı zamanda siyasi irade ile devlet kurum ve organlarının görüşlerine karşı da gerçekleştirilecektir.⁷⁸⁵ Her halde, kamu makamları barışçıl toplanma ile bu toplanmanın yapılacağı yerde yaşayan, çalışan, alışveriş yapan, iş yapan insanların yarışan hakları arasında denge kurmalıdır. Buna koşut bir denge, aynı yer ve zamanda toplanıp karşıt görüşte olan kimselerin toplanma özgürlükleri için de gözetilmelidir.⁷⁸⁶ Öte yandan, yalnızca bir toplanmaya muhalefet etme amacıyla toplanan kimselere yapılacak müdahale, başkalarının haklarının korunması amacına dayanarak meşrulaştırılamayacaktır.⁷⁸⁷

Özünde kamu düzeninin korunması meşru amacına dayanan bir sınırlama oluşturacağı kabul edilse de trafik düzeninin sağlanması; kişi özgürlüğü ve seyahat özgürlüğünün korunması amacına hizmet ettiği ölçüde, başkalarının haklarının

⁷⁸¹ İHAM (3. Daire), **Alekseyev vd./Rusya**, B. No. : 14988/09, 27.11.2018, § 21

⁷⁸² İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 31; İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 81

⁷⁸³ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 60

⁷⁸⁴ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 31

⁷⁸⁵ İHAM (2. Daire), **Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye**, B. No. : 20641/05, 25.09.2012, § 56

⁷⁸⁶ İHAM (2. Daire), **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 28

⁷⁸⁷ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 42 § 80

korunması meşru amacına da yönelecektir.⁷⁸⁸ Yine, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bildirim ve izin rejimine bağlanması ve bu koşulları yerine getirmeksizin yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale edilmesi hallerinde; kamu düzeni meşru amacının yanında başkalarının haklarının korunması meşru amacı da gözetilmiş olacaktır.⁷⁸⁹

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, başka kimselerin yasal olarak yaptığı faaliyetleri engellemeyi hedeflemesi halinde; özgürlüğün sınırlanması, başkalarının haklarının korunması meşru amacına dayanarak gerçekleştirilecektir.⁷⁹⁰

Yargı yerleri yakınında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasak olması, görülmekte olan bir davayı etkileme amacı güden toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlanması bakımından, bu meşru amaç kapsamında mütalaa edilecektir.⁷⁹¹

Siyasetçilerin eleştirildiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, bu kimseler aleyhinde eleştirel değer yargılarında bulunulmasının sınırlanmasının, ilgili siyasetçilerin haklarının korunmasına hizmet etmediği Mahkeme tarafından kabul edilmektedir.⁷⁹²

c. Demokratik Toplumda Gereklik

Mahkemenin yerleşik içtihadına göre; Avrupa kamu düzeninin temel bir özelliğinin demokrasi oluşu ve İHAS'ın tasarlanış amacının demokratik bir toplumun değer ve ülkülerini yaymak ve korumak oluşundan hareketle, demokrasinin Sözleşme'ye uygun tek siyasi model olarak algılanması söz konusudur. Buna göre, bir temel hakka müdahalenin gerekliliğinden yalnızca “demokratik bir toplumdan” neşet

⁷⁸⁸ İHAM (2. Daire), **Éva Molnár/Macaristan**, B. No. : 10346/05, 07.10.2008, § 29; İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 32

⁷⁸⁹ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 32; İHAM, **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, § 41; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 148

⁷⁹⁰ İHAM (3. Daire), **Drieman vd./Norveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000. Olayda başvurucular, yasal olarak balina avı yapan geminin balınacılık faaliyetlerini engellemeye yönelik bir protesto gerçekleştirmiştir.

⁷⁹¹ İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 38, İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 440

⁷⁹² İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, § 88-90

eden gereklilikler anlaşılmalıdır.⁷⁹³ Demokratik toplumda gerekli müdahaleler, zorlayıcı toplumsal ihtiyaca karşılık düşen ve sınırlamanın yöneldiği meşru amaca orantılı müdahalelerdir.⁷⁹⁴ Müdahalenin gerekliliği, olayın bütünü bakımından incelenecektir.⁷⁹⁵

İçtihadı göre demokratik toplumda gerekliliğin karşısında Devletlerin takdir yetkisi⁷⁹⁶ geniş yorumlanacaktır.⁷⁹⁷ Örneğin, kamu düzeninin bozulmasının öngörülebileceği halde, bu bozulmanın engellenmesi için Devletler takdir yetkilerini kullanır.⁷⁹⁸ Ancak geniş yorumlanacak olan bu takdir yetkisi, Devletlerin yetkilerini makul biçimde, dikkatli (özenli) ve iyi niyetle⁷⁹⁹ kullanma yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacağı gibi, takdir yetkisinin kullanılması; olayın geneline bakıldığında sınırlamanın zorlayıcı toplumsal ihtiyaca dayanması, meşru amaca hizmet etmekle sınırlı⁸⁰⁰ olması, takdir yetkisinin belli bir şekilde kullanımını meşru kılan gerekçelerin olayda “ilgili (elverişli) ve yeterli”⁸⁰¹ olması gereğini ortadan kaldırmayacaktır.⁸⁰² Ayrıca, sınırlamanın gerekliliğinin ispatı ikna edici bir biçimde gerçekleştirilmelidir.⁸⁰³ Mahkeme, Sözleşmeciler Devletlerin başta yüksek yargı makamlarının olmak üzere tüm mahkemelerinin kararıyla haklara müdahale edildiği hallerde, yapılacak müdahalelerin Mahkeme’nin İHAS’a getirdiği yorumlara uygun gerekçeler üzerine kurulması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁰⁴ Özellikle hak öznelerine

⁷⁹³ İHAM (4. Daire), **Bączkowski/Polonya**, B. No. : 1543/06, 03.05.2007, § 61; İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 39 İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 38

⁷⁹⁴ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 33; İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 132

⁷⁹⁵ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 33

⁷⁹⁶ Ergeç, **a.g.e.**, s. 241

⁷⁹⁷ İHAM (2. Daire), **Cisse/Fransa**, B. No. : 51346/99, 09.04.2002, § 53 ; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 142

⁷⁹⁸ İHAK (Genel Kurul), **Rassemblement jurassien et unité jurasienne/İsviçre** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 8191/78, 10.10.1979

⁷⁹⁹ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 112; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 143; İHAM, (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova** (no. 2), B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 22; İHAM (2. Daire), **Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye**, B. No. : 20641/05, 25.09.2012, § 50

⁸⁰⁰ İHAM (2. Daire), **Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye**, B. No. : 20641/05, 25.09.2012, § 49

⁸⁰¹ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 39; İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 48; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 143

⁸⁰² İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 46; İHAM, (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova (no.2)**, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 22

⁸⁰³ İHAM, **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 35

⁸⁰⁴ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 217

cezai yaptırım uygulamak suretiyle özgürlüğün sınırlanacağı hallerde, mutlaka gerekçelendirme söz konusu olmalıdır.⁸⁰⁵

Mahkeme, kural olarak kendi takdirini Devletlerin takdir yetkisinin yerine geçirmez.⁸⁰⁶ Diğer bir yandan, Mahkeme takdir yetkisinin kullanımında “açık takdir hatalarının” varlığı durumunda ihlale hükmetme yetkisini saklı tutmaktadır.⁸⁰⁷ Bu anlamda takdir yetkisinin kullanımı güçlü⁸⁰⁸ bir Avrupa denetimine tabidir.⁸⁰⁹ Bu Avrupalı denetim, sözleşmecî Devletin mevzuatına, uygulayıcı makamların kararlarına, hatta bağımsız yargı makamlarının vereceği kararlara yönelebilir.⁸¹⁰ Yine, takdir yetkisinin kullanımının Sözleşme’ye uygunluğu her olayın kendi koşullarına göre belirlenecektir.⁸¹¹

Takdir yetkisinin kullanımı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde yapılacak ifadenin içeriğine yönelikse, bu kullanım sıkı bir incelemeden geçirilecektir; ancak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yeri, zamanı ve gerçekleştirilme şekli bakımından takdir yetkisi daha geniş mütalaa edilmektedir.⁸¹² Öte yandan kişilere, kamu görevlilerine veya toplumun bir kısmına karşı açıkça şiddet çağrısı niteliğinde ifadelerin gerçekleştirildiği hallerde de takdir yetkisi geniş mütalaa edilmektedir.⁸¹³ Ancak yargı görevlilerinin eylemlerini eleştiren veya bu kimseleri şoke edecek hatta aşağılayıcı gelecek söylemlerin iftira niteliği kanıtlanmadıkça, bunlara yapılacak sınırlamalar gereksiz sınırlama olarak nitelenebilecektir.⁸¹⁴

Takdir yetkisi, aynı veya farklı temel hakları kullanan farklı kişilerin menfaatlerini dengelemekte de söz konusu edilmektedir.⁸¹⁵ Bu anlamda, m. 11’de düzenlenen barışçıl toplanma özgürlüğü ve m. 10’da düzenlenen ifade özgürlüğüne

⁸⁰⁵ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 146

⁸⁰⁶ İHAM (2. Daire), **Sáska/Macaristan**, B. No. : 58050/08, 27.11.2012, § 19

⁸⁰⁷ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221 ve 29225/95, 02.10.2001 § 112; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 182

⁸⁰⁸ İHAM, (4. Daire), **Christian Democratic People’s Party/Moldova** (no. 2), B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 24

⁸⁰⁹ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221 ve 29225/95, 02.10.2001 § 87

⁸¹⁰ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 38

⁸¹¹ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 142

⁸¹² İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 417

⁸¹³ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 113

⁸¹⁴ İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 45

⁸¹⁵ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 50

ilişkin menfaatler dikkate alınırken; başvuruçuların kullandığı gösteri yöntemi ve kişilerin toplanmaktaki menfaati de göz önünde bulundurulmalıdır.⁸¹⁶ Ancak, takdir yetkisi hiçbir zaman belli gruplar aleyhine ve ayrımcı bir biçimde kullanılamayacaktır.⁸¹⁷ Bu anlamda, toplanma hakkından yararlanacak başvuruçuların açıklamalarını dikkate almaksızın kamu idarelerinin aynı nedenlerle tekrar tekrar hakkın kullanımını sınırlamasının haklar arasındaki dengeyi korumayacağı içtihat edilmiştir.⁸¹⁸

Kamu otoriteleri ve bu otoritelerin eylem ve işlemlerini denetleyen yargı makamları, sınırlamanın gerekliliğinin gerekçesini oluşturan olguları; tanıklar, prosedüral güvenceler gibi yollarla somutlaştırmalıdır.⁸¹⁹ Kamu güçlerinin tesis ettiği sınırlama niteliğinde işlemler ile bunların denetlendiği yargı kararlarında, bu olguların somut niteliklerine dellillendirilmek suretiyle⁸²⁰ atıfta bulunulmalıdır.⁸²¹ Kolluk güçleri ve göstericiler arasında şiddet eylemlerinin yaşandığı olaylarda, şiddetli eylemleri kolluk mensuplarının başlattığına ilişkin dellillendirilmiş iddialar incelenmeksizin göstericiler aleyhine hüküm verilmesi, bu anlamda gereksiz bir müdahaleye yol açar.⁸²²

Toplantıların yasaklanmasına gerekçe olarak takdiri nedenlerin öngörüldüğü devletlerde, İHAM'ın bir kararında yirmi yedi devletin iç hukuklarına yönelerek yaptığı mevzuat incelemesinde, bu devletlerin yirmi birinde takdir yetkisi kullanımına karşı usuli güvencelerin yer aldığı saptanmıştır. Bunlar içerisinde takdiri sınırlamaya karşı icra edilebilir kararların alınabileceği yargısal başvuru yolları, kısaltılmış karar süreleri, takdiri sınırlamanın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyicilerine en geç toplanma gününe belli bir süre kalıncaya kadar tebliğ edilebilmesi, idarenin kararlarına karşı ihtiyati tedbir önlemine başvurulabilmesi gibi çeşitli yöntemler mevcuttur.⁸²³

⁸¹⁶ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 49

⁸¹⁷ Olayda, eşcinsel hakları konulu toplantı yapmak isteyen başvuruçuların gösterdiği on toplanma yeri idarece uygun bulunmamıştır, ancak bu yerlerden birinde eşcinsel karşıtı gösteriye izin verilmiştir. bkz. İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 429.

⁸¹⁸ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 42

⁸¹⁹ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 46

⁸²⁰ İHAM (1. Daire), **Gafgaz Mammadov/Azerbaycan**, B. No. : 60259/05, 15.10.2015, §§ 62-65

⁸²¹ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 51

⁸²² İHAM (3. Daire), **Lutskevich/Rusya**, B. No. : 6312/13 ve 60902/14, 15.05.2018, §§ 37, 99, 102

⁸²³ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 323

Bildirim ve izin rejimleri bakımından yasanın uygulanmasının kendi başına bir amaç haline getirilmesi gereksiz bir sınırlamaya yol açacaktır.⁸²⁴ Çok kısa bildirim sürelerinin, özellikle bildirim yapılacak tarihlerin resmi tatile isabet etmesi karşısında yasanın katı ve otomatik bir şekilde yorumlanıp, bu durumdaki toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasa dışı kabul edilmesi gereksiz bir sınırlamanın örneğini oluşturmuştur.⁸²⁵ Öte yandan, bildirim ve izin rejimlerinin işlevi; kamu idarelerine toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sorunsuz akışını sağlamak üzere, makul ve amaca uygun tedbirler alma olanağı sağlamaya yöneldiği ölçüde söz konusu rejimler demokratik toplumda gerekli bir sınırlama teşkil edecektir.⁸²⁶

Şiddet eylemlerini engelleme hususunda, anılan şiddet tehdidi inandırıcı bir biçimde ortaya konulabildiği sürece Devletlerin yine geniş bir takdir yetkisi mevcuttur.⁸²⁷ Şu kadar ki, şiddet içeren karşıt gösteri ihtimali olması veya şiddet eylemlerinde bulunma niyeti olan kimselerin toplantıya katılması olasılığı, barışçıl gösteri düzenleme veya bu gösteriye katılma niyeti olan kimselerin toplanma hakkını ortadan kaldırmaz.⁸²⁸ Karşıt veya rakip nitelikte toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin aynı anda barışçıl bir biçimde devamını sağlamak bakımından da Devletler geniş takdir yetkilerini kullanarak önlem almalıdır.⁸²⁹ Öte yandan, karşıt gösteriler arasında şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına karşı alınan önlemler için kullanılan takdir yetkisi iki tarafın barışçıl toplanma hakları arasındaki menfaat dengesini gözetmelidir. Anılan menfaat dengesi Mahkemenin içtihadına uygun biçimde gözetildiği sürece, mahkeme takdir yetkisinin kullanımı karşısında kendi görüşünü öncelemez, meğerki buna yol açan güçlü nedenler olsun.⁸³⁰ Bu yetki kullanılırken şiddetli çatışmaların ortaya çıkma tehlikesini ortadan kaldırmadan önce, risklerin somut tahminlere dayanan bir biçimde ön değerlendirmeye ortaya çıkarılıp, potansiyel düzensizliğe dair tehlikenin ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklar değerlendirilmelidir.⁸³¹ Her halde, karşıt gösteriler

⁸²⁴ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 118; İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 449

⁸²⁵ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 449-456

⁸²⁶ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 147

⁸²⁷ İHAM (1. Daire), **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 44

⁸²⁸ İHAM, (4. Daire), **Christian Democratic People's Party/Moldova (no. 2)**, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, § 23; İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, § 103

⁸²⁹ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 75

⁸³⁰ İHAM (2. Daire), **Fáber/Macaristan**, B. No. : 40721/08, 24.07.2012, § 28

⁸³¹ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07 25924/08 14599/09, 21.10.2010, § 75

arasında şiddet eylemleri riskine dayanarak, bu gösterilerden biri veya daha fazlasının yasaklanmasının çok ağır bir önlem olup; özel bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duyacağı kabul edilmektedir.⁸³² Mahkemeye göre, her gerginlik ve tartışma olasılığının toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını haklılaştırması; toplumun karşıt görüşleri duyma fırsatından mahrum kalmasına koşuttur.⁸³³

Şiddet eylemlerinin gerçekleştiği gösterilerin dağıtılma usulü bakımından da Devletlerin geniş takdir yetkisi gündeme gelir.⁸³⁴ Yine, bu gibi eylemlerin gerçekleştiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde katılımcılar ile kolluk güçleri arasında ortaya çıkan karşılıklı şiddet eylemlerinde; kolluk güçlerinin gösterdiği şiddetin kamu makamlarınca bilinçli olarak gerçekleştirilmediği kabul edilmektedir.⁸³⁵ Her halde, yapılacak dağıtma faaliyetinin sınırları İHAS m. 2 ve m. 3 ile çizilecektir. Bundan hareketle, Devlet şiddetli eylemleri dağıtırken ilgili eylemcilere karşı ölümcül güç kullanmaktan çekinmelidir; ancak şiddet ortamı oluştuğunda belli bir eylemcinin yaşamının diğer eylemcilerce hedef alınması halini Devletin öngörmesi beklenemeyecektir.⁸³⁶ Her halde, başvuruçular kamu görevlilerinin elindeyken görülen zararların karineten kamu görevlilerince verilmiş olduğu kabul edilir.⁸³⁷

Sözleşmede öngörülen hakların kullanımını pratik ve etkili olmaktan çıkarıp, teorik ve hayali hale getiren sınırlamaların yalnızca yasayla öngörülme koşuluna aykırı olmakla kalmayıp, demokratik toplumda gerekli nitelikte olmadığı da kabul edilecektir.⁸³⁸

Mahkeme, kimi durumlarda yasayla öngörülme ve meşru amaca yönelme koşullarının varlığını denetlemeksizin doğrudan, müdahalenin demokratik toplumda gerekliliğini tartışma aşamasına geçebilecektir.⁸³⁹

⁸³² İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 44

⁸³³ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 36

⁸³⁴ İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 113

⁸³⁵ İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 61

⁸³⁶ İHAM (Büyük Daire), **Giuliani ve Gaggio/İtalya**, B. No. : 23458/02, §§ 255-257

⁸³⁷ İHAM (2. Daire), **Ersoy/Türkiye**, B. No. : 43279/04, 28.07.2009, §§ 26-28

⁸³⁸ Toplantının akıbetini etkileyecek kararların Hükümetçe kabul edilen yavaşlıkta posta hizmetleri eliyle tebliğ edilmesinin hakkın pratik ve etkili kullanımına engel olacağı ortaya konmuştur. Bkz. İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, §§ 457,471, ayrıca bkz. yukarıda dn. 664 ve İHAM (Daire), **Airey/İrlanda**, B. No. : 6289/73, 09.10.1979, § 24

⁸³⁹ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 237

i. Sınırlama amacına elverişlilik

Özgürlüklerin sınırlandırılmasında elverişli araç kullanımı koşulunun doğal sonucu olarak; gösterilerin sorunsuz gerçekleşmesi amacına yönelik önlemlerden en hafifi dışında bir önleme başvurulması, sınırlamanın gerekliliğini ortadan kaldırır.⁸⁴⁰ Venedik Komisyonu, orantılılık meselesi ile elverişlilik meselesini birlikte ve orantılılık hususu altında incelemektedir.⁸⁴¹ Elverişliliğe dair düzenlemelere örnek olarak, karşılaştırmalı hukukta İsveç mevzuatında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, yalnızca düzensizliği gidermeye yönelik diğer yöntemlerin etkisiz kalması halinde dağıtılabileceği kabul edilmiştir.⁸⁴²

Aynı yerde birden fazla veya birbirine karşıt toplantı ve gösterilerin yapılacağı hallerde; bu toplantı ve gösterilerin yerlerinin değiştirilmesi yoluna başvurulmadan önce, bu yere bu toplantıların sığıp sığmayacağı, çatışma riskinin varlığı, varsa önlenebilirliği değerlendirilmelidir.⁸⁴³

Karşıt veya rakip toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin ortaya çıkması yahut karşıt gruplar arasında çatışma riski olan hallerde toplantı ve gösterilerin yasaklanması ağırlığında bir müdahaleye başvurmadan önce, kamu makamları bu çatışmaya başka yolla engel olacak kaynakların var olup olmadığını değerlendirmelidir.⁸⁴⁴

Mahkeme, elverişlilik incelemesini titizlikle gerçekleştirmektedir. Örneğin dağılma emrini dikkate almayan göstericiler hakkında tutulacak tutanağın polis otobüsünde tutulabileceği halde gözaltına alınmasını, mahkeme gereksiz bulmaktadır.⁸⁴⁵

⁸⁴⁰ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 33

⁸⁴¹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 8

⁸⁴² İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 324

⁸⁴³ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 422

⁸⁴⁴ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 425

⁸⁴⁵ İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, §§ 67-69

ii. Sınırlamanın zorlayıcı toplumsal ihtiyaca dayanması

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne getirilecek sınırlamanın gerekliliği; sınırlama nedenlerinin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı ortaya çıkarıp, sınırlamanın buna dayanmasına bağlıdır.⁸⁴⁶ Zorlayıcı toplumsal ihtiyaç, sınırlamanın dayandığı meşru amaçla orantılılık ilişkisi içindedir. Gereklilik kavramının, vazgeçilmezlikten farklı oluşundan hareketle; kamu makamları, zorlayıcı toplumsal ihtiyacın gerçekliğini “gereklilik” kapsamında değerlendirecektir.⁸⁴⁷ Zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığını tespit etmek ilke olarak Devletlerin takdirindedir, ancak bu zorlayıcı toplumsal ihtiyaçlara dayanarak getirilen sınırlamaların temel haklarla uzlaşımını Mahkeme değerlendirecektir.⁸⁴⁸ Örneğin, Mahkeme’ye göre kamu güvenliği meşru amacına yöneldiğinden bahisle Devlet dilediği her önlemi alamayacaktır.⁸⁴⁹ Meşru amaçla sınırlamayı ortaya çıkarma ihtimali düşük olgulara dayanarak yapılan müdahaleler zorlayıcı toplumsal ihtiyacı karşılamaz.⁸⁵⁰

İzinsiz olmakla beraber gerçekleşeceği kamu makamlarınca bilinen ve bu yönde hazırlık yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanların gözaltına alınması zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşılamayacaktır. Özgürlüğe böylece müdahale edilmesinin kamu düzenini koruma amacı karşısında gereksiz olduğu kabul edilmektedir.⁸⁵¹ Yine, yasa dışı olduğundan bahisle; şiddet gerçekleşmeyen bir toplantı dağıtıldıktan sonra, toplantı alanında bulunma nedeni belirlenemeyen kimsenin trafik düzenini bozduğu için disiplin hapsi yaptırımına tabi tutulmasının zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca hizmet etmeyeceği içtihat edilmiştir.⁸⁵² Benzer şekilde Mahkeme, bildirim yükümlülüğü yerine getirilmemekle beraber, kamu düzenine kanıtlanabilmiş herhangi bir zararı olmayan barışçıl gösterinin hiçbir tolerans gösterilmeksizin başladıktan beş dakika sonra dağıtılmasını vurucu bulmuş ve bu müdahalenin zorlayıcı

⁸⁴⁶ İHAM (4. Daire), **Chumak/Ukrayna**, B. No. : 44529/09, 06.03.2018, § 52

⁸⁴⁷ İHAM (2. Daire), **Güneri vd./Türkiye**, B. No. : 42853/98, 43609/98, 44291/98, 12.07.2005; § 80; İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 45; İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 132

⁸⁴⁸ İHAM (1. Daire), **Öllinger/Avusturya**, B. No. : 76900/01, 29.06.2006, § 33

⁸⁴⁹ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 43

⁸⁵⁰ İHAM (1. Daire), **Malofeyeva/Rusya**, B. No. : 36673/04, 30.05.2013, § 137. Üç kişiden oluşan toplanmanın ulusal güvenliğe ve kamu düzenine etkisinin zorlayıcı toplumsal ihtiyacı ortaya çıkaracağı kabul edilmemektedir.

⁸⁵¹ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. 21613/07, 03.10.2013, § 95

⁸⁵² İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, §§ 139-140

bir toplumsal ihtiyacı karşılamadığından bahisle gereksiz olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁵³ Buna karşılık, derhal cevaplanması gereken güncel bir gelişme niteliğinde olmayan olaylara karşı düzenlenen, yol kapatmak suretiyle yapılan izinsiz protestoda; yolu kullanacakların ihtiyacını görmezden gelmek ve kolluk makamlarının emrine karşı çıkmak fiillerinin yaptırımlandırılmasının gereklilik testinden geçtiğini belirtmek gerekir.⁸⁵⁴

Eşcinsel kişiler tarafından cinsel yönelim kimliklerine ilişkin düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin çocuklara eşcinsellik teşviki oluşturduğundan bahisle yasaklanması gereğinin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca dayanmadığı kabul edilmiştir.⁸⁵⁵

Herhangi bir izin ya da bildirim başvurusuna konu olmamakla beraber, yasaklanması da söz konusu olmamış bir toplantıya yalnızca katılan kimseler aleyhinde herhangi bir yaptırımda bulunulmasının zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca hizmet etmediği Mahkeme tarafından ortaya konmuştur.⁸⁵⁶ Bu gibi hallerde gösterilecek toleransın kati surette yokluğu zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yönelmediği için hak ihlaline yol açmaktadır.⁸⁵⁷ Bundan hareketle, kaldırılma yönlendirilebileceği halde yol ortasında yürüdüğü için dağıtılan küçük grupların dağıtılmasının herhangi bir zorlayıcı toplumsal ihtiyaca hizmet etmediği belirtilmiştir.⁸⁵⁸ Yine, şiddet eylemlerinin yaşanmadığı ancak yasaya uygun biçimde bildirim yapılmamış veya izin alınmamış toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağılma emri verilmeksizin dağıtılmasının da zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yönelmediği içtihat edilmiştir.⁸⁵⁹ Benzer durumda yapılan gözaltı işlemi için de aynı sonuca varılacağı aşikardır.⁸⁶⁰ Ancak, işgal eylemi yoluyla gerçekleştirilen ve işgale konu edilen yapıdaki işleyişi bozan

⁸⁵³ İHAM (2. Daire), **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, § 48

⁸⁵⁴ İHAM (Büyük Daire), **Kudreivičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 174

⁸⁵⁵ İHAM (3. Daire), **Alekseyev vd./Rusya**, B. No. : 14988/09, 27.11.2018, § 21

⁸⁵⁶ İHAM (Daire), **Ezelin/Fransa**, B. No. : 11800/85, 26.04.1991, § 50; İHAM (3. Daire), **Ashughyan/Ermenistan**, B. No. : 33268/03, 17.07.2008, §§ 90-93;

⁸⁵⁷ İHAM (2. Daire), **Süleyman Çelebi vd./Türkiye**, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10, 24.05.2016, § 117

⁸⁵⁸ İHAM (2. Daire), **Patyi vd./Macaristan**, B. No. : 5529/05, 07.10.2008, § 41; İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, § 64

⁸⁵⁹ İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, § 67-69

⁸⁶⁰ İHAM (2. Daire), **Uzunget vd./Türkiye**, B. No. : 21831/03, 13.10.2009, §§ 52-53

toplantıda, binada çalışan kimselerde korku ve gerginlik oluşması halinde gözaltı yoluna başvurulmasının kamu düzeninin korunması bakımından zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yönelik bir müdahale olduğu kabul edilmektedir.⁸⁶¹

Geçmişte herhangi bir şiddet eyleminde bulunmayan, çokça toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemiş muhalefet partisinin toplantı başvurusunun şiddet eğilimi içerdiğinden bahisle reddedilmesinin; zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca yöneldiğinden bahsedilemez.⁸⁶²

Yasal siyasi partilerin barışçıl nitelikte gösteri düzenlemek nedeniyle yaptırıma tabi tutulması Mahkemece zorlayıcı toplumsal ihtiyacı karşılamadığından bahisle demokratik toplumda gereksiz bulunmuştur.⁸⁶³ Yasal örgütlerin armalarının gösterildiği, şiddete yönelik içeriği olmayan, barışçıl yollarla yapılan ve kamu düzenine zararsız olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin katılımcılarını cezalandırmanın, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca hizmet etmediği Mahkemece içtihat edilmiştir.⁸⁶⁴

Yargı yerleri önünde, görülmekte olan bir davayı etkileyecek nitelikte olmasa bile mutlak bir toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme yasağının zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca hizmet edemeyecek kadar geniş olduğu kabul edilmelidir.⁸⁶⁵ Özellikle yargı makamlarına yönelik eleştirel değer yargıları içeren gösterilere karşılık özgürlüğü bağlayıcı ceza verilmesinin zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yönelmediği içtihat edilmiştir.⁸⁶⁶ Yine, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılamayacak bir güvenlik alanı olarak kabul edilmiş bölgeye bin dört yüz metre uzaklıktaki elli ilâ altmış kişilik barışçıl nitelikteki grubun dağıtılmasının, grubun anılan güvenlik alanına girme

⁸⁶¹ İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 79

⁸⁶² İHAM (4. Daire), **Christian Democratic People's Party/Moldova (no.2)**, B. No. : 25196/04, 02.02.2010, §§ 29-30

⁸⁶³ İHAM (4. Daire), **Rosça, Seçareanu vd./Moldova**, B. No. : 25230/02 25203/02 27642/02 25234/02 25235/02, 27.03.2008, § 42

⁸⁶⁴ İHAM (2. Daire), **Bakır vd./Türkiye**, B. No. : 46713/10, §§ 74-78. Karara konu olan olayda göstericilerce kullanılan sloganlara dair Mahkemenin tespitinin kanımızca yanlışlığına ilişkin bkz. s. 112

⁸⁶⁵ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, §§ 440-442

⁸⁶⁶ İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, §§ 88, 90

tehdidinin yakın olmayışından bahisle, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca hizmet etmediği kabul edilmektedir.⁸⁶⁷

Bir olayda, karasularında bulunan yabancı uyruklu geminin yapacağı toplantı ve gösterinin, anılan gemide yasak ilaçlar bulunması ihtimaline dayanarak ilgili geminin karasularına girmesinin engellenmesinin zorlayıcı toplumsal ihtiyacı aştığı, bunun yerine geminin aranarak gemideki yasak ilaçlara el konulabileceği Mahkemece ortaya konmuştur.⁸⁶⁸

Bir başka olayda, kamu görevlisi olan; ancak m. 11/2 kuralının son cümlesinde sayılan kamu görevlisi türlerinden olmayan başvurucunun katıldığı ancak hiçbir ifadede bulunmadığı toplantıya sırf katılmış olması gerekçesiyle bu başvurucuya disiplin cezası yaptırım uygulanmasının zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca yönelmediği Mahkemece içtihat edilmiştir.⁸⁶⁹

Birden fazla anlam taşıyan sembollerin anlamlarından birisi yasal ve barışçıl bir ideolojiye dönük iken; bu sembolün anlamının barışçılıktan yoksun kabul edilip yasaklanması yönünde yaptırım uygulanmasının zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yönelmediği kabul edilmektedir.⁸⁷⁰ Benzer sonuca, barışçıl nitelikte olan ve kamusal tartışmaya ilişkin görüş beyan eden sloganlara dayanarak sınırlama getirilmesi halinde de varılmaktadır.⁸⁷¹

Kesinleşmiş bir yargı kararına uymamayı sağlamak için düzenlenen, bölgede ölümlü olaylara ve yaralanmalara yol açan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine getirilen müdahalelerin zorlayıcı toplumsal ihtiyaca yöneldiği kabul edilmiştir.⁸⁷²

Şiddet olaylarının yaşandığı gösterilerin dağıtıldığı sırada olayı haberleştirmek için aksi yönde emir verilmesine rağmen görüntü almaya devam eden gazetecinin gözaltına alınması ve akabinde sicile geçmeyen ve ceza verilmeyen bir yargılamaya

⁸⁶⁷ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 92

⁸⁶⁸ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 41

⁸⁶⁹ İHAM (Eski 2. Daire), **İsmail Sezer/Türkiye**, B. No. : 36807/07, 24.03.2015, §§ 54-55

⁸⁷⁰ İHAM (2. Daire), **Vajnai/Macaristan**, B. No. : 33629/06, 08.07.2008, §§ 56-58

⁸⁷¹ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, §§ 115-116

⁸⁷² İHAM (1. Daire), **Osmani vd./Makedonya**, B. No. : 50841/99, 11.10.2001 (Kabul Edilebilirlik Kararı)

konu edildiği olayda, çoğunluğun ihlal olmadığı görüşüne karşılık olarak ilginç bir görüş; gözaltı işlemi gerçekleştirilen gazetecinin bu niteliği fark edildiği anda gözaltı biçimindeki müdahalenin dayandığı zorlayıcı toplumsal ihtiyacın ortadan kalktığını savunmuştur.⁸⁷³

iii. Sınırlamanın orantılılığına ilişkin sorunlar

İHAM'ın m. 11'de düzenlenen toplanma özgürlüğüne getirilecek sınırlamanın orantılılığından anladığı; m. 11/2'de sayılan meşru amaçlara ilişkin gereklilikler ile, hak sūjeleri tarafından gerçekleştirilen söz, hareket ya da sessiz kalma yoluyla ifade arasında kurulan dengedir.⁸⁷⁴ Ayrıca, sınırlamanın yöneldiği meşru amaç ile sınırlama aracı arasındaki denge de sınırlamanın orantılılığının konusunu oluşturur.⁸⁷⁵ Sınırlamayı oluşturan eylem, yaptırım veya cezanın nitelik ve ağırlığı; hedeflenen amaç ile yapılan müdahalenin orantılılığını değerlendirirken dikkate alınacaktır.⁸⁷⁶ Venedik Komisyonu'na göre ise orantılı müdahale, her halde meşru amaca yönelik en hafif müdahaleyi oluşturan yöntemdir.⁸⁷⁷ Komisyon'a göre orantılılık -ya da iç hukuklara aktarılması önerilen adıyla makul sınırlama-⁸⁷⁸ yalnızca sınırlamanın sınırlama nedenine oranlanması ile olmayacaktır, sınırlamanın niteliği ve şiddeti özellikle dikkate alınmalıdır.⁸⁷⁹ Örneğin, şiddet içermeyen gösteride terörist lideri destekleyen ifadelerde bulunan katılımcının, gösteriye katılmasına değil; bulunduğu ifadelerle karşılık 3 yıl 9 ay hapis cezası ile yaptırımlandırılması, bu anlamda Mahkeme tarafından orantısız bulunmuştur.⁸⁸⁰ Ayaklanmaya, şiddete çağıran veya terör

⁸⁷³ İHAM (Büyük Daire), **Pentikäinen/Finlandiya**, B. No. : 11882/10, 20.10.2015, § 113; krş. Yargıçlar Spielmann, Lemmens ve Dodov'un ortak karşıt görüşü §§ 2-7

⁸⁷⁴ İHAM (5. Daire), **Barraco/Fransa**, B. No. : 31684/05, 05.03.2009, § 42; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 144

⁸⁷⁵ İHAM (2. Daire), **Açık vd./Türkiye**, B. No. : 31451/03, 13.01.2009

⁸⁷⁶ İHAM (1. Daire), **Taranenko/Rusya**, 19554/05, 15.05.2014, § 69; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 146

⁸⁷⁷ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 8

⁸⁷⁸ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 15

⁸⁷⁹ *Ibid.*, s.29 § 39

⁸⁸⁰ İHAM, (3. Daire), **Yılmaz ve Kılıç/Türkiye**, B. No. : 68514/01, 17.07.2008, § 66; İHAM (2. Daire), **Turan Biçer/Türkiye**, B. No. : 3224/03, 30.11.2010, §§ 34-38. Kararda terör suçlularını öven söylemler olduğundan bahisle karara katılmamaktayız.

örgütlerini öven ifadelerin olduğu toplantılar bakımından; ifadenin ulaştığı kitlenin boyutları da yaptırım belirlenirken dikkate alınmalıdır.⁸⁸¹ Öte yandan, mahkeme kararlarına riayet etmemek, bulunduğu kamusal makamın nüfuzundan faydalanmak suretiyle silahlı ayrılıkçıları övmek ve onları “kanla koruruz” ifadesiyle desteklemek suretiyle; yaralanmalar ve ölümlü olayların gerçekleştiği şiddetçi protestolara yol açan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenleyicisinin ceza soruşturma ve kovuşturulmasına tabi tutulması ve hüküm giymesi orantılı bulunmuştur.⁸⁸² Buna karşılık, düzenleyicilerin şiddeti engellemeye çalışmalarına rağmen olayın kontrolden çıkması halinde düzenleyicilerin sorumlu tutulmaması gerektiği Venedik Komisyonu tarafından belirtilmektedir.⁸⁸³

Toplantının düzenleneceği ve konusu bakımından sembolik yerin uygun olmadığından bahisle, aynı sembolik niteliği koruyacak başka bir yer araştırılıp bulunmaksızın kamu otoritelerince yasaklanması; orantısız bir müdahale oluşturur.⁸⁸⁴ Ancak belli bir yerde inanç gerekleriyle her sene belli tarihlerde toplantı yapılırken, birden fazla sene üst üste şiddet olayları yaşanması halinde; Komisyon, bu yerde birkaç yıl süreyle toplantı yapılmasının yasaklanmasını orantılı bir müdahale olarak kabul etmiştir.⁸⁸⁵ Öte yandan Komisyon’a göre zaman ve yer bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırılması halinde, her tekil sınırlamanın orantılılığı ayrı ayrı incelenmelidir.⁸⁸⁶

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde sonradan ortaya çıkan şiddet eylemine uygulanacak yaptırım, bu eylemin yarattığı somut zarara orantılı olmalıdır.⁸⁸⁷

⁸⁸¹ İHAM (Büyük Daire), **Gerger/Türkiye**, B. No. : 24919/94, 08.07.1999, §§ 49-50

⁸⁸² İHAM (1. Daire), **Osmani vd./Makedonya** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 50841/99, 11.10.2001

⁸⁸³ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 39

⁸⁸⁴ İHAM (4. Daire), **Csorba/Macaristan**, B. No. : 27585/13, 22.05.2018, §§ 29-31

⁸⁸⁵ İHAK (Genel Kurul), **Pendragon/Birleşik Krallık** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 31416/96, 19.10.1998

⁸⁸⁶ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 22

⁸⁸⁷ İHAM (3. Daire), **Lutskevich/Rusya**, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018, § 98

Muhalif nitelikte bir grubun katıldığı yasa dışı veya şiddet eylemlerinin başta yaşanmamakla beraber sonradan ortaya çıktığı toplantıların katılımcılarına ceza verilmesi halinde; verilen cezalar, diğer muhaliflerin gelecekte katılacakları toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma (ve genel olarak siyasi tartışmaya katılma)⁸⁸⁸ iradeleri bakımından “serinletici etki (*chilling effect*)” yaratacak nitelikte olduğu ölçüde, orantısız bir sınırlama oluşturacaktır.⁸⁸⁹ Bu anlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma anında şiddet eylemlerine girişme niyeti taşımayan, öte yandan polisin başlattığı ve yaygınlaşan şiddet eylemlerine kendileri de şiddet fiilleriyle karşılık veren göstericilerin tutuklu yargılanması ve bu kimselere uzun hapis cezaları verilmesi; orantısız bir yaptırım olarak görülmüştür.⁸⁹⁰ Ancak gösteriye katılma iradesi olmamakla beraber gösteri alanında yasa dışı gösterinin dağıtılması sırasında polis emirlerine uymayan gazetecinin aleyhinde emre itaatsizlik nedeniyle, adli sicile işlenmeyen ve cezaya hükmedilmeyen bir karar verilmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılacak kimseler bakımından serinletici etki oluşturmayacaktır.⁸⁹¹

Trafiğe dahi etkisi olmayan, demokrasinin işleyişini etkileyecek nitelik taşımayan bir gösterinin; herhangi bir delile dayanmaksızın şiddetçi olduğundan bahisle, uyarıda bulunmaksızın ve zor kullanarak dağıtılması, buna mukabil “bilinen aktivistler” oluşlarından bahisle ne gibi bir hukuka aykırı fiilde bulundukları kendilerine açıklanmayan kimselerin gözaltına alınması, Mahkeme tarafından orantısız bir müdahale olarak nitelenmiştir.⁸⁹² Benzer gerekçeyle, kaldırırma yönlendirilebileceği halde yol ortasında yürüyen küçük grupların dağıtılmasının orantısız bir müdahale olduğu ortaya konmuştur.⁸⁹³

Barışçıl nitelikte toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan veya bunları düzenleyen kimseler, kural olarak -başta hürriyeti bağlayıcı olanlar olmak üzere- cezai yaptırım tehdidi altında bırakılmamalıdır.⁸⁹⁴ Mahkeme, şiddet içermeyen davranışların

⁸⁸⁸ İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/07, 20.09.2018, § 254

⁸⁸⁹ İHAM (3. Daire), **Lutskevich/Rusya**, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018, § 102

⁸⁹⁰ İHAM (3. Daire), **Lutskevich/Rusya**, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018, § 100

⁸⁹¹ İHAM (Büyük Daire), **Pentikäinen/Finlandiya**, B. No. : 11882/10, 20.10.2015, §§ 25,109,113

⁸⁹² İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, §§ 41-43; İHAM (1. Daire), **Mushegh Saghatelyan/Ermenistan**, B. No. : 23086/08, 20.09.2018, §§ 248-253

⁸⁹³ İHAM (1. Daire), **Navalnyy ve Yashin/Rusya**, B. No. : 76204/11, 04.12.2014, §§ 64-66

⁸⁹⁴ İHAM (2. Daire), **Çelik/Türkiye (no.3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, § 93

ceza hükmüyle yaptırımlandırıldığı halleri özellikle inceleme eğilimindedir.⁸⁹⁵ Yine, izin yahut bildirim yükümlülükleri yerine getirilmiş, barışçıl ve şiddetsiz bir “*picket*” eylemine katılmış kimseler aleyhinde, bu eylemde kullandıkları eleştirel değer yargısı niteliğindeki ifadelerden ötürü özgürlüğü bağlayıcı ceza verilmesi Mahkemece orantısız bulunmuştur.⁸⁹⁶

Barışçıl nitelikte olan ve yasa dışı eylemlerde bulunulmayan, ani bir tepki vermeyi gerektiren özel olaylara yönelen, ancak izinsiz gerçekleşen ve katılımcılarının hukuka aykırı bir davranışta bulunmadığı spontane toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından; bildirim yapılmadığı gerekçesine dayanarak göstericilerin iletilerini aktaramayacakları kadar kısa sürede, göstericilerden bazılarının yaralanmasına yol açacak ölçüde fiziksel güç kullanma yoluyla dağıtılmalarının orantısız bir müdahale teşkil edeceği kabul edilmelidir.⁸⁹⁷ Gerçekten de, bildirim yokluğu nedeniyle yasa dışı olduğu belirtilen toplantılar bakımından bu yasa dışılık kamu idarelerine açık çek (*carte blanche*) vermez, her halde yapılacak müdahale orantılı olmalıdır.⁸⁹⁸ Altmış kadar öğrenci göstericinin güncel bir soruna dikkat çektiği ve üzerlerinde zor kullanılmasına kırmızı boya ve yumurtayla⁸⁹⁹ tepki verdiği bir olayda; Mahkeme gözaltı ve akabinde göstericiler hakkında ceza yargılaması yoluna gidilmesini, yargılamanın beraatla⁹⁰⁰ sonuçlanmasına rağmen orantısız bulmuştur.⁹⁰¹ Yine, kırk elli kişilik bir grubun izinsiz gösteri yapması durumunda gösterinin dağıtılması orantısız bir müdahale olarak görülmektedir.⁹⁰² Aynı şekilde, muhalif siyasetçinin yaptığı barışçıl nitelikte spontane toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasının akabinde muhalif siyasetçinin gözaltına alınması; toplumun genelinde muhalif siyaset yapma cesaretini kıracağından orantısız bir müdahale olarak görülmektedir.⁹⁰³

⁸⁹⁵ İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 146

⁸⁹⁶ İHAM (3. Daire), **Kakabadze vd./Gürcistan**, B. No. : 1484/07, 02.10.2012, §§ 89-91

⁸⁹⁷ İHAM (2. Daire), **Akgöl ve Göl/Türkiye**, B. No. : 28495/06, 28516/06, 17.05.2011, §§ 44-45; İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 43 ; İHAM (2. Daire), **Bukta vd./Macaristan**, B. No. : 25691/04, 17.07.2007, §§ 36-37

⁸⁹⁸ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 119

⁸⁹⁹ İHAM (2. Daire), **Aşıcı vd./Türkiye**, B. No. : 17561/04, 15.07.2010, § 2

⁹⁰⁰ **Ibid.**, § 10

⁹⁰¹ **Ibid.**, § 27

⁹⁰² İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 43

⁹⁰³ Kararda “serinletici etki” ifadesi açıkça kullanılmamıştır. Bkz. İHAM (1.Daire), **Nemtsov/Rusya**, B. No. : 1774/11, 31.07.2014, §§ 77-78

Basın açıklamaları bakımından, basın açıklaması yapan grubun dağılma ihtarına karşılık dağılmayı reddetmek suretiyle polise direnmesi halinde; polisin fiziksel güç kullanarak toplantıyı dağıtmasının orantısız olduğu içtihat edilmiştir.⁹⁰⁴ Ancak, spontane gerçekleşen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin eylemcilerin görüşlerini ifadesi gerçekleştikten sonra dağıtılması, orantısızlık teşkil etmez. Çünkü, ifade gerçekleştikten sonra toplantının dağıtılması, ileride benzer eylemler yapacak kimseler üzerinde serinletici etkiye yol açmaz.⁹⁰⁵ Buna karşılık, bulundukları gösteride kamusal bir tartışmaya yönelen şiddete yönelmeyen ifadeleri nedeniyle başvuruçuların tutuklanmaları ve hatta anılan ifadeleri içeren pankartlara gösteriden önce el konması halinde de serinletici etkinin gündeme geleceği içtihat edilmiştir.⁹⁰⁶

Bununla beraber, şiddet göstermeksizin izinsiz gösteri yapan çok sayıda göstericinin haklarında cezaya hükmedilmesi ve öncesinde tutuklu yargılanması anılan serinletici etki sonucunu doğurur.⁹⁰⁷ Hatta, yasaklanmamış bir gösteriye katılıp herhangi bir yasa dışı fiil gerçekleştirmeyen kimseye uygulanacak en hafif yaptırımın dahi orantısız olacağı belirtilmektedir.⁹⁰⁸ Öte yandan, özel durumu nedeniyle toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi ön izne bağlanmış yerlerde izinsiz toplanma gerçekleştiren kimseler dağılma ihtarına rağmen dağılmamışsa, en hafif nitelikte idari para cezası verilmesi Mahkemece orantısız bulunmamaktadır.⁹⁰⁹ Buna göre, spontane toplantı ve gösteri yürüyüşlerine gösterilecek tolerans; ilgili eylemin yarattığı düzensizlikten de etkilenenektir.⁹¹⁰ Kamu düzenini ciddi biçimde tehlikeye sokmayan, barışçıl nitelikte ve hassas konulara değinen gösteriler bu korumadan özellikle yararlanırlar.⁹¹¹

Trafikte motorlu araçlarla yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından, yavaş hızda gitme yoluyla yapılan bir gösteri sırasında kontak kapatmak suretiyle

⁹⁰⁴ İHAM (2. Daire), **Biçici/Türkiye**; B. No. : 30357/05, 27.05.2010, § 57

⁹⁰⁵ İHAM (2. Daire), **Eva Molnar/Macaristan**; B. No. : 10346/05, 07.10.2008, §§ 42-44

⁹⁰⁶ İHAM (5. Daire), **Schwabe ve M.G./Almanya**, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011, §§ 115-118

⁹⁰⁷ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 141

⁹⁰⁸ İHAM (3. Daire), **Galstyan/Ermenistan**, B. No. : 26986/03, 15.11.2007; § 115; İHAM (1. Daire), **Sergey Kuznetsov/Rusya**, B. No. : 10877/04, 23.10.2008, § 43

⁹⁰⁹ İHAM (4. Daire), **Rai ve Evans/Birleşik Krallık (Kabul Edilebilirlik Kararı)**, B. No. : 26258/07 26255/07, 17.11.2009

⁹¹⁰ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 97

⁹¹¹ İHAM (2. Daire), **Uzunget vd./Türkiye**, B. No. : 21831/03, 13.10.2009, §§ 52-53

trafiği tamamen kilitleyen⁹¹² başvuruçuların bu eylemine ilişkin olayda; polis memurlarının başvuruçuyu tamamen durmamaları gerektiği konusunda birkaç kez uyardığı, buna rağmen başvuruçuların araçlarını hareket ettirmemeleri sonucunda gözaltına alındığı ve yargılama sonucunda başvuruçular aleyhinde ertelenmiş 3 ay hapis cezası ve idari para cezası verilen⁹¹³ olayda uygulanan yaptırım Mahkemece orantılı bulunmuştur.⁹¹⁴

Hafif bir idari para cezası verilmesinin Mahkemece trafik ve yaya güvenliğini sağlama amacına orantılı bulunduğu bir diğer hâl ise, toplanma yerinin bu amaca bağlı olarak benzer nitelikte başka bir yerle değiştirilmesine rağmen toplantı düzenleyecek kimselerin ilk toplanma yerinde ısrar etmek suretiyle toplanmasıdır.⁹¹⁵ Burada belirtilmesi gereken, bir olayda üst sınırın yüzde sekseninden hükmedilen para cezasının hafif bulunmamış olduğudur.⁹¹⁶

Barışçıl olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında göz yaşartıcı gaz kullanıldığı⁹¹⁷ hallerde, artık her ne kadar İHAS m. 11 güvencelerinin kapsamı dışında kalırsa da, yapılacak müdahalede gaz kapsüllerinin göstericileri hedef alarak ateşlenmesi de orantısız bir müdahalenin varlığına yol açacaktır.⁹¹⁸ Aynı şekilde, biber gazı kapalı alanlarda kullanılmamalıdır ve daima son çare olarak kullanılmalıdır; zira biber gazının etkisi kullanıldığı yerlerde bulunanlar bakımından hiçbir ayrıma gitmemektedir. Bundan da hareketle, biber gazı kullanılacak alanlarda tıbbi müdahale ekibi bulundurulması gerekliliği ileri sürülmüştür.⁹¹⁹

Karşılaştırmalı hukuk bakımından, toplantının dağıtılması yoluyla yapılacak müdahalelerin orantılılık koşuluna uygun olması gerekliliği Liechtenstein ve İsviçre hukukunda açıkça düzenlenmiştir.⁹²⁰

⁹¹² İHAM (5. Daire), **Barraco/Fransa**, B. No. :31684/05, 05.03.2009, § 7

⁹¹³ **Ibid.**, §§ 10-22

⁹¹⁴ İHAM (5. Daire), **Barraco/Fransa**, B. No. :31684/05, 05.03.2009, § 47

⁹¹⁵ İHAM (1. Daire), **Berladir vd./Rusya**, B. No. : 34202/06, 10.07.2012, § 61

⁹¹⁶ İHAM (4. Daire), **Hyde Park/Moldova (no.5, no.6)**, B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010, § 47

⁹¹⁷ İHAM (2. Daire), **Abdullah Yaşa/Türkiye**, B. No. : 44827/08, 16.07.2013 § 6

⁹¹⁸ İHAM (2. Daire), **Abdullah Yaşa/Türkiye**, B. No. : 44827/08, 16.07.2013 §§ 42, 50

⁹¹⁹ Gemalmaz, **a.g.y.**, ss. 221-222; İHAM (2. Daire), **Süleyman Çelebi vd./Türkiye**, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10, 24.05.2016, §§ 111-116

⁹²⁰ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 324

Kamuya açık belli yerlerde sürekli ve genel toplantı ve gösteri yasaklarının orantısız bir müdahale oluşturabileceği Mahkemece kabul edilmektedir.⁹²¹

Toplantının fiziksel güç kullanımı ile dağıtıldığı hallerde; toplanan yahut gösteri düzenleyenler, emniyet güçlerine karşı fiziksel güç uygulamışlarsa, göstericilere karşı güç kullanılması orantısız olmayacaktır; ancak yapılan fiziksel müdahalenin sınırları İHAS m. 3 kuralınca çizilecektir.⁹²² Toplantı ve gösteri yürüyüşü alanında arbede çıkmasından toplananlar da sorumlu ise, hafif yaralanmaların İHAS m. 3'e aykırı olmayacağını da belirtmek gerekir.⁹²³ Yine, Mahkeme, göstericilerin ateşli olmayan silahlar kullanarak kolluk görevlilerini ağır yaraladığı çatışmalarda kolluk görevlilerinin öldürme kastı olmaksızın ateş açabilmesini orantısız bulmamıştır.⁹²⁴

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi⁹²⁵ m. 1/5 kuralına göre kimyasal silah niteliği taşımamakla beraber bir isyan kontrol aracı olan⁹²⁶ biber gazının kullanımı ilke olarak İHAS m.3 kuralına aykırı oluşturmamakla beraber,⁹²⁷ yasa dışı olarak toplandığı gerekçesiyle toplananların biber gazı uygulaması akabinde göz altına alınması,⁹²⁸ basın açıklaması yapıp dağılmayan kimselerin kaba güç kullanımı sonucunda yaralanması, biber gazı ile gösterici bayıltılması, polis aracında gözaltına alınan göstericiler aleyhinde güç kullanılması,⁹²⁹ dağılmayan oturma eylemcilerinin copla dağıtılması,⁹³⁰ eylemcilerin sürüklenmesi ve kol ve bacaklarının sıkılması,⁹³¹ elli altmış kişiden oluşan göstericilerin trafik akışını bozması bahsiyle zor kullanarak

⁹²¹ İHAM (3. Daire), **Lashmankin vd./Rusya**, B. No. : 57818/09, 07.02.2017, § 438

⁹²² İHAM (4. Daire), **Asproftas/Türkiye**, B. No. : 16079/90, 27.05.2010, § 63

⁹²³ İHAM (2. Daire), **Aşıcı/Türkiye (no. 2)**, B. No. : 26656/04, 31.01.2012, §§ 24-25

⁹²⁴ İHAM (1. Daire), **Primov vd./Rusya**, B. No. : 17391/06, 12.06.2014, § 162. Yargıçlar Turković ve Pinto de Albuquerque ise karşıt görüşlerinde (§§ 13-15) ateşli silahın yalnızca haklı savunma kapsamında kullanabileceğini savunmuşlardır.

⁹²⁵ Anılan Andlaşma Türkiye Cumhuriyeti tarafından 14.01.1993 tarihinde imzalanmış, 03.05.1997 tarihinde onaylamıştır (RG. 03.05.1997 – 22978 (Mükerrer)). Türkiye anılan Andlaşma ile 11.06.1997 tarihinden itibaren bağlıdır. Bkz. <http://opcw.org/evolution-status-participation-convention/> (erişim tarihi: 01.06.2019); Andlaşmanın otantik metni için bkz. http://opcw.org/sites/default/files/documents/cwc/cwc_en.pdf (erişim tarihi: 01.06.2019)

⁹²⁶ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu vd./Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2007, § 18

⁹²⁷ İHAM (2. Daire), **Çiloğlu vd./Türkiye**, B. No. : 73333/01, 06.03.2007, §§ 26-28

⁹²⁸ İHAM (2. Daire), **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, §§ 4, 50

⁹²⁹ İHAM (2. Daire), **Çelik/Türkiye (no. 3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, §§ 12, 17, 89

⁹³⁰ İHAM (2. Daire), **Samüt Karabulut/Türkiye**, B. No. : 16999/04, 27.01.2009, § 38

⁹³¹ İHAM (2. Daire), **Pekaslan vd./Türkiye**, B. No. : 4572/06, 5684/06, 20.03.2012; §§ 7-11, 76-83

dağıtılması,⁹³² uzun vadeli tedavi gerektiren bayıltıcı darbelerle etkisiz hâle getirilmesi⁹³³ şiddet eğiliminde olmayan kimseler bakımından orantısız bulunmuştur. Ancak biber gazı kullanmak yoluyla gerçekleştirilen özgürlük sınırlamasının İHAS m. 3 ve m. 11 kapsamında incelenebilmesi için, başvuruçuların ilgili biber gazlı müdahaleden olumsuz etkilenmiş olmaları gerektiği hatırlatılmalıdır.⁹³⁴ Ayrıca, izin ya da bildirim başvuruları reddedilmiş, ancak yine de gerçekleştirileceği kamu idarelerince bilinen ve buna göre kolluk güçleri devreye sokulmak suretiyle hazırlık yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanarak dağıtılmasının; orantısız bir müdahale oluşturacağı kabul edilmektedir.⁹³⁵

3. Devletin Pozitif Yükümlülükleri

İHAM, İHAS m. 11’de düzenlenen barışçıl toplanma hakkından hak süjelerinin etkili biçimde faydalanabilmesi için devletlerin pozitif yükümlülükleri olduğunu kabul etmiştir. Hakkın etkili kullanımı için, Devletlerin öncelikle özgürlüğün kullanımına makul olmayan dolaylı sınırlamalar getirmekten çekinmesi gerekir.⁹³⁶ Devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sorunsuzca gerçekleşmesi için alacağı önlemleri belirlerken, tıpkı özgürlüğü sınırlama yollarında sahip oldukları gibi geniş bir takdir yetkisini koruduklarını bu noktada hatırlatmak gerekir.⁹³⁷ BM İnsan Hakları Komitesi Özel Raportörü de pozitif yükümlülüklerin kapsamı bakımından İHAM’a koşut görüşte olmakla beraber, spesifik bir biçimde pozitif yükümlülüklerin toplanma hakkını kullananları provokatörlerden ve toplantı düzenini bozmaya çalışanlardan korumayı da içerdiğini belirtir. Ayrıca, Devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında olan önlemleri düzenleyicilerin alması beklenemez.⁹³⁸

⁹³² İHAM (2. Daire), **Gazioğlu vd./Türkiye**, B. No. : 29835/05, 17.05.2011, § 67

⁹³³ İHAM (1. Daire), **Najafli/Azerbaycan**, B. No. : 2594/07, 02.10.2012, § 40

⁹³⁴ İHAM (2. Daire), **Karatepe vd./Türkiye**, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009, § 19

⁹³⁵ İHAM (1. Daire), **Kasparov vd./Rusya**, B. No. : 21613/07, 03.10.2013, § 93-95

⁹³⁶ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 36; İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 27; İHAM (3. Daire), **Balçık vd./Türkiye**, B. No. : 25/02, 29.11.2007, §§ 46-47 İHAM (2. Daire), **Çelik/Türkiye (no.3)**, B. No. : 36487/07, 15.11.2012, §§ 88-89; İHAM (2. Daire), **Özalp Ulusoy/Türkiye**, B. No. : 9049/06, 04.07.2013, § 73; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 158; İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 96

⁹³⁷ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 33

⁹³⁸ BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai’nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, **BM. Doc. : A/HRC/20/27**, 21.05.2012, s. 10 § 33

Devletlerin yasal gösterilerin barışçıl şekilde gerçekleştirilmesini ve tüm vatandaşların güvenliğini sağlamak adına uygun önlemler alma yükümlülüğü;⁹³⁹ kesin bir sonucu sağlamaya değil, bu amaca yönelik tedbirleri almaya yöneliktir. Mahkeme tedbirlere örnek olarak, ilkyardım hizmetlerinin gösteri alanında bulundurulması ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerlerin etrafında trafik düzenlemeleri yapılmasını göstermiştir.⁹⁴⁰ Her halde, pozitif yükümlülüklerin Devletlere aşırı veya dayanılmaz bir yük yükleme beklenemez.⁹⁴¹

Devlet, kural olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde vereceği kolluk ve sair hizmetleri meccanen sunmalıdır. Ancak, görece eski bir kararda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağına dair bildirim evrakının sunulması için hafif bir damga vergisi alınması Komisyon tarafından orantısız bulunmamıştır.⁹⁴² Venedik Komisyonu da toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bedelsiz olarak gerçekleştirilmesini sağlamakla Devletlerin yükümlü olduğunu belirtmektedir.⁹⁴³ Aynı şekilde, düzenleyicilerden sigorta yaptırması beklenemeyecektir ve alan temizliği için para alınamayacaktır; aksi yönde bir düzenleme orantısız müdahale oluşturacaktır.⁹⁴⁴

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan kimselerin, rakipleri yahut katıldıkları toplantı ve gösteri yürüyüşlerini protesto etmek isteyen karşıt görüşlü kimseler tarafından fiziksel şiddete uğrama korkusu taşımaksızın toplantı ve gösteri yürüyüşlerini gerçekleştirebilmelerini sağlamak, Devletin görevleri içerisinde yer almaktadır.⁹⁴⁵ Hatta, bir gösterinin rakip veya karşıt gösterilere karşı korunmaması da dolaylı olarak hakka müdahale niteliği taşıyacaktır. Bundan hareketle, göstericilerin

⁹³⁹ İHAM (2. Daire), **Oya Ataman/Türkiye**, B. No. : 74552/01, 05.12.2006, § 35

⁹⁴⁰ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 96; İHAM (Büyük Daire), **Kudrevičius vd./Litvanya**, B. No. : 37553/05, 15.10.2015, § 159

⁹⁴¹ İHAM (2. Daire), **Women on Waves vd./Portekiz**, B. No. : 31276/05, 03.02.2009, § 40

⁹⁴² İHAK, **Rune Andersson/İsveç** (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 12781/87, 13.12.1998

⁹⁴³ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), ss. 11, 27

⁹⁴⁴ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 40

⁹⁴⁵ İHAM (1. Daire), **Alekseyev/Rusya**, B. No. : 4916/07, 25924/08, 14599/09, 21.10.2010, § 73; Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 26 § 31

rakiplerinden fiziksel şiddet görme korkusu taşımaları göstericileri gösteri yapmaktan vazgeçirerek, “serinletici etki” sonucu doğurabilecektir.⁹⁴⁶ Bu yolda, Devletlerin şiddet tehditlerini etkisizleştirmek için gerekli kaynakları değerlendirme yükümlülüğü mevcuttur.⁹⁴⁷ Ancak bu önlemler kural olarak her iki tarafın da toplantı veya gösteri ile yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesine engel olmamalıdır; her halde, tarafların birbirlerine saldırımlarının engellenmesi için gerekli önlemler zamanında alınmalıdır.⁹⁴⁸ Venedik Komisyonu’na göre, bu sonuncuya koşut bir pozitif yükümlülük; Devletlerin toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinin başta öngörülen yerlerde yapılmasını kolaylaştırmasına yöneliktir.⁹⁴⁹ Son olarak; toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından güvenlik önlemlerinin alınması, bir pozitif yükümlülük olduğu kadar, özgürlüğe getirilen sınırlama olarak da karşımıza çıkar.⁹⁵⁰

Venedik Komisyonu’nun işaret ettiği bir örtülü sınırlama örneği, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesinin önüne özellikle izin ve bildirim rejimleri eliyle⁹⁵¹ bürokratik engel konulmasıdır. Buna göre devletlerin bir diğer pozitif yükümlülüğü de gereksiz bürokratik engelleri koymamak, varsa kaldırmak⁹⁵² veya bürokratik engellere karşı usuli güvenceler öngörmektir.⁹⁵³ Buna örnek oluşturacak bir olaya göre; toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleyicileriyle kamu idareleri arasında ciddi güvenlik planları hazırlanması için iş birliği yapılırken; düzenleyicilerle iletişim kuracak kamu görevlisi belirlenmemesi, bu nedenle kamu idaresi ile düzenleyiciler arasında uyuşmazlık çıktığı halde oturma eylemi yapan göstericilerin taleplerinin dinlenmemesi ve bu oturma eyleminin dağıtılması pozitif yüküm ihlali oluşturur.⁹⁵⁴

⁹⁴⁶ İHAM (Daire), **Plattform Ärzte für das Leben/Almanya**, B. No. : 10126/82, 21.06.1988, §§ 30,32

⁹⁴⁷ İHAM (1. Daire), **Barankevich/Rusya**, B. No. : 10519/03, 26.07.2007, § 33

⁹⁴⁸ İHAM (1. Daire), **Stankov ve Ilinden/Bulgaristan**, B. No. : 29221/95, 29225/95, 002.10.2001, §§ 86, 93, 97, 98

⁹⁴⁹ Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 8

⁹⁵⁰ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, § 102

⁹⁵¹ İHAM (3. Daire), **Balçık vd./Türkiye**, B. No. : 25/02, 29.11.2007, § 49

⁹⁵² Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), **Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010) 020)**, [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 8

⁹⁵³ Venedik Komisyonu, **Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003**, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019), s. 14

⁹⁵⁴ İHAM (3. Daire), **Frumkin/Rusya**, B. No. : 74568/12, 05.01.2016, §§ 116-130

Anılan pozitif yükümlölüklerin yalnızca kamusal tartışmalara veya siyasi hususlara yönelen toplanmalar için değil, örgütlenmiş toplulukların da gerçekleştirecekleri dahil olmak üzere⁹⁵⁵ her türlü barışçıl toplanma konusunda sözleşmecî Devletlerin üzerinde olacağını da son kertede anımsatmak gerekir.⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ İHAM (Büyük Daire), **Palomo Sánchez vd./İspanya**, B. No. : 28955/06 28957/06 28959/06 28964/06, 12.09.2011, § 61

⁹⁵⁶ İHAM (3. Daire), **Balçık vd./Türkiye**, B. No. : 25/02, 29.11.2007, § 49

SONUÇ

Demokratik toplumlarda ifadenin önemi, başta kamusal alanda tartışmalar nazarında demokrasi tarihi boyunca yadsınamaz olmuştur. İfadenin gerçekleştirilme araçları içerisinde yalnızca bireysel ifadenin, kitlelere ulaşma yolu olarak yalnızca basın, bir araya gelme yeri olarak yalnızca günden güne gelişen sanal dünyanın korunduğu bir ortamda ise kamusal sorunların yeterince sağlıklı tartışılamayacağı kuşkusuzdur. Bundan hareketle, bir yandan toplu eylem yolları içerisinde klasikleşmiş olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önemi artmakta, diğer bir yandan olağan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ayrılan toplu eylem usulleri yaygınlaşarak hukuki korumaya gerek duymaktadır. Böylece, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü; uluslararası insan hakları hukukundaki yerini genişletmekte, özellikle Avrupa insan hakları hukukunda toplanma özgürlüğünün gerektirdiği koruma iç hukuklardaki sınırlayıcı düzenlemelerin ötesine geçmektedir. Buna göre, birden fazla kişinin, belli yerde, geçici süreyle, kamusal bir konuya yönelsin yahut yönelmesin barışçıl biçimde bir araya gelmesi bu hakkın kapsamına girecektir. Ayrıca, Mahkeme içtihadında barışçıl toplanma hakkına müdahale niteliği taşıyan eylem ve işlemlerin kapsamı gerek zamansal gerek yöneldiği kişiler gerekse de uygulanan veya hak öznelerinin uygulanması tehdidi altına sokulduğu yaptırımların türleri bakımından oldukça geniş tutulmaktadır. Çalışmamız, bu nedenle; Türk iç hukuku yerine, İHAM içtihadını temel almak suretiyle yasal düzenlemelerde ve kolluk pratiğinde Sözleşme'yi ihlal edebilecek hususları ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Ancak, içtihadın tamamını incelemek ve her açıdan değerlendirmek çalışmamız bakımından olanak dahilinde olmadığı gibi; içtihadın ana hatları ve genel ilkeleri ile çeşitli somut olaylardaki eğilimini ortaya koyan bu araştırmanın toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dair Türk iç hukuku düzenlemelerinin tüm ayrıntılarını ve pratiğini kapsayan bir analiz gerçekleştirme imkanı olmamıştır. Bu açıdan çalışmamıza dair dileğimiz, çalışmamızın gelecekte toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dair ne geçmiş çalışmalar gibi iç hukuk ağırlıklı; ne de bu çalışma gibi uluslararası insan hakları hukuku eksenli

olmakla yetinmeyen, bütünsel bir çalışma yapacak araştırmacılara yol gösterici nitelikte olmasıdır.

Türk iç hukukunda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuatın konu aldığı toplu eylemlerin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir yandan, kolluk pratiğinde anılan mevzuatın alanına girmeyen toplu eylemlerin, izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak mütalaa edilmek suretiyle ciddi sınırlamalara ve hatta bu toplu eylemlerin katılımcı ve düzenleyicilerine ağır yaptırım tehditlerine yol açtığı içtihatla sıklıkla karşılaşılan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Mahkemenin incelemesinde genellikle ilk olarak ele aldığı sorun, müdahalenin yasa ile öngörülmesi koşulunun incelenmesi olacaktır. Bu anlamda, Devletlerin iç hukuklarındaki düzenlemenin öngörülebilir sonuçlar doğuracak nitelikte, anlaşılır ve erişilebilir olması koşulu birçok hak bakımından olduğu gibi barışçıl toplanma hakkının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemeler bakımından da geçerli olacaktır. Ancak, örgütlü suçla ve terörle mücadeleyle yönelik mevzuatın çok geniş yorumlanmak suretiyle şiddet eylemlerine başvurulmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin katılımcılarını yaptırımlandırma aracı olarak kullanılması, kamu makamlarına toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve zamanın değiştirilmesi ve hatta bu sonuncuların yasaklanması yönünde geniş takdir yetkisi tanıyan düzenlemeler yapılması; yasayla öngörülmemiş sınırlamaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Mahkemenin barışçıl toplanma hakkının kullanımı ile anladığı, iç hukuk mevzuatına tamamıyla uyan toplanmalar ile sınırlı kalmayacaktır. Toplananların veya göstericilerin gerek niyetleri gerek eylemlerinin şiddetçi olmaması hâlinde, hakkın kullanılması suretiyle ifade gerçekleştirilmesine kamu makamlarının belli bir tolerans göstermesi gerekliliği söz konusu olacaktır. Bu sorun, özellikle Türk iç hukuk mevzuatında yer alan bildirim zorunluluğu ve başka Sözleşmeciler Devletlerin iç mevzuatlarında yer alan benzer yükümlülöklere uyulmaması halinde ortaya çıkmaktadır. Aynı tolerans, devletlerin iç hukuklarında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesine sınırlama getirirken sıklıkla başvurdukları kamu düzeninin korunması amacı karşısında da önem kazanır.

Türk iç hukuku da dahil olmak üzere birçok iç mevzuatta dikkat çeken bir diğer sorun; toplanma hakkı öznelerinin Sözleşme’de sınırlı tutulmamasına rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyicilerinin fiil ehliyeti, yaş ve benzeri koşulları karşılaması gerekliliğidir. Yine, tüzel kişiliği olmayan kişi topluluklarının toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü bakımından özne nitelikleri birçok iç hukukta sınırlanmaktadır.

Toplanma hakkının sınırlanmasında Devletlerin sıkça ileri sürdüğü bir başka husus da bu hakkın kullanımı sırasında gerçekleştirilen ifadelerin barışçıl olmadığıdır. Ancak Mahkeme, tıpkı ifade özgürlüğü bakımından olduğu gibi Devletin genel politikasına aykırı olan, toplumun çoğunluğunun tasvip etmediği, hattâ şiddet eylemlerine girişmiş kimseleri öven veya bunların faaliyetlerini doğrulayan ifadeler içeren toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sair toplu eylemlerin barışçıl nitelikte olmadığı savını reddetmektedir. Önemli olan, toplu eylemler sırasında gerçekleştirilen ifadelerin somut bir biçimde Devlet otoritesine karşı ayaklanmaya tahrik edip etmediği, şiddet eylemlerine dair somut bir tehlike doğurup doğurmadığıdır. Her ne kadar kanımızca Mahkeme bu yorumuyla barışçılık kavramını fazla genişletmiş olsa da, Türk iç hukukundaki bu yaklaşım farkının Türkiye aleyhine ihlal kararlarına sıkça yol açtığını belirtmek gerekir.

Sözleşmecî Devletlerin sıkça ihlal kararına mahkum edilmesine yol açan bir diğer sorun da, meşru bir amaca ve zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca yönelen müdahalelerinin orantısız olarak gerçekleştirilmesidir. Buna dair sıkça karşılaşılan örnekler içerisinde, küçük grupların şiddet eylemlerine başvurmadığı gösterilerinin güç kullanarak dağıtılması, kolluk görevlilerinin emirlerine uyan şahısların gözaltına alınması ve ceza soruşturmasına konu edilmesi gibi uygulamalar yer almaktadır. Türkiye’nin de dahil olduğu birçok Sözleşmecî Devletin kamu makamları; toplu eylemlerde şiddet fiillerine yönelen kimseleri ayırma ve böylece ilgili toplu eylemin devam etmesine olanak sağlayarak barışçıl toplanma hakkından yararlanmak isteyenlerin bu haklarını korumak yerine, doğrudan ilgili toplanmayı dağıtmaktadır. Bu yaklaşım, Mahkeme’nin barışçıl toplanma hakkı bakımından Devletlere yüklediği pozitif yükümlülüklerle aykırılık oluşturmaktadır. Dahası, bu tez çalışmasının konusu olan İHAS m. 11 kuralını aşmakla beraber, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması sırasında İHAS m. 3 anlamında insanlık dışı ve onur kırıcı muamelelere sıkça başvurulması kuşku uyandırmaktadır. Türkiye’nin mahkum edildiği olaylar

açısından bu sorun, özellikle göz yaşartıcı gaz ve sair kitle dağıtma araçlarının kullanıldığı durumlarda ve gözaltı uygulaması yapılan hallerde gündeme gelmektedir.

Tüm bunlardan hareketle, Sözleşmecî Devletlerin barışçıl toplanma hakkına yaygın müdahalelerde bulunan uygulamalarının muhalif kitleleri gelecekte toplu eylemler yapmaktan vazgeçirecek nitelikte, başka bir deyişle “serinletici etki” yaratacak özellik taşıdığı Mahkemece vurgulanmaktadır. Bu nedenle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde alınan önlemlerde Devletlerin ayrıca özen göstermesi gerekmektedir. Her halde, müdahalelerin gerekliliği ve alınacak önlemlere ilişkin tercihler bakımından Devletlerin takdir yetkisi geniş olsa da, bu sonuncuların takdir yetkilerini ayrımcı ve belli kitleleri sindirici nitelikte kullanmaları hak ihlaline yol açacaktır.

Sonuç olarak İHAM, altmış yıllık yargılama geçmişinde taraf Devletlerin iç hukuklarında ve hukuk teorisindeki kavramlar ile kurumlardan beslenmiş, bunları bir ölçüde benimsemiş; ancak kanımızca içtihadında da sıkça belirttiği gibi Sözleşme’nin yaşayan ve gelişen bir metin olmasından da güç alarak, iç hukukların sınırlayıcı rejimlerini değiştiren ve özgürlükçü bir yöne evirmeye çalışan bir yaklaşım sergilemiştir. Bundan hareketle, günümüzde tekdüze bir Avrupa toplantı ve gösteri yürüyüşleri hukukunun varlığından bahsetmek olanaklı olmasa da; toplanma hakkına ilişkin Avrupalı ilkelerin gelişme gösterdiğini söylemek zor olmayacaktır. Bu ilkelerin evriminin ivme kazanması için, yalnızca idarelerin ve yargı makamlarının bilinçlenmesi yetmeyecektir; Devletlerin siyasi iradelerinin de Avrupa insan hakları hukuku ve İHAM kararlarını bir tazminat mekanizması olarak görmek yerine, temel haklar bakımından rehber edinmeyi tercih etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aldıkaçtı Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Bası, İstanbul 1982

Anayurt Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998

Atalay Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir, 1995

Conseil de l’Europe, Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume I), Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975

Conseil de l’Europe, Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume II), Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975

Conseil de l’Europe, Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume III), Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1975

Conseil de l’Europe, Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des droits de l’Homme (volume VII), Martinus Nijhoff yay., La Haye, 1985

Cossart Paula, From Deliberation to Demonstration: Political Rallies in France (1868-1939), ECPR Press, 2013

Çözeli Yusuf, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ve Türkiye Örneği, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016

Dicey A.V., Introduction to the Study of the Law of the Constitution, Tenth Edition, Macmillan Press, Londra 1979

Ergeç Ruşen, Protection européenne et internationale des droits de l’Homme (2. Bası), éd. Bruylant, Brüksel 2006

Güriz Adnan, Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012

Heller Rosi Maria, Telepresence: A Modern Way for Collaborative Work, Diplomaica Verlag, 2010

Hobbes Thomas, Leviathan (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005

İnceoğlu Sibel (editör), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Beta Yayınları, İstanbul, 2013

İşgören Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, İkinci Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2011

Jayawickrama Nihal, The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence (1st Edition), Cambridge University Press, Cambridge 2002

Kaboğlu İbrahim Özden, Kolektif Özgürlükler, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1989

Kaboğlu İbrahim Özden, Özgürlükler Hukuku I: İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş, Yedinci Bası, İmge Kitabevi, Ankara 2013

Kapani Münici, Kamu Hürriyetleri, Yedinci Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013

Kubalı H. Nail, Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasi Rejimler, İstanbul 1964

Morange Jean, Libertés publiques, Presses Universitaires de France, Paris 1985

Mumcu Ahmet/Küzeci Elif, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Yedinci Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015

Ökçesiz Hayrettin, Sivil İtaatsizlik, Dördüncü Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011

Öktem Niyazi, Özgürlük Sorunu ve Hukuk, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1977

Rivero Jean, Libertés publiques (tome I), PUF, Paris 1978

Rivero Jean, Les libertés publiques (tome 2), 4e impression, PUF, Paris 1989

The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, His Majesty's Statute and Law Printers, Londra, 1817

de Tocqueville Alexis, de la Démocratie en Amérique (tome I) éd. GF-Flammarion, Paris 1981

Tomlins Thomas Edlyne, The Statutes At Large of England and of Great-Britain, Vol. II, George Eyre and Andrew Strahan Printers, Londra 1809

Sunay Reyhan, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001

Şirin Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2013

TEZLER

Akar Duygu, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Uygulanması, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016

Ertürk Gül Ümit, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ve Özgürlüğü, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2016

Şahin Kemal, Farklı Özgürlük Anlayışları Çerçevesinde İfade Özgürlüğünün Temellendirilmesi ve Sınırlandırılması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Tezi, 2008,

Ülgen Özen, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004

Yarsuvat Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968

MAKALELER

Akın İlhan F., “Toplanma Özgürlüğü”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası C. XXX, ss. 545-567

Arıcan Mehmet, “Güvenlik Güçlerinin Toplantı ve Örgütlenme Özgürlüğü: Uluslararası Hukuk ve Ülkemizdeki Uygulama”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 5, Sayı 19 (2009), ss. 39-69

Barnum David G., “Freedom of Assembly and the Hostile Audience in Anglo-American Law”, The American Journal of Comparative Law, Vol.29, No.1 (Winter, 1981), pp. 59-96

Daly Aoife, Demonstrating Positive Obligations: Children’s Rights and Peaceful Protest in International Law”, The George Washington International Law Review, Vol.45 (2013), pp. 763-813

Doğru Osman, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sayı 64, 2006, ss. 39-69

Erman Sahir, “Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Kanuna dair Bazı Mütalaalar”, İstanbul Barosu Dergisi c. XXVII, 1953, ss. 337-348

Fellman David, Constitutional Rights of Association, The Supreme Court Review, Vol. 1961 (1961), pp. 74-134, The University of Chicago Press, 1961, <https://www.jstor.org/stable/3108715> (erişim tarihi: 15.04.2019)

Gemalmaz Haydar Burak, “Gösteri/Eylem Özgürlüğünün Kullanılmasına Biber Gazıyla Müdahale Edilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu ve Hekimlerin Rolü”, Toplum ve Hekim, Cilt: 29 Sayı: 3 (Mayıs-Haziran 2014), ss. 220-226

Gönen Yakup, “İnsan Haklarının Korunma Yöntemi olarak Sivil İtaatsizlik”, E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, sayı 116 (Ekim 2011)

Hacıyakupoğlu Gülizar/Zhang Weiyu, “Social Media and Trust during the Gezi Protests in Turkey”, Journal of Computer-Mediated Communication 20(2015), International Communication Association, ss. 450-466, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcc4.12121> (erişim tarihi: 26.05.2019)

Hançerli Süleyman, “Toplumsal Olaylarda ve Kanunsuz Eylemlerde Katılım ve Saldırganlık”, Polis Bilimleri Dergisi (PBD), 15(2), 2013, ss. 109-134.

İnce Hüseyin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 2015

Kavada Anastasia, “Creating the collective: social media, the Occupy Movement and its constitution as a collective actor”, Information, Communication & Society, Volume 18, 2015, ss. 872-886, s. 880, <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043318> (erişim tarihi: 26.05.2019)

Murbach-Vibert Mathias, Manifestations, Répertoire de droit pénal et de procédure pénale, Dalloz, Ekim 2016, <https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=ENCY/PEN/RUB000204> (erişim tarihi: 17.04.2019)

Pingel Isabelle, “Privileges and Immunities of the Organization for Security and Co-Operation in Europe” (OSCE) (December 13, 2018), Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2018-37 SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3300813> (erişim tarihi: 13.03.2019)

Taeusch Carl F., “Freedom of Assembly”, Ethics, Vol. 63 No.1, (Oct.1952), pp. 33-43

Tanyar Ziya Çağa, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, sayı 60(3) ss. 593-634

İÇTİHAT***Anayasa Mahkemesi***

AYM. 208/1, 04.01.1963 (RG. 13.03.1963 – 11354)

AYM., E. 1973/33, K. 1974/9, T. 19.01.1976 (RG. 29.01.1976 – 15483)

AYM., E. 1976/51, K. 1976/27 T. 18.11.1976, 22.11.1976 (RG. 16.05.1977)

AYM., E. 2004/90, K. 2008/78, T. 11.03.2008 (RG. 05.07.2008 – 26927)

AYM., E. 2014/101, K. 2017/142, T. 28.09.2017 (RG. 27.12.2017 – 30283)

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı

ATAD, Komisyon/Fransa, C-265/95, 09.12.1997

ABD Federal Yüksek Mahkemesi

Brandenburg v. Ohio, US. 444, 447 (1969)

Chaplinsky v. New Hampshire, 315 U.S. 568, 573

De Jonge v. Oregon, 299 US 353, 364-65 (1937)

Dennis v. United States, 341 U.S. 494 (1951)

Feiner v. New York, 340 U.S. 315

Frisby v. Schultz, 487 US 474 (1988)

Gregory v. Chicago 394 U.S. 111

Sellers v. Johnson, 332 US 851 (1948)

Snyder v. Phelps, 131 S.Ct. 1207 (2011)

United States v. Cruikshank, 92 US 542,552 (1876)

Virginia v. Black, 538 U.S. 343 (2003)

High Court (Birleşik Krallık)

King's Bench Division of the High Court, Burden v. Rigler, 1 KB 337 KBD (1911)

King's Bench Division of the High Court, Thomas v. Sawkins [1935] 2 KB 249, 30 Cox CC 265 KB

Queen's Bench Division of the High Court, DeMorgan v. Metropolitan Board of Works, 5 QBD 155 (1880)

Queen's Bench Division of the High Court, Ex Parte Lewis (The Trafalgar Square Case) 21 QBD 191 (1888)

Fransız Danıştayı

Conseil d'Etat, Assemblée, 23 décembre 1936, Sieur Bucard, requête numéro 51755, rec. p. 1151. Karar metni için bkz.

<https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/decisions/conseil-detat-23-decembre-1936-sieur-bucard-rec-p-1151/> (erişim tarihi: 26.04.2019)

Conseil d'Etat, 19 mai 1933, 17413 17520,

https://www.legifrance.gouv.fr/telecharger_rtf.do?idTexte=CETATEXT000007636694&origine=juriAdmin (erişim tarihi: 08.07.2019)

İnsan Hakları Avrupa Komisyonu ve Mahkemesi

İHAM (2. Daire), Abdullah Yaşa/Türkiye, B.No. 44827/08, 16.07.2013

İHAM (2. Daire), Açık vd./Türkiye, B. No. : 31451/03, 13.01.2009

İHAM (Daire), Airey/İrlanda, B. No. : 6289/73, 09.10.1979

İHAM (1. Daire), Akgöl ve Göl/Türkiye, B. No. :28495/06, 28516/06, 17.05.2011

İHAM (1. Daire), Alekseyev/Rusya, B. No. : 4916/07, 25924/08, 14599/09, 21.10.2010

İHAM (3. Daire), Alekseyev vd./Rusya, B. No. : 14988/09, 27.11.2018

İHAM (4. Daire), Asproftas/Türkiye, B. No. :16079/90, 27.05.2010

İHAM (2. Daire), Aşıcı vd./Türkiye, B. No. : 17561/04, 15.07.2010

İHAM (2. Daire), Aşıcı/Türkiye (no.2), 26656/04, 31.01.2012

İHAM (3. Daire), Ashughyan/Ermenistan, B. No. : 33268/03, 17.07.2008

İHAM (4. Daire), Baczkowski vd./Polonya, B. No. : 1543/06, 03.05.2007

İHAM (3. Daire), Balçık vd./Türkiye, B. No. : 25/02, 29.11.2007

İHAM (2. Daire), Bakır vd./Türkiye, B. No. : 46713/10, 10.07.2018

İHAM (1. Daire), Barankevich/Rusya, B. No. : 10519/03, 26.07.2007

İHAM (5. Daire), Barraco/Fransa, B. No. : 31864/05, 05.03.2009

- İHAM (1. Daire), Berladir vd./Rusya, B. No. : 34202/06, 10.07.2012
- İHAM (2. Daire), Biçici/Türkiye; B. No. : 30357/05, 27.05.2010
- İHAM (2. Daire), Bukta vd./Macaristan, B. No. : 25691/04, 17.7.2007
- İHAM (4. Daire), Christian Democratic People's Party/Moldova, B. No. : 28793/02, 14.02.2006
- İHAM (4. Daire), Christian Democratic People's Party/Moldova (no.2), B. No. 25196/04, 02.02.2010
- İHAK (Genel Kurul), Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık, B. No. : 8440/78 (Kabul Edilebilirlik), 16.07.1980
- İHAM (4. Daire), Chumak/Ukrayna, B. No. : 44529/09, 06.03.2018
- İHAM (2. Daire), Cisse/Fransa, B. No. : 51346/99, 09.04.2002
- İHAM (4. Daire), Csorba/Macaristan, B. No. : 27585/13, 22.05.2018
- İHAM (2. Daire), Çelik/Türkiye (no.3), B. No. : 36487/07, 15.11.2012
- İHAM (4. Daire), Çetinkaya/Türkiye, B. No. : 75569/01, 27.06.2006
- İHAM (2. Daire), Çiloğlu vd./Türkiye, B. No.: 73333/01, 06.03.2007
- İHAM (3. Daire), Djavit An/Türkiye, B. No. : 20652/92, 20.02.2003
- İHAM (3. Daire), Drieman vd./Norveç (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 33678/96, 04.05.2000
- İHAM (2. Daire), Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye, B. No. : 20641/05, 25.09.2012
- İHAM (2. Daire), Ekşi ve Ocak/Türkiye, B. No. : 44920/04, 23.02.2016
- İHAM (2. Daire), Ersoy/Türkiye, B. No. : 43279/04, 28.07.2009
- İHAM (2. Daire), Éva Molnár/Macaristan, B.No. : 10346/05, 07.10.2008
- İHAM (Daire), Ezelin/Fransa, B. No. : 11800/85, 26.04.1991
- İHAM (2. Daire), Fáber/Macaristan, B. No. : 40721/08, 24.07.2012
- İHAK (Genel Kurul), Friedl/Avusturya (Kabul Edilebilirlik), B. No. : 15225/89, 30.11.1992
- İHAM (3. Daire), Frumkin/Rusya, B. No. : 74568/12, 05.01.2016
- İHAK, G/Almanya (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 13079/87, 06.03.1989

- İHAM (1. Daire), Gafgaz Mammadov/Azerbaycan, B. No.: 60259/05, 15.10.2015
- İHAM (3. Daire), Galstyan/Ermenistan, B. No.: 26986/03, 15.11.2007
- İHAM (2. Daire), Gazioğlu vd./Türkiye, B. No. : 29835/05, 17.05.2011
- İHAM (Büyük Daire), Gerger/Türkiye, B. No.: 24919/94, 08.07.1999
- İHAM (4. Daire), Gillan ve Quinton/Birleşik Krallık, B. No. : 4158/05, 12.01.2010
- İHAM (Büyük Daire), Giuliani ve Gaggio/İtalya, B. No. : 23458/02
- İHAM (2. Daire), Güneri vd./Türkiye, B. No. : 42853/98, 43609/98, 44291/98, 12.07.2005
- İHAM (3. Daire), Hakobyan vd./Ermenistan, B. No.: 34320/04, 10.04.2012
- İHAM (Genel Kurul), Handyside/Birleşik Krallık, B. No. : 5493/72, 16.07.1976
- İHAM (Büyük Daire), Hasan ve Chaush/Bulgaristan, B. No. : 30985/06, 26.10.2000
- İHAM (Büyük Daire), Hashman ve Harrup/Birleşik Krallık, B. No.: 25594/94, 25.11.1999
- İHAM (4. Daire), Hyde Park/Moldova (no.5, no.6), B. No. : 6991/08, 15084/08, 14.09.2010
- İHAM (2. Daire), İmret/Türkiye, B.No. : 57316/10, 10.07.2018
- İHAM (Eski 2. Daire), İsmail Sezer/Türkiye, B. No. : 36807/07, 24.03.2015
- İHAM (3. Daire), Kakabadze vd./Gürcistan, B. No. : 1484/07, 02.10.2012
- İHAM (2. Daire), Kamil Kartal/Türkiye (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 29768/03, 16.12.2008
- İHAM (4. Daire), Karademirci vd./Türkiye, B. No. : 37096/97 37101/97, 25.01.2005
- İHAM (2. Daire), Karatepe/Türkiye, B. No. : 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009
- İHAM (1. Daire), Kasparov vd./Rusya, B. No. : 21613/07, 03.10.2013
- İHAM (Büyük Daire), Kudła/Polonya, B. No. : 30210/96, 26.10.2000

İHAM (Büyük Daire), Kudrevičius vd./Litvanya, B. No. : 37553/05, 15.10.2015

İHAM (3. Daire), Lashmankin vd./Rusya B. No. : 57818/09, 07.02.2017

İHAM (3. Daire), Lutskevich/Rusya, B. No. : 6312/13, 60902/14, 15.05.2018

İHAM (1. Daire), Makhmudov/Rusya, B. No. : 35082/04, 26.07.2007

İHAM (1. Daire), Malofeyeva/Rusya, B. No. : 36673/04, 30.05.2013

İHAM (3. Daire), Mkrtchyan/Ermenistan, B. No.: 6562/03, 11.01.2007

İHAM (1. Daire), Mushegh Saghatelyan/Ermenistan, B. No. : 23086/07, 20.09.2018

İHAM (1. Daire), Najafli/Azerbaycan, B. No. : 2594/07, 02.10.2012

İHAM (1. Daire), Navalnyy ve Yashin/Rusya, B. No. : 76204/11, 04.12.2014

İHAM (1. Daire), Nemtsov/Rusya, B. No. : 1774/11, 31.07.2014

İHAM (2. Daire), Nisbet Özdemir/Türkiye, B. No. : 23143/04, 19.01.2010

İHAM (2. Daire), Nurettin Aldemir vd./Türkiye, B. No. : 32124/02 32126/02 32129/02 32132/02 32133/02 32137/02 32138/02, 18.12.2007

İHAM (2. Daire), Osmani vd./Makedonya, B. No. : 50841/99, 11.10.2001
(Kabul Edilebilirlik Kararı)

İHAM (1. Daire), Ouranio Toxo/Yunanistan, B. No. : 74989/01, 20.10.2005

İHAM (2. Daire), Oya Ataman/Türkiye, B. No. : 74552/01, 05.12.2006

İHAM (1. Daire), Öllinger/Avusturya, B. No. : 76900/01, 29.06.2006

İHAM (2. Daire), Özalp Ulusoy/Türkiye, B. No. : 9049/06, 04.07.2013

İHAM (Büyük Daire), Palomo Sánchez/İspanya, B. No. : 28955/06 28957/06 28959/06 28964/06, 12.09.2011

İHAM (2. Daire), Patyi vd./Macaristan, B. No. : 5529/05, 07.10.2008

İHAM (2. Daire), Pekaslan vd./Türkiye, B. No. : 4572/06, 5684/06, 20.03.2012

İHAK (Genel Kurul), Pendragon/Birleşik Krallık (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 31416/96, 19.10.1998

İHAM (Büyük Daire), Pentikäinen/Finlandiya, B. No. : 11882/10, 20.10.2015

İHAM (Daire), Piermont/Fransa, B. No. : 15773/89 15774/89, 27.04.1995

İHAM (Daire), Plattform Ärzte für das Leben/Almanya, B. No. : 10126/82, 21.06.1988

İHAM (1. Daire), Primov vd./Rusya, B. No. : 17391/06, 12.06.2014

İHAM (4. Daire), Rai ve Evans/Birleşik Krallık (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 26258/07 26255/07, 17.11.2009

İHAK (Genel Kurul), Rassemblement jurassien et unité jurasienne/İsviçre, B. No.: 8191/78, 10.10.1979

İHAM (Büyük Daire), Rékvényi/Macaristan, B. No. : 25390/94, 20.05.1999

İHAM (4. Daire), Rosça, Seçareanu vd./Moldova, B. No. : 25230/02 25203/02 27642/02 25234/02 25235/02, 27.03.2008

İHAK, Rune Andersson/İsveç (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 12781/87, 13.12.1998

İHAM (2. Daire), Sadrettin Güler/Türkiye, B. No. : 56237/08, 24.04.2018

İHAM (2. Daire), Samüt Karabulut/Türkiye, B. No. : 16999/04, 27.01.2009

İHAM (2. Daire), Sáska/Macaristan, B. No.: 58050/08, 27.11.2012

İHAM (5. Daire), Schwabe ve M.G./Almanya, B. No. : 8080/08 8577/08, 01.12.2011

İHAM (1. Daire), Sergey Kuznetsov/Rusya, B. No. : 10877/04, 23.10.2008

İHAM (5. Daire), Shmushkovych/Ukrayna, B. No. : 3276/10, 14.11.2013

İHAM (Daire), Sidiropoulos vd./Yunanistan, B. No. : 26695/95 (57/1991/841/1047), 10.07.1998

İHAM (4. Daire), Singartiyski vd./Bulgaristan, B. No. : 48284/07, 18.10.2011

İHAM (3. Daire), Skalka/Polonya, B. No. : 43425/98; 27.05.2003

İHAM (1. Daire), Stankov ve Ilinden/Bulgaristan, B. No. : 29221 ve 29225/95, 02.10.2001

İHAM (Daire), Steel vd./Birleşik Krallık, B. No. : 24838/94, 23.09.1998

İHAM (Genel Kurul), Sunday Times/Birleşik Krallık, B. No. : 6538/74, 16.04.1979

İHAM (2. Daire), Süleyman Çelebi vd./Türkiye, B. No. : 37273/10 38958/10 38963/10 38980/10 38991/10 38997/10 39004/10 39030/10 39032/10 39034/10 39037/10 39037/10 39042/10 39049/10 39052/10 45052/10

İHAM (1. Daire), Taranenko/Rusya, B. No. : 19554/05, 15.05.2014

İHAM (2. Daire), Turan Biçer/Türkiye, B. No. : 3224/03, 30.11.2010

İHAM (2. Daire), Uzunget vd./Türkiye, B. No. : 21831/03, 13.10.2009

İHAM (2. Daire), Vajnai/Macaristan, B. No. : 33629/06, 08.07.2008

İHAM (2. Daire), Women on Waves vd./Portekiz, B. No. : 31276/05, 03.02.2009

İHAM (3. Daire), Yılmaz ve Kılıç/Türkiye, B. No. : 68514/01, 17.07.2008

İHAM (4. Daire), Ziliberg/Moldova (Kabul Edilebilirlik Kararı), B. No. : 61821/00, 04.05.2004

İNTERNET BAĞLANTILARI

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (erişim tarihi: 12.05.2019)

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>

Ankara Valiliği, ‘Basın Açıklamaları’ Adı Altında Yapılan Etkinlikler Hakkında Valiliğimizce Alınan Tedbirlerle İlgili Basın Duyurusu, 06.10.2016, <http://www.ankara.gov.tr/basin-aciklamalari-adi-altinda-yapilan-etkinlikler-hakkinda-valiligimizce-alinan-tedbirlerle-ilgili-basin-duyurusu-06102016> (erişim tarihi: 10.05.2019)

Anne Alexander, “Internet Role in Egypt’s Protests”, BBC World News, 09.02.2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12400319> (erişim tarihi: 26.05.2019)

Batman Valiliği, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu dışında değerlendirilen Etkinlik ve Faaliyetler, K. 2017/04, 20.07.2017; <http://www.batman.gov.tr/2911-sayili-toplanti-ve-gosteri-yuruyusu-kanunu-disinda-degerlendirilen-etkinlik-ve-faaliyetler>

Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği bakımından Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulamasına İlişkin Yogyakarta İlkeleri, http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf (erişim tarihi: 01.06.2019)

Constitution de 1791, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (erişim tarihi: 17.04.2019)

Constitution de 1793, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793> (erişim tarihi: 19.04.2019)

Declaration and Resolves, http://avalon.law.yale.edu/18th_century/resolves.asp (erişim tarihi: 17.04.2019)

HaberTürk Gazetesi, “Taksim’de YGS Eylemi!”, 15.04.2011. bkz. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/621028-taksimde-ygs-eylemi> (erişim tarihi: 09.05.2019)

İHAM, Violations by Article and by State 1959-2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (erişim tarihi: 26.05.2019)

İHAM, Violations by Article and by State 2018, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf (erişim tarihi: 26.05.2019)

İngiliz İnsan Hakları Yasası, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/pdfs/ukpga_19980042_en.pdf (erişim tarihi: 18.04.2019)

Johannesburg Ulusal Güvenlik, İfade Özgürlüğü ve Bilgi Edinme Özgürlüğü İlkeleri, <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/joburgprinciples.pdf> (erişim tarihi: 01.06.2019)

John F. Kennedy’in Konuşması, <https://www.alexandria.ucsb.edu/downloads/8p58pd936> (erişim tarihi: 02.05.2019)

The British Chronologist Comprehending Every Material Occurence Vol. I, Printed for G. Kearsley, Londra 1775, s.14 (<https://play.google.com/store/books/details?id=ALQOAAAAIAAJ&rdid=book-ALQOAAAAIAAJ&rdot=1> adresinden ücretsiz edinilebilir, erişim tarihi 18.04.2019)

Venedik Komisyonu nezdinde AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), Belge No.: CDL-AD (2008) 020e, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)020-e) (erişim tarihi: 01.06.2019)

Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (OSCE/ODIHR), Venice Commission Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (2nd edition) (Belge No.: CDL-AD (2010), [http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad\(2010\)020.aspx](http://venice.coe.int/webforms/documents/cdl-ad(2010)020.aspx) (erişim tarihi: 24.05.2019)

Venedik Komisyonu, Venedik Komisyonu Toplanma Özgürlüğü Görüşleri Seçkisi, Belge No.: CDL-PI(2014)0003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2014\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2014)003-e) (erişim tarihi: 24.05.2019)

Yeni bir Avrupa için Paris Şartı,

<https://www.osce.org/mc/39516?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814> (erişim tarihi: 21.04.2019)

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830> (erişim tarihi: 21.04.2019)

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique> (erişim tarihi: 21.04.2019)

https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=52F781E3E47D993AB81953D026F3B8CC.tpdjo11v_1?cidTexte=LEGITEXT000006070164&dateTexte=20090515 (erişim tarihi: 21.04.2019)

https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=4988A52F23B84ABADFC7450B2365F3C4.tplgfr33s_1?idSectionTA=LEGISCTA000025508382&cidTexte=LEGITEXT000025503132&dateTexte=20190421 (erişim tarihi: 21.04.2019)

<http://xroads.virginia.edu/~hyper2/thoreau/civil.html> (erişim tarihi: 03.05.2019)

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (erişim tarihi: 22.03.2019)

[https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART11-CDH\(74\)39-BIL1338899.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART11-CDH(74)39-BIL1338899.pdf) (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 08.03.2019)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 08.03.2019)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=_en&mtmsg_no=IV-4&src=IND (erişim tarihi: 08.03.2019)

https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf erişim tarihi: 08.03.2019

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-5&chapter=4&clang=_en (erişim tarihi: 08.03.2019)

https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_44_25-Eng.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec (erişim tarihi: 13.03.2019)

https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=_en#EndDec (erişim tarihi: 13.03.2019)

<http://www.oas.org/es/cidh/mandato/Basicos/Actas-Conferencia-Interamericana-Derechos-Humanos-1969.pdf> (erişim tarihi: 13.03.2019)

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (erişim tarihi : 13.03.2019)

<https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (erişim tarihi: 13.03.2019)

https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-sl-african_charter_on_human_and_peoples_rights_2.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

<http://www.achpr.org/instruments/> (erişim tarihi: 13.03.2019)

https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019))

https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_f.pdf (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.osce.org/mc/39554?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.osce.org/odihr/elections/14304> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<https://www.osce.org/mc/39516> (erişim tarihi: 13.03.2019)

<http://opcw.org/evolution-status-participation-convention/> (erişim tarihi: 01.06.2019)

http://opcw.org/sites/default/files/documents/cwc/cwc_en.pdf (erişim tarihi: 01.06.2019)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c10cf> (erişim tarihi: 08.07.2019)

<https://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie> (erişim tarihi: 08.07.2019)

DİĞER KAYNAKLAR

BM Çocuk Hakları Komisyonu, “Concluding Observations: Japan”, CRC/C/15/Add.231, 26.02.2004

BM Çocuk Hakları Komitesi, Concluding Observations: Turkey, BM Doc. CRC/C/R/CO/2-3, 20.07.2012

BM İnsan Hakları Komitesi, Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, BM Doc. A/HRC/19/40, 19.12.2011

BM İnsan Hakları Komitesi, The Rights to Freedom of Peaceful Assembly and of Association, BM Doc. A/HRC/15/L.23, 27.09.2010

BM İnsan Hakları Komitesi 20. Oturum 3. Ajanda, Özel Raportör Maina Kiai'nin Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri Hakkında Raporu, BM. Doc. : A/HRC/20/27, 21.05.2012

ÖZGEÇMİŞ

Tayanç Tunca Molla, 17 Mart 1993 tarihinde Edirne’de doğmuştur. Lise eğitimini 2012 yılında Galatasaray Lisesinde, hukuk lisans eğitimini 2016 yılında Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır. Halen Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı hâmilliğinde Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı adına araştırma görevlisi olarak faaliyet göstermektedir.

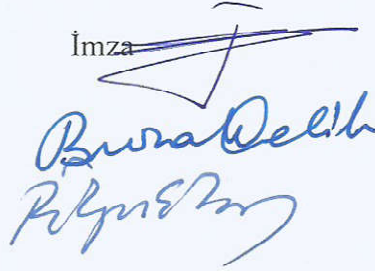
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Tayanç Tunca MOLLA
Tez Başlığı : TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN
İNSAN HAKLARI AVRUPA SÖZLEŞMESİ'NİN 11. MADDESİ KAPSAMINDA
İNCELENMESİ
Savunma Tarihi : 14 / 06 / 2019
Danışmanı : Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

JÜRİ ÜYELERİ

Unvanı, Adı Soyadı
Prof. Dr. Âkif Emre ÖKTEM
Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ERSON ASAR

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

